

แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา

(ทุกข์สำหรับเห็น - สุขสำหรับเป็น)

พระพรหมคุณาภรณ์

(ป. อ. ปยุตฺโต)

แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา (ทุกข์สำหรับเห็น - สุขสำหรับเป็น)

© พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN 974-87948-7-3

พิมพ์ครั้งที่ ๑๖ - มีนาคม ๒๕๔๘

(เปลี่ยนแบบตัวอักษร และปรับปรุงเพิ่มเติมเล็กน้อย)

พิมพ์ครั้งที่ ๑๗ - มามบูชา ๒๕๕๔

(เปลี่ยนแบบตัวอักษร)

๑๕,๐๐๐ เล่ม

- กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ

แบบปก:

พิมพ์ที่

ตำปาราก

สารบัญ

คำปรารภ(ก)

แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา..... ๑

เกริ่นนำ.....๑

๑ หัวใจพุทธศาสนา ๒

หัวใจพุทธศาสนาคืออะไร ว่ากันไปหลายอย่าง
ถูกทั้งนั้น อันไหนก็ได้ ๒

แต่ต้องระวัง อันไหนก็ได้ จะทำให้พุทธศาสนาอ่อนแอ
ชาวพุทธต้องมีหลักที่แน่ชัด ให้ปฏิบัติเด็ดแน่วเป็นหนึ่งเดียว ๔

ว่ากันไป ก็หลักก็หัวใจ
ในที่สุดก็หลักใหญ่เดียวกัน.....๗

ถึงจะเล่าเรียนจบหลัก ถ้าไม่รู้จักหน้าที่ต่ออริยสัจ
ก็ปฏิบัติไม่ถูก และไม่มีทางบรรลุธรรม..... ๑๑

อริยสัจ คือ ธรรมที่นำเสนอเป็นระบบปฏิบัติการ
ให้มนุษย์บริหารประโยชน์จากความจริงของธรรมชาติ ๑๔

อย่าเขลาตามคนขาดความรู้ ว่าพุทธศาสนา มองโลกแง่ร้าย
หลักพุทธสอนว่า ทุกข์เราต้องมองเห็น แต่สุขเราต้องให้มีให้เป็น..... ๑๘

๒ แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา..... ๒๒

ความจริงมีอยู่ตามธรรมดา

พระพุทธเจ้ามีปัญญา ก็มาค้นพบและเปิดเผย ๒๓

เมื่อคนไม่รู้ทันความจริงของธรรม

เขาก็นำทุกข์ในธรรมชาติมาสร้างให้เป็นทุกข์ของตัวเอง..... ๒๖

เมื่อมีปัญญารู้ความจริง ก็เลิกฟุ้งฟงตถหา

หันมาอยู่ด้วยปัญญา ที่เอาประโยชน์ได้จากธรรม..... ๒๙

ธรรมชาติของมนุษย์นั้นพิเศษในแง่ดี คือ

มนุษย์เป็นสัตว์ที่ศึกษาให้มปัญญาได้ ๓๑

บนฐานแห่งธรรมชาติมนุษย์ผู้เป็นสัตว์ต้องศึกษา

พระพุทธเจ้าทรงตั้งหลักพระรัตนตรัยขึ้นมา..... ๓๔

ความจริงแห่งธรรมดาของโลกและชีวิต

ที่ต้องรู้ให้ทันและวางท่าทีให้ถูก..... ๓๘

จะพัฒนาศักยภาพของคนให้มีชีวิตแห่งปัญญา

ก็ต้องรู้จักธรรมชาติของชีวิตซึ่งจะทำหน้าที่ศึกษา ๔๐

๓ แก่นธรรมเพื่อชีวิต ๔๕

การดำเนินชีวิตทั้งสามด้าน

เป็นปัจจัยเกี่ยวพันกันในการศึกษา..... ๔๕

บนฐานแห่งหลักความสัมพันธ์ของชีวิตสามด้าน

ทรงตั้งหลักไตรสิกขาให้มนุษย์พัฒนาอย่างบูรณาการ ๔๘

เมื่อพัฒนาด้วยไตรสิกขา ชีวิตก็เป็นอริยมรรคา

เพราะชีวิตที่ดี คือชีวิตที่ศึกษา..... ๕๑

- จุดเริ่มของการศึกษา มีช่องทางที่ชีวิตเตรียมไว้ให้
แต่ต้องใช้เป็น จึงจะเกิดการพัฒนา..... ๕๓
- เมื่อคนเริ่มศึกษา การพัฒนาที่เริ่มทันที
ความต้องการอย่างใหม่ก็มี ความสุขอย่างใหม่ก็มา ๕๖
- การพัฒนามนุษย์มีแหล่งใหญ่อยู่ในเมโนกรรม
จุดสำคัญนี้ถ้าพลาดไป ก็คือช่องทางใหญ่ให้หายนะเข้ามา..... ๕๙
- การพัฒนาคน พัฒนาสังคม ไม่มีทางได้ผลจริง
ถ้าทอดทิ้งฐานของการพัฒนา คือเมโนกรรม ๖๒
- ตราบไต่ยังไม่ถึงจุดหมาย ยังมีชีวิตอยู่ ก็ต้องศึกษา
ความหมายของธรรมที่ปฏิบัติ จึงวัดด้วยไตรสิกขา..... ๖๔
- สมาธิเตรียมจิตพร้อมให้ปัญญาทำงานเดินหน้า จันใด
สันโดษก็เตรียมตัวพร้อมให้มุ่งเพียร ไม่พะวักพะวน จันนั้น..... ๖๗
- ถ้าคนไทยตั้งอยู่ในหลักสี่ จะไม่ตกหลุมวิกฤติ
ถึงแม้ถล่นไป ก็จะไม่ถอนตัวขึ้นสู่วิวัฒนาการได้โดยพลัน..... ๖๙
- แก่นแท้ของพุทธธรรม คือความหลุดพ้นพึ่งตนได้
ในสังคมของกัลยาณมิตร ผู้มีชีวิตที่เกี่ยวคู่กัน..... ๗๔

แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา*

(ทุกข์สำหรับเห็น - สุขสำหรับเป็น)

เกริ่นนำ

ขอเจริญพร ท่านอธิบดี ท่านรองอธิบดี และท่านผู้บริหารระดับสูงของ
กรมการศาสนาทุกท่าน

อาตมามีความคุ้นเคยอยู่บ้างกับกรมการศาสนา เพราะมีงานการเกี่ยวข้อง
กันอยู่ แต่ระยะหลังนี้ออกจะห่างๆ ไปหน่อย เมื่อมีการประชุม ก็ไม่ค่อยได้มา
เพราะเรื่องที่อยู่ไกลไปหน่อยบ้าง เรื่องสุขภาพบ้าง เรื่องการงานใกล้ตัวบ้าง

วันนี้ นับว่าเป็นโอกาสที่ดีที่ได้มาที่กรมฯ อีกครั้งหนึ่ง และได้พบกับผู้
บริหารระดับสูงเกือบจะครบถ้วน แต่เริ่มต้นก็มีเหตุต้องขออภัยนิดหน่อย ที่ว่า
รถติดทำให้มาช้าไป ตลอดจนกระทั่งว่าไม่ได้เตรียมอุปกรณ์เครื่องช่วยในการที่
จะศึกษาเรื่องราวเป็นต้น ขอให้ถือว่าเป็นการมาคุยกัน

หัวข้อที่ตั้งให้พูดวันนี้ว่า “แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา” เป็นเรื่องสำคัญ
มาก และสำหรับพระพุทธศาสนาถือเป็นเรื่องที่ยากมากด้วย พิจารณาง่ายๆ
แค่เรื่องคัมภีร์ก่อน

“พระไตรปิฎก” เป็นคัมภีร์ขั้นต้น หรือขั้นที่หนึ่งของพระพุทธศาสนา ที่
ถือว่าเป็นบรรจุพุทธพจน์ เพียงแค่คัมภีร์ขั้นหนึ่งนี้ก็มากมายตั้ง ๔๕ เล่ม หรือที่พูด
กันว่า ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ เราจะจับแก่นได้อย่างไร แก่นแท้ที่อยู่ตรงไหน
และความคิดความเห็นเกี่ยวกับเรื่องตัวแก่นแท้ นั้นจะตรงกันหรือไม่

* บรรยายแก่ผู้บริหารระดับสูงของกรมการศาสนา ที่กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ วันที่
๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๑ เดิมมีชื่อเรื่องว่า “แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา”

หัวใจพุทธศาสนา

หัวใจพุทธศาสนาคืออะไร ว่ากันไปหลายอย่าง
ถูกทั้งนั้น อันไหนก็ได้

พอดีเมื่อวานเป็นวันมาฆบูชา ก็ชวนให้นึกถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าในวันมาฆบูชา เพราะว่าวันมาฆบูชานั้น ชาวพุทธจำกันมาว่าเป็นวันที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลักการที่เรียกกันว่า “หัวใจพุทธศาสนา” ซึ่งเป็นคำไทยที่เราพูดกันง่ายๆ ถ้าพูดเป็นภาษาบาลีก็คือ “โอวาทปาฏิโมกข์”

เมื่อพูดถึงคำว่า “แก่น” ก็ใกล้กับคำว่า “หัวใจ” และเราได้พูดถึงหัวใจพุทธศาสนากันมาเมื่อวาน จึงขอนำมาทบทวนกันนิดหน่อย แต่ไม่ได้หมายความว่า จะจับเอาคำสอนที่เรายึดถือกันว่าเป็นหัวใจพุทธศาสนา มาว่าเป็นแก่นแท้ในที่นี้ แต่เรียกว่าเอามาเป็นอารมณ์บท เพราะไหนๆ เมื่อวานนี้เป็นวันที่เราได้ฟังเรื่องหัวใจพุทธศาสนาแล้ว ก็เอามาทบทวนกันดู

หลักที่เราถือว่าเป็นหัวใจพุทธศาสนา ก็คือคำไทยที่สรุปพุทธพจน์ง่ายๆ สั้นๆ ว่า “**เว้นชั่ว ทำดี ทำใจให้บริสุทธิ์**” ภาษาพระหรือภาษาบาลีว่า

สพฺพปาปสฺส อภรณํ กุสลสฺสุปฺสมปทา

สจฺจิตฺตปริโยทปนํ เอตํ พุทฺธานฺสาสนํ

แปลให้เต็มเลยว่า “การไม่ทำความชั่วทั้งปวง การทำความดีให้เพียงพร้อม การชำระจิตของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใส นี่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย”

กำลังทำว่า “นี่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย” ทำให้เราคิดว่านี่แหละเป็นคำสรุป แสดงว่าเนื้อแท้ของพระพุทธศาสนาอยู่ที่นี้ เราก็เลยเรียกว่า “หัวใจ” นี้ว่าตามเรื่องวันมาฆบูชา เอามาเป็นจุดเริ่มต้น

แต่กระนั้นชาวพุทธผู้ได้ยินได้ฟังพระสอนมามากๆ บางทีก็ได้ยินพระอาจารย์หรือพระเถระผู้ใหญ่บางท่านพูดถึงหลักการอื่นว่า อันโน้นสิ อันนี้สิ เป็นหัวใจพระพุทธศาสนา เมื่อได้ฟังอย่างนั้นบางทีโยมก็ซังกง จึงขอยกเอาเรื่องนี้มาพูดเสียในตอนปรารภนี้ ว่าอะไรกันแน่ที่เรียกว่าเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา

บางท่านบอกว่า “**อริยสัจสี่**” เป็นหัวใจพระพุทธศาสนา เพราะว่าคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหมดรวมอยู่ในอริยสัจสี่

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว เสด็จไปแสดงปฐมเทศนา **พระธรรมจักกัปปวัตตนสูตร** พระองค์ตรัสพุทธพจน์ตอนหนึ่งมีความว่า ทรายใดที่เรายังไม่มีความ (จตุส อริยสัจเจส ตปิรวัญญุ ทวาทสาการุ ยถาภูต ญาณทสสน) ญาณทัศนะที่มีปริวัฏ ๓ มีอาการ ๑๒ ในอริยสัจสี่ เราก็ยังปฏิญาณไม่ได้ว่า ได้ตรัสรู้ ต่อเมื่อเรามีญาณทัศนะนั้น จึงปฏิญาณได้ว่าตรัสรู้

หมายความว่า ตรัสรู้ อริยสัจสี่ครบ ๓ ด้าน คือทั้งรู้ว่าคืออะไร แล้วก็รู้ว่าหน้าที่ต่ออริยสัจแต่ละอย่างนั้นคืออะไร และรู้ว่าได้ทำหน้าที่ต่ออริยสัจนั้นแล้ว เวียนไปในทุกข้อ เรียกว่า ๓ ปริวัฏ

อธิบายว่า รู้ในอริยสัจสี่แต่ละอย่าง เริ่มตั้งแต่รู้ว่าทุกข์คืออะไร รู้ว่าเราจะต้องทำอะไรต่อทุกข์ แล้วก็รู้ว่าหน้าที่ต่อทุกข์นั้นเราได้ทำแล้ว และต่อไปในข้อสมุทัย นิโรธ มรรค ก็เช่นเดียวกัน

ถ้ายังไม่รู้ อริยสัจด้วยญาณทัศนะครบทั้ง ๓ ในแต่ละอย่าง (รวมทั้งหมดเป็น ๑๒ เรียกว่ามีอาการ ๑๒) ก็ยังไม่สามารถปฏิญาณว่าได้ตรัสรู้ เป็นสัมมาสัมพุทธะ

ต่อเมื่อได้ตรัสรู้ อริยสัจ โดยมีญาณในอริยสัจแต่ละข้อครบทั้ง ๓ รวมเป็น ๑๒ จึงปฏิญาณได้ว่าเป็นสัมมาสัมพุทธะ

พุทธพจน์นี้มาในพระธัมมจักกัปปวัตตนสูตร จึงทำให้กำหนดเอาว่านี่แหละคือตัวหลักใหญ่ที่เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ท่านที่สวดธรรมจักรได้คงนึกบาลีออกมาว่า ยาวกวีณฺจ เม ภิกฺขเว อิมฺสฺสุ จตุสฺสุ อริยสจฺเจสฺสุ

รัชกาลที่ ๖ ทรงมีงานพระราชนิพนธ์เล่มหนึ่งชื่อว่า **“พระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร”** ซึ่งก็ทรงจับเอาที่จุดนี้คือ อริยสัจสี่

เป็นอันว่า พระพุทธเจ้าตรัสรู้ริยสัจสี่ และการตรัสรู้ริยสัจสี่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้า อริยสัจสี่จึงเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา

บางท่านไปจับเอาที่พระไตรปิฎกอีกตอนหนึ่ง ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสไว้กะทัดรัดมาก ว่า “บุพเพจาทิ ภิกฺขเว เอตฺรทิจ ทุภฺชญฺเจว ปญฺญาเปมิ ทุภฺชสฺส จ นิโรธํ” ภิกษุทั้งหลาย ทั้งในกาลก่อนแลบัดนี้ เราบัญญัติแต่ทุกข์และความดับทุกข์เท่านั้น

ถ้าจับตรงนี้ก็แสดงว่า ที่พระพุทธเจ้าทรงสอนทั้งหมดนั้น หลักการของพระพุทธศาสนาก็มีเท่านั้น คือ **ทุกข์และความดับทุกข์**

ท่านพุทธทาสกล่าวถึงหลักอีกข้อหนึ่ง ให้ถือว่าเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา คือ **“สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสย”** แปลว่า **“ธรรมทั้งปวง ไม่ควรยึดมั่น”**

คำว่า “นาล” แปลว่าไม่ควร หรือไม่อาจ ไม่สามารถ คำว่า “ไม่ควร” ในที่นี้ หมายความว่า เราไม่อาจไปยึดมั่นมันได้ เพราะมันจะไม่เป็นไปตามใจเราแน่นอน เมื่อมันไม่อาจจะยึดมั่น เราก็ไม่ควรจะยึดมั่นมัน อันนี้ท่านถือว่าเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา

เมื่อได้ฟังอย่างนี้ ก็ทำให้เรามาสงสัยกันว่าจะเอาหลักไหนดีเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา ก็เลยขอให้ความเห็นว่ายอันไหนก็ได้

แต่ต้องระวัง อันไหนก็ได้ จะทำให้พุทธศาสนาอ่อนแอ

ชาวพุทธต้องมีหลักที่แน่ชัด ให้ปฏิบัติเด็ดแน่วเป็นหนึ่งเดียว

แต่การพูดว่า “อันไหนก็ได้” นี้ ก็ไม่ดีเหมือนกัน เพราะทำให้ชาวพุทธ

เหมือนว่าไม่มีอะไรลงตัวแน่นอน แล้วก็เลยกลายเป็นคนที่เอาอย่างไรก็ได้ โง่งเง่งอ่อนแง่น หรือแก่งไปแก่งมา เหมือนไม่มีหลัก ก็จะกลายเป็นไม่ได้เรื่อง เราต้องชัดเจนว่า **ที่ว่าอันไหนก็ได้ นั้น ทั้งหมดคืออันเดียวกัน**

ทำไมจึงว่าเป็นอันเดียวกัน เพราะว่า การพูดถึงหลักคำสอนเหล่านั้นนั้น เป็นการพูดโดยจับแง่จับมุมต่างๆ กันของคำสอน ซึ่งที่จริงทั้งหมดอยู่ในระบบเดียวกัน โยงถึงกัน มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพราะฉะนั้นไม่ว่าจะจับที่จุดไหน ก็โยงถึงกันได้ทั้งนั้น ขอชี้แจงอย่างง่ายๆ

ถ้าเราพูดว่าหัวใจพระพุทธศาสนา คือ **“เว้นชั่ว ทำดี ทำใจให้ผ่องใส”** ก็จะเห็นว่า หัวใจที่ว่าเป็นหลักในเชิงปฏิบัติทั้งนั้น คือเป็นเรื่องของการดำเนินชีวิตว่า เราจะไม่ทำชั่ว ทำดี และทำใจให้ผ่องใส

ที่นี้ลองหันไปดูหลักอริยสัจสี่ ซึ่งมีทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค จะเห็นว่า ข้อที่ ๔ คือ “มรรค” เป็นข้อปฏิบัติ

ถ้าพูดว่ามรรคมีองค์ ๘ มีสัมมาทิฐิเป็นต้น และสัมมาสมาธิเป็นข้อสุดท้าย องค์ทั้ง ๘ นี้ มีตั้ง ๘ ข้อ ก็จำยาก จึงย่อง่ายๆ เหลือ ๓ เท่านั้น คือ คีล สมาธิ ปัญญา

ชาวพุทธจำกันแม่นยำว่า มรรคมีองค์ ๘ จำให้ง่ายก็สรุปเหลือ ๓ คือ คีล สมาธิ ปัญญา

ศีลนั้นอธิบายง่ายๆ ว่า “เว้นชั่ว” สมาธิ ก็คือ “ทำความดีให้ถึงพร้อม” เพราะความดีแท้จริงที่สุดก็เป็นคุณสมบัติคือคุณธรรมต่างๆ อยู่ในจิตใจ ซึ่งจะต้องบำเพ็ญขึ้นมาให้พร้อม แล้วสุดท้าย ปัญญา ก็ได้แก่ “ชำระจิตใจให้บริสุทธิ์” เพราะการที่จิตจะบริสุทธิ์หมดจดสิ้นเชิง ก็ต้องหลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ด้วยปัญญา

ฉะนั้น เว้นชั่ว ทำดี ทำใจให้บริสุทธิ์นี้ ก็คือ คีล สมาธิ ปัญญา นั่นเอง “เว้นชั่ว” เป็นศีล “ทำดี” เป็นสมาธิ “ชำระจิตใจให้บริสุทธิ์” เป็นปัญญา

พอแยกแยะอย่างนี้ก็เห็นแล้วว่า อ้อ เว้นชั่ว ทำดี ทำใจให้บริสุทธิ์ ที่ว่า

เป็นหัวใจพระพุทธศาสนานั้น ก็อยู่ในมรรคนี้เอง เป็นอริยสัจ ข้อที่ ๔ คือข้อสุดท้าย

ตกลงว่า หลักหัวใจพระพุทธศาสนาในวันมาฆบูชานี้ เป็นส่วนหนึ่งในอริยสัจ คือเป็นอริยสัจข้อสุดท้าย ได้แก่มรรค ซึ่งเป็นภาคปฏิบัติ อริยสัจจึงกว้างกว่าและครอบคลุมหลักหัวใจพระพุทธศาสนาในวันมาฆบูชา

ทุกข์ คือตัวปัญหา เป็นสิ่งที่เราไม่เอา แต่เราก็ยังไม่ต้องปฏิบัติ เราต้องรู้ให้ชัดว่าอะไรเป็นปัญหาที่เราจะต้องพ้นไป

สมุทัย คือสาเหตุแห่งทุกข์ ซึ่งต้องสืบสาวให้รู้ตามหลักความจริงที่เป็นไปตามเหตุปัจจัยว่า อ้อ ทุกข์เกิดจากเหตุ และเหตุนั้นคืออะไร เหตุนั้นเรารู้ว่าจะต้องกำจัด แต่เราก็ยังไม่ได้ทำอะไร

จากนั้นเราก็รู้ด้วยว่าเมื่อกำจัดเหตุแห่งทุกข์ได้ เราจะเข้าถึงจุดหมายคือ **นิโรธ**

แต่ทั้งหมดนี้จะสำเร็จได้ก็ด้วยการลงมือทำในข้อสุดท้ายคือ **มรรค**

ฉะนั้น ทุกข์ สมุทัย นิโรธ สามอย่างนี้เราเข้าใจว่ามันคืออะไร และเราจะต้องทำอะไรต่อมัน แต่เราปฏิบัติมันไม่ได้ สิ่งที่จะปฏิบัติได้คือข้อที่ ๔ ได้แก่มรรค

เมื่อเราปฏิบัติตาม**มรรค** เราก็กำจัด**สมุทัย**...แก้เหตุแห่งทุกข์ได้ เราก็พ้นจาก**ทุกข์**...หมดปัญหา และเราก็บรรลุ**นิโรธ**...เข้าถึงจุดหมายได้ เพราะฉะนั้นด้วยมรรคข้อเดียวนี้ สามารถทำให้สำเร็จงานสำหรับ ๓ ข้อแรกทั้งหมด

เป็นอันว่า สิ่งที่เราต้องปฏิบัติมีอยู่ข้อเดียวคือข้อ ๔ แต่เราต้องรู้ ๓ ข้อต้นด้วย

ถึงตอนนี้ ก็หันกลับไปดูหลัก **เว้นชั่ว ทำดี ทำใจให้บริสุทธิ์** จะเห็นว่าเป็นหลักการในภาคปฏิบัติทั้งหมดของพระพุทธศาสนา ซึ่ง**อยู่ในมรรค คือข้อที่ ๔ ของอริยสัจ** เพราะมรรคเป็นฝ่ายลงมือทำ ลงมือปฏิบัติ

ส่วนในแง่ของหลักความจริงตามสภาวะว่าเป็นอย่างไร จุดหมายคือ

อย่างไร ก็อยู่ในข้อ ๑-๒-๓ ของอริยสัจ

เพราะฉะนั้น อริยสัจกว้างกว่าและครอบคลุม คือครอบคลุมหลักวัชระ ทำดี ทำใจให้บริสุทธิ์ด้วย

ถ้าเราต้องการจะพูดเฉพาะในเชิงปฏิบัติ ในภาคลงมือทำ หรือในการดำเนินชีวิต เราก็พูดในแง่วัชระ ทำดี ทำใจให้บริสุทธิ์ เอาแค่นี้ ว่าหัวใจพระพุทธรศาสนาอยู่ตรงนี้ ปฏิบัติเท่านี้ก็ครบหมด เพราะเป็นของที่ให้ลงมือทำ ปฏิบัติได้ทันที

ถ้าพูดถึงอริยสัจก็กว้างขวางและต้องทำความเข้าใจกันมาก สำหรับชาวพุทธทั่วไป เริ่มต้นก็ให้เห็นก่อนว่าจะปฏิบัติอะไร

แต่เมื่อปฏิบัติไปถึงระดับหนึ่ง ก็จะเกิดความจำเป็นต้องรู้หลักการ หรือหลักความจริงทั่วไปด้วย มิฉะนั้นการปฏิบัติก็ไม่หมดจด ถึงตอนนั้นก็ต้องรู้หลักอริยสัจสี่ แต่เบื้องต้นนี้พอพูดขึ้นมาทำให้เริ่มปฏิบัติได้เลย

เป็นอันว่า **เริ่มต้น** เรบอกว่...เอานะ **วัชระ ทำดี ทำใจให้บริสุทธิ์** ก็เข้าใจง่าย ทำได้เลย สะดวก ก็เอาอันนี้มาเป็นหัวใจพระพุทธรศาสนา แล้วจากหลักปฏิบัตินี้เราก็ก้าวไปสู่หลักการที่ใหญ่ขึ้นไป คือ **ก้าวไปสู่หลักอริยสัจ** ซึ่งเป็นหลักที่ครอบคลุม สมบูรณ์ไปเลย

พูดอย่างนี้ก็เหมือนกับบอกว่า หลัก **วัชระ ทำดี ทำใจให้ผ่องใส** นี้ เป็นหัวใจพระพุทธรศาสนาภาคบหน้าหรือเป็นบหน้าที่เปิดเข้าสู่หัวใจพระพุทธรศาสนา

อย่าลืมว่าได้หลักแน่ชัดแล้วนะ เริ่มต้นด้วย **“วัชระ ทำดี ทำใจให้บริสุทธิ์ผ่องใส”** นี่แหละเอาเป็นหัวใจพระพุทธรศาสนาไว้ก่อน แล้วก้าวต่อไปให้ครบ**อริยสัจทั้ง ๔** ให้ได้ จึงจะเป็นชาวพุทธที่แท้จริงและสมบูรณ์

ว่ากันไป ก็หลักก็หัวใจ

ในที่สุดก็หลักใหญ่เดียวกัน

ที่นี้ลองเทียบหลักอื่นอีก เมื่อก็บอกว่าพระพุทธเจ้าตรัสไว้ “**ทั้งในกาลก่อนและบัดนี้ เราบัญญัติแต่ทุกข์และความดับทุกข์เท่านั้น**” อันนี้ก็เป็นการพูดถึงอริยสัจสี่นั่นเอง คืออริยสัจ ๔ แบบสั้นที่สุด ย่อเป็น ๒ คู่ คือ

ทุกข์ และ**สมุทัย** เหตุแห่งทุกข์ อันนี้ ๑ คู่

นิโรธ ความดับทุกข์ และ**มรรค** ทางให้ถึงความดับทุกข์ ก็ ๑ คู่

รวมแล้วมี ๒ คู่

เพราะฉะนั้น เวลาพูดสั้นๆ ก็บอกว่า **เรื่องทุกข์** (พร้อมทั้งเหตุของมัน อยู่ในวงเล็บ ละไว้ในฐานเข้าใจ) อย่างหนึ่ง แล้วก็**เรื่องความดับทุกข์** (พร้อมทั้งวิธีปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์) อย่างหนึ่ง

ตกลงพูดง่ายๆ อริยสัจสี่ ก็ย่อเป็น ๒

ฉะนั้น ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ทั้งในกาลก่อนและบัดนี้ เราบัญญัติแต่ทุกข์และความดับทุกข์ ก็อันเดียวกัน คืออริยสัจสี่นั่นเอง ไม่ได้ไปไหน

ยังมีอีก...เมื่อก็ลืมพูดไป คือ เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว ตอนจะออกประกาศพระพุทธศาสนา พระองค์ได้ทรงพระดำริ ซึ่งมีความตอนหนึ่งในพระไตรปิฎกบอกว่า “**อริคโต โข มุขยาญ ฌมโม**” ธรรมที่เราบรรลุแล้วนี้ ทุรุษุโพโธ เป็นของที่รู้ตามได้ยาก กล่าวคือ **หนึ่ง...อิทัปปัจจยตาปฏิจจสมุปบาท สอง...นิพพาน**

แล้วพระองค์ก็ตรัสเล่าต่อไปว่า พระองค์ทรงดำริว่า หมู่สัตว์ทั้งหลาย มัวหลงระเรีงกันอยู่ในสิ่งที่ล่อให้ติด ยากที่จะเข้าใจหลักการทั้ง ๒ นี้ จึงน้อมพระทัยไปในทางที่จะไม่ทรงสั่งสอน

ถ้าดูตรงนี้ก็ให้เห็นชัดตามที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “**ธรรมที่เราได้บรรลุ คือ อิทัปปัจจยตาปฏิจจสมุปบาท และนิพพาน**” ถ้าจับตรงนี้ ก็บอกได้ว่า นี่ก็หัวใจพระพุทธศาสนาเหมือนกัน

แต่ถ้าเราโยงดู ก็บอกได้ว่าสาระไม่ไปไหน ที่แท้ก็อันเดียวกันนั่นแหละ **อิทัปปัจจยตาปฏิจจสมุปบาท** คืออะไร คือหลักความจริงของธรรมชาติ ในแง่ที่ทำให้เกิดปรากฏการณ์ที่เราเรียกว่าความทุกข์ คือจับที่ตัวกฎธรรมชาติแห่งความเป็นไปของการที่มีทุกข์ มีปัญหาต่างๆ เกิดขึ้น

ฉะนั้น **อิทัปปัจจยตาปฏิจจสมุปบาท** ก็เป็นเรื่องของทุกข์และสมุทัย แต่แทนที่จะจับที่ปรากฏการณ์คือทุกข์ ก็ไปจับที่กระบวนการของกฎธรรมชาติ เริ่มที่ข้อสมุทัย ดูเหตุปัจจัยที่เป็นไปจนปรากฏทุกข์เป็นผลขึ้น จึงรวมทั้งข้อทุกข์และสมุทัย

ดังจะเห็นได้ว่า เวลาตรัสปฏิจจสมุปบาท พระพุทธเจ้าทรงสรุปว่า “**เอวมตตสฺส เกวลสฺส ทุกฺขกฺขนธสฺส สมุทโย โหติ**” แปลว่า “สมุทัย คือการเกิดขึ้นพร้อมแห่งทุกข์ จึงมีด้วยประการฉะนี้” หมายความว่า จากความเป็นไปตามกระบวนการของกฎธรรมชาตินี้ จึงเกิดมีทุกข์ขึ้น

เพราะฉะนั้น ข้อว่า **อิทัปปัจจยตาปฏิจจสมุปบาท** ก็คือ**ตรัสเรื่องทุกข์และสมุทัย**

จากนั้นก็ยกอย่างหนึ่งที่ตรัสไว้ คือ **นิพพาน** ซึ่งก็คือข้อนิโรธ ซึ่งเราจะต้องบรรลุถึงด้วยการปฏิบัติตามมรรค การที่จะบรรลุนิพพานที่เป็นจุดหมายก็เรียกว่าหรือเป็นเงื่อนไขอยู่ในตัวให้ต้องปฏิบัติตามมรรค

ดังนั้น **การตรัสถึงนิพพาน คือข้อนิโรธ ก็โยงเอามรรค เข้ามาพ่วงไว้ด้วย**

พูดให้ลึกลงไป ข้อแรก **อิทัปปัจจยตาปฏิจจสมุปบาท** ก็คือสังขตธรรม พร้อมทั้งทั้งกระบวนการความเป็นไปของมันทั้งหมด ส่วนข้อหลัง **นิพพาน** ก็คืออสังขตธรรม ที่พ้นไปจากสังขตธรรมนั้น

ในพุทธพจน์นี้ จับที่ตัวความจริงของกฎธรรมชาติ กับสภาวะธรรมสุดยอดที่ต้องการ จึงเอา **อิทัปปัจจยตา** ที่เรียกกันง่ายๆ ว่ากฎปฏิจจสมุปบาท กับเรื่อง**นิพพาน** มาเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา

แต่สองอย่างนี้ เวลาขยายออกมา ก็เป็นอริยสังขันธ์เอง เพราะฉะนั้นจึงไม่ไปไหน ที่แท้ก็อันเดียวกัน

อริยสังขันธ์เป็นวิธีพูดหรือวิธีแสดงกฎธรรมชาตินั้นเองที่มาเกี่ยวข้องกับมนุษย์ ซึ่งมนุษย์จะนำมาใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิต หรือแก้ปัญหาชีวิตของตน พระพุทธเจ้าตรัสวางไว้ในรูปที่ใช้การได้ เรียกว่า **ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค**

แต่ตัวความจริงในกฎธรรมชาตินี้คือ **อิทัปปัจจยตาปฏิจจสมุปบาท** และสภาวะที่เป็นจุดหมาย คือ **นิพพาน** ก็มีเท่านี้ เพราะฉะนั้นจึงบอกว่าไม่ไปไหน

ส่วนอีกหลักหนึ่งคือ “สัพเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสยา” แปลว่า**ธรรมทั้งปวงไม่ควรยึดมั่น** คือ เราไม่อาจจะยึดมั่นถือมั่นไว้ได้

อันนี้ก็เป็นการสรุปหัวใจของการปฏิบัติ ที่โยงไปหาตัวความจริงของธรรมชาติ หรือสภาวะธรรมว่า สิ่งทั้งหลายหรือปรากฏการณ์ทั้งหลายทั้งปวงหรือสิ่งที่แวดล้อมชีวิตของเรา หรืออะไรก็ตามที่เราเกี่ยวข้องนี้ มันไม่ได้อยู่ใต้อำนาจความปรารถนาของเรา แต่มันเป็นไปตามกฎธรรมชาติ เป็นไปตามเหตุปัจจัย หรือมีอยู่ดำรงอยู่ตามสภาวะของมัน เพราะฉะนั้นเราจึงไม่สามารถยึดมั่นถือมั่นมันได้ เราจะต้องวางใจปฏิบัติต่อมันให้ถูก

หลักนี้เป็นการโยงธรรมดาธรรมชาติหรือความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลายมาสู่ที่ปฏิบัติของมนุษย์ต่อสิ่งเหล่านั้น ซึ่งรวมสาระสำคัญว่า...เราต้องรู้ว่าสิ่งเหล่านั้นมันไม่เป็นไปตามใจปรารถนาของเรานะ มันเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน เราจะไปยึดมั่นถือมั่นตามใจของเราไม่ได้ แต่ต้องปฏิบัติด้วยปัญญา คือด้วยความรู้เท่าทันและให้ตรงตามเหตุปัจจัย

เพราะฉะนั้น หลักนี้ก็เป็แง่มุมหนึ่งของการประมวลวิธีปฏิบัติทั้งหมดต่อสิ่งทั้งหลาย ซึ่งก็เป็นพุทธพจน์เหมือนกัน

เรื่องมีอยู่ว่า พระสาวก (พระมหาโมคคัลลานะ) ทูลถามพระองค์ว่า “สังขิตเตนะ” ด้วยวิธีการอย่างย่อ ท้าย่างไรภิกษุจะเป็นผู้ที่หลุดพ้นแล้วโดยความสิ้นไปแห่งตัณหา หมายความว่า โดยย่อทำอย่างไรภิกษุจะเป็นผู้บรรลุนิพพาน

พระพุทธเจ้าก็ตรัสพุทธพจน์นี้ขึ้นมาว่า ภิภษุได้สดับหลักการที่ว่า “สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิวาสย” (อ.ส.ตต.ก. ๒๓/๕๘/๓๐) ธรรมทั้งปวง ไม่อาจจะยึดมั่นถือมั่นได้ เพราะเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เมื่อรู้เข้าใจความจริงของมัน ก็จะไม่ยึดติดถือมั่นสิ่งใดในโลก จึงไม่ร่ารอนเร้าร้อน ก็จะสงบเย็นนิพพาน

รู้ว่าธรรมทั้งปวงไม่อาจยึดมั่นได้ ก็คือรู้สภาวะของมันที่เป็น**ทุกข** ความยึดมั่นที่จะต้องละนั้นคือ**สมุทัย** ปัญญาที่ทำให้ละความยึดมั่นนั้นเสียได้ก็เป็น**มรรค** เมื่อละความยึดมั่นได้ก็สงบเย็น นิพพาน คือ**ข้อนิโรธ**

หลักนี้หน้าว่าเป็นจุดยอดของการปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายในขั้นที่ถึงปัญญาเลย ซึ่งให้รู้เท่าทันความจริงว่าสิ่งทั้งหลายมันเป็นของมันตามสภาวะของธรรมชาติ เช่น เป็นไปตามเหตุปัจจัยของมันเอง เราจะเอาความยึดมั่นถือมั่นของเราไปกำหนดมันไม่ได้

ตกลงว่า เท่าที่มีการกล่าวถึงหัวใจพระพุทธศาสนาทั้งหลายแบบหลายแนว นั้น ทั้งหมดก็เป็นอันเดียวกัน ซึ่งในที่สุดหลักใหญ่ที่ครอบคลุม ก็คือ อริยสัจสี่นี้แหละ ไม่ไปไหน

ที่พูดมาในตอนี้ทั้งหมด ก็เป็นการแยกแยะและเชื่อมโยงให้เห็นชัดลงไปว่า หลักหัวใจพระพุทธศาสนา ที่พูดกันหลายอย่างนั้น ที่จริงก็อันเดียวกัน ต่างกันโดยวิธีพูดเท่านั้น และขออย่าว่า

อย่ามัวพูดว่าอย่างนั้นก็ได้แบบนี้ก็ได้ ขอให้จับหลักลงไปให้ชัด และปฏิบัติให้มันให้เด็ดเดี่ยวแน่วลงไป อย่างที่ว่าแล้วข้างต้น

ถึงจะเล่าเรียนจบหลัก ถ้าไม่รู้จักหน้าที่ต่ออริยสัจ ก็ปฏิบัติไม่ถูก และไม่มีทางบรรลุธรรม

เมื่อพูดถึงอริยสัจสี่ ก็เลยจะต้องพูดถึงหน้าที่ต่ออริยสัจด้วย เมื่อกี้นี้ได้พูดไปแล้วว่า พระพุทธเจ้าตรัสว่าถ้าพระองค์ยังไม่ทรงรู้เข้าใจอริยสัจสี่โดยมี

ญาณทัชณะครบทั้ง ๓ อย่างในอริยสัจสี่แต่ละข้อ ซึ่งเมื่อรวมแล้ว ๓ คูณ ๔ เป็น ๑๒ ก็จะไม่ปฎิญาณว่าได้ตรัสรู้แล้ว

ดังนั้น เราจะรู้ริยสัจอย่างเดียวไม่ได้ ต้องรู้หน้าที่ต่ออริยสัจและปฏิบัติหน้าที่ต่ออริยสัจให้สำเร็จด้วย การเรียนอริยสัจโดยไม่รู้หน้าที่ต่ออริยสัจอาจจะทำให้เข้าใจสับสน

พระพุทธเจ้าตรัสกิจหรือหน้าที่ต่ออริยสัจสี่ไว้ครบถ้วนแล้วแต่ละอย่าง ๆ

๑. หน้าที่ต่อทุกข์ คือ **ปริญญา** แปลว่า กำหนดรู้ รู้เท่าทัน จับตัวมันให้ได้

๒. หน้าที่ต่อสมุทัย คือ **ปหานะ** แปลว่า ละ หรือกำจัด

๓. หน้าที่ต่อนิโรธ เรียกว่า **สังฉิกิริยา** แปลว่า ทำให้แจ้ง คือบรรลู่ถึงนั่นเอง

๔. หน้าที่ต่อมรรค เรียกว่า **ภาวนา** แปลว่า บำเพ็ญ ก็คือปฏิบัติ ลงมือทำ ทำให้เกิด ทำให้มีขึ้น

๑) ทุกข์...เรามีหน้าที่ต่อมันอย่างไร พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ทุกข์ขังปริญญะยัง” ทุกข์นั้นเป็นสิ่งที่จะต้องรู้เท่าทัน ภาษาพระแปลกันว่า “กำหนดรู้” ทุกข์เป็นสิ่งที่ต้องกำหนดรู้

“ปริญญะยัง” นี้เป็นคุณศัพท์ ถ้าใช้เป็นคำนามก็เป็น “ปริญญา” ที่เราเอามาใช้เป็นชื่อของการสำเร็จการศึกษา

ทุกข์...เรามีหน้าที่รู้จักมัน รู้ทันมัน เรียกว่า **“ปริญญา”** ทุกข์นั้นเป็นตัวปัญหา เป็นปรากฏการณ์ ท่านเปรียบเหมือนกับ “โรค”

ในทางร่างกายของเรานี้ เมื่อเรามีโรค เราก็จะแก้ไขบำบัดหรือกำจัดโรค แต่พอเอาเข้าจริง เรากำจัดโรคไม่ได้ แต่เราต้องเรียนรู้จักโรค เหมือนหมอจะแก้ไขโรค ต้องกำหนดรู้ให้ได้ว่า เป็นโรคอะไร เป็นที่ไหนตรงไหน เพราะฉะนั้น นอกจากต้องรู้โรคแล้ว ต้องรู้ร่างกายซึ่งเป็นที่ตั้งของโรคด้วย

ทำนองเดียวกัน ในข้อทุกข์นี้ จึงไม่ใช่เรียนเฉพาะปัญหา แต่เรียนชีวิต

ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งปัญหาด้วย หมายความว่า ทุกข์คือปัญหาเกิดที่ไหน มันเกิดที่ชีวิตหรือเกิดในโลก เราก็คต้องรู้จักโลก รู้จักชีวิต

เหมือนกับแพทย์จะแก้ไขโรค เวลาเรียนเริ่มที่อะไร ก็ต้องไปเรียนตั้งแต่ anatomy (กายวิภาค) ต้องไปเรียน physiology (สรีรวิทยา) แทนที่จะเริ่มเรียนที่โรค ก็ไปเรียนที่ร่างกายซึ่งเป็นที่ตั้งของโรค

เช่นเดียวกับเราจะแก้ไขทุกข์ เราต้องเรียนรู้เข้าใจชีวิต ตลอดถึงโลกที่เราเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ ซึ่งในที่สุดปัญหาเกิดที่ชีวิต ถ้าเราไม่เข้าใจชีวิต เราก็แก้ไขโรคของมัน คือปัญหาหรือทุกข์ไม่ได้ เรื่องนี้ก็ทำนองเดียวกัน

ดังนั้น ในข้อทุกข์นี้ความหมายจึงคลุมทั้งตัวปัญหาและสิ่งซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งปัญหา โดยเฉพาะชีวิตมนุษย์นี้เราจะต้องเข้าใจ คือปริณญาณ์

ทุกข์ ก็คือความผันแปรบีบคั้นกระทบกระแทก ซึ่งเกิดเป็นปัญหาแก่ชีวิต เหมือนกับโรค ก็คือความแปรปรวนวิปริตผิดปกติของร่างกาย เช่น อวัยวะบางส่วนถูกบีบคั้นอ่อนเมื่อยกระทบกระแทกเสียดแทง ตลอดจนทำงานไม่ปกติ

เมื่อเรียนรู้จักร่างกายและระบบการทำงานของมันแล้ว ก็กำหนดรู้โรคที่จะบำบัดแก้ไขได้ นี่ก็เช่นเดียวกัน การจะกำหนดรู้ทุกข์ ก็ต้องรู้จักชีวิตและดูที่ชีวิต (นามรูป/ขันธ ๕) นี้แหละ

๒) พอรู้โรคว่าเป็นโรคอะไร จับได้แล้ว ก็ต้องสืบสาวหาสาเหตุของโรค สมุทัยได้แก่ตัวเชื้อโรคที่เราจะต้องกำจัด หรือความบกพร่องทำงานผิดปกติของร่างกายที่จะต้องปรับแก้

เวลาแก้ไขบำบัดโรคนี้ เราไม่ได้แก้ไขไม่ได้กำจัดตัวโรคนะ เช่น เราไม่ได้ขจัดความปวดหัว เราต้องขจัดสาเหตุของความปวดหัว ถ้าไม่อย่างนั้นเราจะแก้ไขได้แต่อาการ ยาจำนวนมากได้แค่ระงับอาการไข้ไหม เช่นระงับอาการปวดหัว

ตราบไธที่เรายังไม่ได้กำจัดเหตุของการปวดหัว เราก็แก้ไขโรคปวดหัวไม่สำเร็จ

ฉะนั้น ในข้อที่หนึ่งนี้เราจึงเรียนรู้อีกทุกซ์ เหมือนกับแพทย์ที่วินิจฉัยโรคให้ได้ ต่อจากนั้นก็สืบสาวหาตัวสาเหตุของโรค ซึ่งอาจจะเป็นเชื้อโรค หรือความบกพร่องของอวัยวะ ไม่ใช่เชื้อโรคอย่างเดียว

บางทีการเป็นโรคนั้น เกิดจากการกระทบกระทั่งกับสิ่งแวดล้อม ความบกพร่องของอวัยวะ หรือการทำงานวิปริต หรือความแปรปรวนต่างๆ ซึ่งจะต้องจับให้ได้ เพราะเมื่อมีโรคก็ต้องมีสมุฏฐาน หรือ**สมุทัย**

สมุทัยนี้แหละเป็นตัวที่ต้องแก้ไขหรือกำจัด หน้าที่ต่อสมุทัยเรียกว่า **“ปหานะ”**

๓) ต่อไป เมื่อจะกำจัดโรค เราต้องมีเป้าหมายว่าเราจะเอาอะไร และจะทำได้แค่ไหน จุดหมายอะไรที่เราต้องการ กำหนดให้ได้ อันนี้เรียกว่า**นิโรธ...รู้** ว่าเราต้องการอะไร และรู้ความเป็นไปได้ในการแก้ไข

คนที่ไม่มีคามชัดเจนว่าเราต้องการอะไร มีความเป็นไปได้อย่างไร ก็จะทำอะไรไม่สำเร็จ

แพทย์ก็ต้องวางเป้าหมายในการรักษาเหมือนกันว่า มันเป็นไปได้แค่ไหน เราจะเอาอะไรเป็นจุดหมายในการรักษา นี้ แล้วก็ทำไปให้ได้ ให้บรรลุจุดหมายนั้น เรียกว่า **“สังคิกิริยา”** แปลว่า ทำให้ประจักษ์แจ้ง ทำให้เป็นจริงขึ้นมา คือ ทำให้สำเร็จ หรือบรรลุถึง

๔) พอลวางเป้าหมายเสร็จ ก็มาถึงขั้นลงมือปฏิบัติ จะผ่าตัด ให้ยา และให้คนไข้ปฏิบัติตัวบริหารร่างกายอย่างไร

วิธีการทั้งหมดมาอยู่ในข้อ ๔ คือ **มรรค** เป็นขั้นที่ต้องลงมือทำ เรียกว่า **“ภาวนา”** ซึ่งเป็นเรื่องใหญ่ มีรายละเอียดมากมาย

เพราะฉะนั้น อริยสัจ ๔ จึงเป็นวิธีการวิทยาศาสตร์ จะใช้ในการสอนก็ได้ ในการรักษาโรคก็ได้ แพทย์ก็ใช้วิธีการนี้

อริยสัจ คือ ธรรมที่นำเสนอเป็นระบบปฏิบัติการ ให้มนุษย์บริหารประโยชน์จากความจริงของธรรมชาติ

ที่จริงสภาวะตามธรรมชาตินั้น ในที่สุดก็คือกระบวนการ**อิทัปปัจจยตา**
ปฏิจาสมุปบาท และภาวะเหนือกระบวนการนั้นคือ**นิพพาน** เท่านั้นเอง

แต่พระพุทธเจ้าทรงนำมาแสดงเป็นอริยสัจ เพื่อให้เห็นขั้นตอนในการ
ปฏิบัติของมนุษย์ และเป็นวิธีสอนด้วย คือเป็นวิธีสอนที่จะให้คนเข้าใจได้ง่าย
และเกิดผลในเชิงการปฏิบัติที่เราใจให้ทำตาม และทำได้เป็นขั้นตอนชัดเจน

อริยสัจนั้น แท้จริงเป็นหลักของเหตุและผล ธรรมดาเราพูดถึงเหตุก่อน
แล้วจึงพูดถึงผลใช้ใหม่ แต่ให้สังเกตว่าพระพุทธเจ้ากลับทรงยกผลขึ้นแสดง
ก่อน แล้วแสดงเหตุทีหลัง ทำให้ไม่จริงเป็นเช่นนั้น

ทุกข์ คือปรากฏการณ์ซึ่งเป็นผล และ **สมุทัย** เป็นเหตุของทุกข์นั้น... นี้
ผลกับเหตุ ๑ คู่แล้ว

นิโรธ คือจุดจุดหมายที่ต้องการ จัดเป็นผล แล้วก็ **มรรค** คือวิธีปฏิบัติให้
บรรลุจุดจุดหมายนั้น จัดเป็นเหตุ...นี้ก็ผลกับเหตุอีก ๑ คู่

รวมเป็นผลกับเหตุ ๒ คู่

นี่เป็นข้อที่น่าสังเกต เป็นการพลิกกลับกันกับความรู้สึกทั่วไปซึ่งมองไป
ที่เหตุก่อนผล

ตามปกติพระพุทธเจ้าก็ตรัสเหตุก่อนผล แต่ในกรณีนี้ก็กลับแสดงผล
ก่อนเหตุ เพราะอะไร...เพราะเป็นเรื่องของวิธีสอน ซึ่งต้องเริ่มด้วยสิ่งที่มอง
เห็นอยู่ และต้องเริ่มที่ปัญหา

เรื่องอะไร จู่ๆ ก็พูดถึงเหตุของปัญหาโดยไม่ได้พูดถึงปัญหา เป็นหลัก
ของการสอนและการชี้แจงอธิบายว่า ต้องเริ่มที่ปัญหา โดยชี้ปัญหาว่าเป็น
อย่างนั้นอย่างนี้ ทำความเข้าใจปัญหา แล้วจึงค้นหาสาเหตุ เสร็จแล้วก็ชี้ถึง
จุดมุ่งหมาย หรือสิ่งที่ต้องการ แล้วก็บอกวิธีปฏิบัติที่จะให้เข้าถึงจุดหมาย

วิธีสอนอย่างนี้เป็นที่เร้าใจด้วย พอพูดถึงปัญหา โดยเฉพาะปัญหาของตัวเอง หรือปัญหาที่เกี่ยวข้องกระทบถึงตัว คนก็สนใจ อยากรู้ อยากรจะแก้ไขปัญหานั้น แล้วจึงสืบสาวว่า ปัญหานี้เกิดจากเหตุอะไร

เมื่ออยากกำจัดเหตุแล้ว พอพูดถึงจุดหมายว่าคืออะไร คนก็อยากจะไปถึงจุดหมายนั้น แล้วจึงบอกวิธีปฏิบัติ

ถ้าเราไปบอกวิธีปฏิบัติก่อน วิธีปฏิบัติอาจจะยากมาก คนก็จะท้อใจ ไม่อยากไป ไม่อยากทำ

แต่ถ้าชี้จุดหมายแล้วพูดให้เห็นว่ามันคืออะไร ใจเขาจะไม่ปรารถนายิ่งเห็นว่าดีเท่าไร ประเสริฐเท่าไร เขายิ่งอยากไป เขาก็พร้อมและเต็มใจที่จะทำ

พอถึงตอนที่เขาพร้อมแล้วนี้ เราจึงค่อยบอกวิธีปฏิบัติ ไม่ต้องกลัวหรอก ตอนนั้นเขาสบาย ตั้งใจเต็มที่แล้ว เขายินดีพร้อมที่จะทำสุดแรงของเขา

ฉะนั้น หลักอริยสัจนี้จึงเป็นวิธีสอนด้วย พร้อมทั้งเป็นวิธีการแก้ปัญหา และวิธีปฏิบัติกรในงานต่างๆ วิธีสอนที่ได้ผลดีจะใช้หลักการนี้ แม้แต่พวกที่จะปลุกระดมก็พลอยเอาไปใช้ได้ด้วย

ทำไมจึงว่าในการปลุกระดมก็ต้องใช้วิธีนี้จึงจะได้ผล ก็เพราะว่าการปลุกระดมนี้ แม้แต่ที่ไม่สุจริต เขามุ่งแต่จะให้สำเร็จ ก็เอาวิธีนี้ไปใช้ เพราะเป็นวิธีที่ได้ผล คืออย่างนี้

ตอนต้นต้องพูดชี้ปัญหาาก่อน... “เวลานี้มันแย่ มีปัญหาทั้งนั้น มีความยากจน มีความเดือดร้อน อะไรๆ ก็ไม่ดี มันเลวร้ายอย่างนั้นๆ”

ถ้าจะปลุกระดม ก็ต้องชี้เรื่องที่ไม่ดี ให้เห็นออกมาชัดเจนว่าเยอะเยอะไปหมด ร้ายแรงอย่างไร ต้องชี้ทุกข์ให้ชัดก่อนว่าน่าเกลียดน่ากลัวร้ายแรงจนคนไม่พอใจมาก อยากรจะแก้ไข

พอชี้ทุกข์หรือปัญหาชัดเจนว่าอะไรไม่ได้อย่างไร จะต้องแก้ไขแล้ว ทีนี้ก็ชี้สาเหตุ ว่ามันตัวการ เจ้าตัวนี้แหละ ตัวร้ายอยู่นี่ เป็นเหตุให้เกิดปัญหาเหล่านี้มันอยู่ที่นั่น ถึงตอนนั้นคนก็ก้าวไปอีกขั้นหนึ่ง ใจก็เกิดพลัง เกิดความตื่นตัว

เกิดเรี่ยวแรงกำลังขึ้นมา ว่าจะต้องจัดการกำจัดมันลงนะ เราเห็นตัวการแล้ว

พอคนกระหายอยากจะจัดการแล้ว ก็ชี้เป้าหมาย

อย่างกับสม้ยหนึ่งที่เขาปลุกระดมกัน บอกว่า “โน้น ฟ้าสีทองผ่องอำไพ” หรืออะไรก็แล้วแต่ สิ่งดีงามจะต้องเป็นอย่างนี้ บรรยายให้เห็นว่าดีเหลือเกิน เลิศเหลือเกิน ชี้ให้เห็นเลิศเลอเท่าไรยิ่งดี

จุดหมายนั้นต้องชี้ให้เด่นว่าดีที่สุด ดีอย่างโน้นอย่างนี้ จนกระทั่งคนอยากไปเหลือเกิน ยิ่งคนอยากไปสู่จุดหมายนั้นเท่าไร ก็จะยิ่งเกลียดชังเจ้าตัวการนั้น และอยากกำจัดมันมากเท่านั้น

คนไม่ชอบสภาพนั้นอยู่แล้ว เพราะถูกชี้ว่าเป็นปัญหา พอชี้ต้นเหตุให้เห็นตัวการร้ายที่ต้องกำจัดให้ได้ ใจคนก็พุ่งเป้าไป พอพร้อมอย่างนี้แล้ว ชี้จุดหมายที่ดีที่ต้องการเสร็จแล้ว ที่นี้ก็พร้อมเต็มที่เลย

พอบอกวิธีปฏิบัติว่า “ต้องทำอย่างนี้ๆ” ตอนนี้วิธีปฏิบัติถึงจะยากก็ไม่กลัวแล้ว เอาเลย ไม่ว่าจะยากอย่างไร ก็เอาทั้งนั้น ระดมกำลังทำเต็มที่... **มรรค**มาได้เลย

รวมความว่า อริยสังข์เป็นหลักที่เชื่อม ระหว่างความจริงของธรรมชาติ กับปฏิบัติการณ์ของมนุษย์

ถ้าเอาความจริงของธรรมชาติแท้ๆ ก็คือ **อิทัปปัจจยตาปฏิจจสมุปปาท** และ**นิพพาน** ซึ่งเป็นแก่นแท้ในแง่ของความจริงตามธรรมชาติล้วนๆ

แต่ถ้าพูดตามความจริงล้วนๆ แท้ๆ อย่างนั้นจะยากมาก พระพุทธเจ้า จึงทรงนำเสนอในรูปของหลักอริยสังข์ ๔

เมื่อดูเหตุการณ์ตามลำดับ ก็ให้เห็นชัดว่า

๑. หลังตรัสรู้ ก่อนจะเสด็จออกเดินทางสั่งสอน พระพุทธเจ้าทรงพระดำริว่า ธรรมที่พระองค์ตรัสรู้ คือ **อิทัปปัจจยตาปฏิจจสมุปปาท** และ**นิพพาน** นั้น ยากที่ใครจะรู้ตามได้ จึงน้อมพระทัยจะไม่ทรงสอน (วินย. ๔/๗/๘) และ

๒. ต่อมาเมื่อทรงเริ่มสอน คือทรงแสดงธรรมครั้งแรก (เรียกว่าปฐม-

เทศนา) พระองค์ตรัสว่าตรัสรู้**อริยสัจ ๔** โดยทรงทำกิจหรือหน้าที่ต่ออริยสัจ ๔ นั้น ครบบริบูรณ์แล้ว (วินย.๔/๑๓/๑๘)

อาตมาปรารถนาเรื่องเกี่ยวกับ **แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา** มัวแต่พูดคำปรารภเลี่ยนนาน ก็เพียงเพื่อให้เห็นว่า เรื่องหัวใจพระพุทธศาสนานั้น จะพูดอย่างไรก็ได้ ในบรรดาหลักการที่พระเถระทั้งหลายท่านได้นำมาบอกกับพุทธศาสนิกชน เช่น หลักโอวาทปาฏิโมกข์ ในวันมาฆบูชาเมื่อวาน ทุกหลักเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา ที่นำมากกว่าในแง่มุมมองต่าง ๆ กัน แต่ต้องโยงถึงกันได้ และต้องให้เป็นหลักที่ชัดเจน และปฏิบัติให้จริงจัง ไม่ใช่มองพวๆ ว่าอะไรก็ได้

อย่าเบลาตามคนขาดความรู้ ว่าพุทธศาสนาอมงโลกแง่ร้าย

หลักพุทธสอนว่า ทุกข์เราต้องมองเห็น แต่สุขเราต้องให้มีให้เป็น

พูดถึงตรงนี้ ก็ขอแทรกอีกนิดเป็นข้อสังเกตว่า พอมองที่หลักอริยสัจก็เห็นว่า พระพุทธศาสนาเริ่มต้นด้วยทุกข์

บางทีคนภายนอก หรือแม้แต่คนภายในนี่เอง มองว่าพระพุทธศาสนาสอนแต่เรื่องทุกข์ อะไรก็เป็นทุกข์ ชีวิตก็เป็นทุกข์

ฝรั่งบางทีก็ว่าพระพุทธศาสนาเป็น pessimism คือมองโลกในแง่ร้าย ไปอ่านดูเถอะ พวก encyclopaedia และหนังสือตำรับตำราฝรั่ง จำนวนมากหรือส่วนมาก พอพูดถึงพระพุทธศาสนา ก็เริ่มด้วยว่าพระพุทธศาสนา มองว่าชีวิตเป็นทุกข์ บอกว่า life หรือ existence เป็น suffering อะไรทำนองนี้ ซึ่งชวนให้เกิดความเข้าใจผิด

ตรงนี้ชาวพุทธเองจะต้องชัดเจน

ก่อนจะชี้แจงเรื่องนี้ ขอตั้งข้อสังเกตอีกอย่างหนึ่งว่า

คนพวกที่ไม่ได้เรียนพระพุทธศาสนาในแง่ของตำรับตำราหรือทฤษฎี ถ้าอยู่ๆ เขาเข้ามาเมืองไทย อาจจะได้ภาพของพระพุทธศาสนาที่มีความ

ประทับใจในทางตรงกันข้ามกับพวกที่อ่านหนังสือ

พวกที่อ่านหนังสืออาจเข้าใจว่า พระพุทธศาสนาสอนอะไรต่ออะไรให้มองชีวิตเป็นทุกข์ ไม่สบายเลย

แต่พวกที่ไม่ได้อ่านหนังสือ อยู่ๆ เข้ามาเมืองไทย เพียงแต่รู้ว่าเมืองไทยเป็นเมืองพุทธ พอมาเห็นคนไทยยิ้มแย้มแจ่มใส อย่างที่เรียกว่าเป็น the land of smile สยามเมืองยิ้ม เลยรู้สึกว่าเป็นเมืองไทยเป็นสุข

เคยมีฝรั่งหนุ่มสาวไปหาอาตมาที่วัด ไม่รู้จักกัน ไม่รู้ว่าใครแนะนำไปถามเขาว่าทำไม

เขาบอกว่าเขาอยากรู้เรื่องพระพุทธศาสนา ก่อนมาไม่ได้สนใจ แต่มาแล้ว ตอนเช้าขึ้นที่หน้าต่าง มองลงไป เห็นคนไทยหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใส คนไทยมีความสุขดี พระพุทธศาสนาสอนอะไรทำให้คนไทยมีความสุข

บางรายถึงขนาดบอกว่า เขาไปเที่ยวตามบ้านนอก ไปเห็นแม่แต่งงานศพ สุกสนานกันจัง เมืองฝรั่งไม่เป็นอย่างนี้เลย เวลาจัดงานศพฝรั่งหน้าตาเคร่งเครียดเหลือเกิน จิตใจไม่สบายเลย แต่เมืองไทยสนุก แม่แต่งงานศพก็ไม่ทุกข์ เขาอยากรู้ว่าพุทธศาสนาสอนอะไร

นี่เป็นความประทับใจอีกแบบหนึ่ง สำหรับคนที่มาเห็นภาพเชิงปฏิบัติในชีวิตความเป็นอยู่ว่าชาวพุทธมีความสุข ตรงกันข้ามกับเมืองฝรั่งที่มีแต่หน้าตาเคร่งเครียด ยิ้มยาก มีความทุกข์มาก เป็นโรคจิตมาก

จะโยงอย่างไรให้สุขกับทุกข์รวมอยู่ในภาพของพุทธศาสนาอันเดียวกัน ถ้าเราจับหลักได้ถูกจะไม่มีปัญหาในเรื่องนี้

คำตอบอยู่ที่**หลักกิจในอริยสัจ** หรือหน้าที่ต่ออริยสัจ ที่พูดไปแล้ว พระพุทธศาสนาสอนอริยสัจสี่ เริ่มด้วยทุกข์

หน้าที่ต่อทุกข์คือปริญญา คือต้องรู้ทันมัน เราไม่มีหน้าที่เป็นทุกข์ เพราะปัญหาเป็นสิ่งที่เราต้องรู้เข้าใจ ถ้าเราจับจุดปัญหาไม่ได้ เราก็แก้ปัญหาไม่ได้ ไม่เฉพาะตัวปัญหาเท่านั้น เราจะต้องรู้เข้าใจสิ่งที่เกี่ยวข้องกับปัญหา

สิ่งที่รองรับหรือเป็นที่ตั้งของปัญหา คือรู้เท่าทันชีวิตสังขารและรู้เท่าทันโลก

อันนี้เป็นเรื่องของความรู้ หน้าที่ต่อทุกข์มีอย่างเดียวคือ**ปริญญา** พุด
ง่าย ๆ **ทุกข์นี้สำหรับปัญญา...** จบแค่นี้

ถ้าใครเอาทุกข์มาเข้าตัว ใครทำตัวให้เป็นทุกข์ แสดงว่าปฏิบัติผิดหลัก
ไม่มีที่ไหนพระพุทธเจ้าสอนให้คนเป็นทุกข์ สอนแต่ให้รู้เท่าทันทุกข์ เพื่อจะ
แก้ไขได้ มรรคต่างหาก ที่เรามีหน้าที่ปฏิบัติลงมือทำให้มีให้เป็น

สุขตรงข้ามกับทุกข์ สุขอยู่ในอริยสังข์ข้อไหน สุขอยู่ในข้อนิโรธ คือในข้อ
จุดหมาย แต่เราไม่นิยมใช้คำว่าสุข เพราะสุขนี่จะเป็นสัมพัทธ์ตลอด เป็น
relative เพราะตราบใดที่มีสุข ก็หมายความว่ายังมีทุกข์ปนอยู่ คือยังไม่พ้น
ทุกข์ ยังไม่ชัดว่าทุกข์หมดหรือยัง

แต่ถ้าเมื่อไรทุกข์ไม่มีเหลือ อันนี้จะพูดว่าสุขหรืออย่างไรก็แล้วแต่ ถ้า
พูดว่าสุขก็หมายถึงสุขสมบูรณ์เลย ไม่มีทุกข์เหลืออยู่

พุทธศาสนายอมรับมาตรฐานตัดสินต่อเมื่อไร้ทุกข์หรือไม่มีทุกข์เหลือ
เลย จุดหมายของพุทธศาสนาคือไม่มีทุกข์เหลือเลย

นิโรธนั้นที่แท้ไม่ได้แปลแค่ดับทุกข์ ขอให้สังเกตว่า “**นิโรธ**” นั้นแปลว่า
การไม่เกิดขึ้นแห่งทุกข์ เพราะดับทุกข์แสดงว่าเรามีทุกข์ จึงต้องดับมัน

พอเราปฏิบัติไปถึงจุดหมายของพระพุทธศาสนา ก็ถึงภาวะไร้ทุกข์ ไม่มี
ทุกข์เหลือ ไม่มีการเกิดขึ้นแห่งทุกข์อีกต่อไปเลย

ส่วนในระหว่างปฏิบัติ ระหว่างที่เป็นสัมพัทธ์ ทุกข์จะน้อยลงและจะมี
สุขมากขึ้น ฉะนั้น **สุขจึงจัดอยู่ในฝ่ายนิโรธ** ในฝ่ายจุดหมาย กิจหรือหน้าที่
ต่อนิโรธ คือ **สัจฉิกิริยา** แปลว่า ทำให้ประจักษ์แจ้ง คือทำให้ประจักษ์แก่ตัว
หรือบรรลุถึง **สุขจึงเป็นภาวะที่เรามีเพิ่มขึ้น ๆ**

หมายความว่า ทุกข์เป็นสิ่งที่เรารู้ทัน แล้วก็หาทางแก้ เราจะก้าวไปสู่จุด
หมาย คือมีสุขเพิ่มขึ้นเรื่อย ทุกข์น้อยลงเรื่อย จนกระทั่งหมดทุกข์ เป็นสุขที่
แท้ คือ “**นิพพาน ปรม สุข**” นิพพานเป็นบรมสุข

ระหว่างปฏิบัติเราก็ห่างทุกข์และมีสุขมากขึ้นเรื่อย

ฉะนั้น ในชีวิตจริง คือภาคปฏิบัติ ชาวพุทธจึงต้องมีสุขมากขึ้น และทุกข์น้อยลงไปเรื่อยๆ นี่คือการที่เราดูพุทธศาสนาในเชิงปฏิบัติ ซึ่งเป็นชีวิตจริง ฝรั่งเศสเห็นชาวพุทธมีความสุขยิ้มแย้มแจ่มใส

แต่ถ้าไปอ่านหนังสือเป็นเชิงทฤษฎี ที่คนเขียนจับหลักไม่ชัด พอเริ่มด้วยทุกข์ก่อน ก็มองพุทธศาสนาเป็นทุกข์ไป

ที่จริงนั้น ทั้งหลักการและภาคปฏิบัติของพระพุทธศาสนา สอดคล้องเป็นอันเดียวกัน

พุทธศาสนิกชนต้องจับหลักเรื่องกิจหรือหน้าที่ต่ออริยสัจนี้ให้ได้ว่า...

๑. **ทุกข์** เรามีหน้าที่ **ปริยญา** รู้ทัน ศึกษาให้เข้าใจว่ามันอยู่ที่ไหน มันเป็นอย่างไร จับตัวมันให้ชัด เพื่อให้พร้อมที่จะแก้ไข
๒. **สมุทัย** ตัวสาเหตุของทุกข์นั้น เราจึงมีหน้าที่ **ปหานะ** กำจัดแก้ไข
๓. **นิโรธ** เรามีหน้าที่ **สังฆิกิริยา** บรรลุจุดหมายที่บาราคทุกข์ เป็นสุขมากขึ้นๆ
๔. **มรรค** ข้อนี้เท่านั้นที่เรามีหน้าที่ **ภาวนา** ปฏิบัติลงมือทำ

สรุปความว่า พระพุทธศาสนาสอนเรื่องทุกข์ไว้สำหรับปัญญา รู้ แต่สอนเรื่องสุขสำหรับให้เรามีชีวิตเป็นจริงอย่างนั้น

พูดอย่างสั้นว่า **พุทธศาสนาสอนให้รู้ทันทุกข์ และให้อยู่เป็นสุข**

หรือให้สั้นกว่านั้นอีกว่า พุทธศาสนาสอนให้เห็นทุกข์ แต่ให้เป็นสุข คือ **ทุกข์สำหรับเห็น แต่สุขสำหรับเป็น**

เพราะฉะนั้น จะต้องมองพระพุทธศาสนาว่าเป็นศาสนาแห่งความสุข ไม่ใช่ศาสนาแห่งความทุกข์ ฝรั่งเศสจับจุดไม่ถูก ก็เข้าใจผิดพลาด

ขอผ่านไป ทั้งหมดนี้ตั้งเป็นข้อสังเกต เป็นอารัมภบท

แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา

ที่นี้ ก็มาถึงตัว แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา ก็เอาที่พูดเป็นอารัมภบท นั้นแหละมาครอบคลุม คือ สารที่อยู่ในเรื่องที่พูดไปแล้วนั่นเอง เพราะได้พูดแล้วว่า อริยสังคีติครอบคลุมหลักการของพระพุทธศาสนาทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็น

- หลัก “**เว้นชั่ว ทำดี ทำใจให้บริสุทธิ์**”
- หลัก “**ธรรมทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น**”
- หลัก “**เราบัญญัติแต่ทุกข์และความดับทุกข์**” หรือ
- หลัก “**อิทัปปัจจยตาปฏิจาสมุปบาท กับนิพพาน**”

ทุกหลักรวมอยู่ในหลัก **อริยสังคีติ** ทั้งนี้

เมื่อรู้ว่าอะไรเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาแล้ว ก็เท่ากับจับจุดได้ว่า จะต้องเจาะลงไปหาแก่นในนั้น

ขออย่าว่า “**อริยสังคีติ**” คือหลักที่โยงความจริงในธรรมชาติ มาสู่การใช้ประโยชน์ของมนุษย์ เพราะลำพังกฎธรรมชาติเอง มันมีอยู่ตามธรรมดา ถ้าเราไม่รู้วิธีปฏิบัติ ไม่รู้จุดที่จะเริ่มต้น ไม่รู้ลำดับ เราก็กัสสน

พระพุทธเจ้าทรงต้องการให้เราได้ประโยชน์จากกฎธรรมชาติโดยสะดวก จึงนำมาจัดรูป ตั้งแบบ วางระบบไว้ให้ เรียกว่า “**อริยสังคีติ**”

พระพุทธเจ้าทรงจัดวางอริยสังคีตินั้น โดยทำลำดับให้เห็นชัดเจน เป็นได้ทั้งวิธีสอน ทั้งวิธีแก้ปัญหา และวิธีที่จะลงมือทำการต่างๆ เมื่อทำตามหลักอริยสังคีติ ความจริงของธรรมดาที่ยาก ก็เล่าย้ายไปหมด

ความจริงมีอยู่ตามธรรมดา

พระพุทธเจ้ามีปัญญา ก็มาค้นพบและเปิดเผย

ต่อไปนี่เมื่อจะดู “แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา” ก็ต้องดูที่หลักความจริงอีก เริ่มด้วยข้อแรกมองว่าพระพุทธศาสนามีท่าทีหรือทัศนะต่อความจริงอย่างไร คือมองดูโลก มองดูธรรมชาติและชีวิตอย่างไร พุทธสันๆ ว่า พระพุทธศาสนามองความจริงของสิ่งทั้งหลายอย่างไร

จุดเริ่มต้นนี้ชัดอยู่แล้วในพุทธพจน์ ที่พระสวดอยู่เสมอในงานอุทิศกุศลว่า “อุปปาทา วา ภิกขเว ตถาคตान์ อนุปาทา วา ตถาคตान์ จิตา ว สา ธาตุ...” มีเนื้อความว่า “ตถาคตคือพระพุทธเจ้า จะเกิดขึ้นหรือไม่เกิดขึ้นก็ตาม ความจริงก็คงอยู่เป็นกฎธรรมดา เป็นความแน่นอนของธรรมชาติ ว่าดังนี้ๆ”

นี่คือการมองความจริงตามแบบของพระพุทธศาสนา พุทธพจน์นี้เป็นหลักพื้นฐาน เราควรจะเริ่มต้นด้วยหลักนี้ นั่นก็คือพระพุทธศาสนามองสิ่งทั้งหลายเป็นเรื่องของธรรมชาติและกฎธรรมชาติ เป็นความจริงที่เป็นอยู่อย่างนั้นตามธรรมดาของมัน ไม่เกี่ยวกับการเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้า

ในพุทธพจน์นี้เอง พระพุทธเจ้าตรัสต่อไปว่า “ตถาคตมารู้ความจริง ค้นพบความจริงนี้แล้ว จึงบอกกล่าว เปิดเผย แสดง ชี้แจง ทำให้เข้าใจง่าย ว่าดังนี้ๆ”

พุทธพจน์ตอนนี้บอกฐานะของพระศาสดาว่า ฐานะของพระพุทธเจ้าคือผู้ค้นพบความจริง แล้วนำความจริงนั้นมาเปิดเผยแสดงให้ปรากฏ

พระพุทธเจ้าไม่ใช่เป็นผู้บัญญัติหรือเป็นผู้สร้างผู้บันดาลอะไรขึ้นมาจากความไม่มี พระองค์เพียงแต่แสดงความจริงที่มีอยู่ การที่พระองค์บำเพ็ญบารมีทั้งหลาย ก็เพื่อมาตรัสรู้เข้าถึงความจริงอันนี้ที่มีอยู่ตามธรรมดา

ความจริงนี้มีอยู่ตามธรรมดาตลอดเวลา ไม่มีใครเสกสรรค์บันดาล (ไม่มีผู้สร้าง เพราะถ้ามีผู้สร้าง ก็ต้องมีผู้สร้างผู้สร้างนั้น ถ้าผู้สร้างมีได้เอง ก็แน่นอนเลยว่า สภาวะธรรมก็มีอยู่ได้โดยไม่ต้องมีผู้สร้าง) มันไม่อยู่ใต้อำนาจ

บังคับบัญชาของใคร ไม่มีใครบิดผันเปลี่ยนแปลงมันได้ ผู้ใดมีปัญญาจึงจะรู้
เข้าใจและใช้ประโยชน์มันได้

ปัญหาอยู่ที่ว่า เราไม่มีปัญญาที่จะรู้ เมื่อเราไม่รู้ความจริงที่เรียกว่ากฎ
ธรรมชาตินี้ เราก็ปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายไม่ถูกต้อง เพราะสิ่งทั้งหลายเป็นไป
ตามความจริงของมัน เมื่อเราไม่รู้ความจริงของมัน เราก็ปฏิบัติต่อมันไม่ถูก
จึงเกิดปัญหาแก่ตัวเราเอง

เพราะฉะนั้น การรู้ความจริงของธรรมชาติจึงเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง
เมื่อเรารู้แล้ว เราก็จะปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายได้ถูกต้อง

เหมือนกับในทางวิทยาศาสตร์ฝ่ายวัตถุ ที่ค้นพบความจริงคือกฎธรรม
ชาติบางอย่างหรือบางส่วน เมื่อค้นพบแล้วก็นำเอากฎธรรมชาติส่วนนั้นมาใช้
ทำอะไรต่างๆ ได้ เช่น การสร้างสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ ตั้งแต่เรือกลไฟ รถยนต์
รถไฟ เรือบิน ตลอดจนคอมพิวเตอร์ได้ ก็มาจากการรู้ความจริงของกฎ
ธรรมชาติทั้งนั้น เมื่อรู้แล้วก็จัดการมันได้ เอามันมาใช้ประโยชน์ได้ ถ้าไม่รู้ ก็
ตัน ติดขัด มีแต่เกิดปัญหา

เรื่องนี้ก็ทำนองเดียวกับวิทยาศาสตร์ แต่วิทยาศาสตร์เอาแค่ความจริง
ของโลกวัตถุ ส่วนพระพุทธศานามองความจริงของโลกและชีวิตทั้งหมด

รวมความว่า พระพุทธศานามองความจริงของสิ่งทั้งหลายว่าเป็นเรื่อง
ของธรรมชาติที่มีอยู่และเป็นไปตามธรรมดาของมัน แล้วพระพุทธเจ้ามาค้น
พบ แล้วก็ทรงทำให้เข้าใจง่ายขึ้น โดยมีวิธีจัดรูปร่างระบบแบบแผนให้เรียนรู้
ได้สะดวก และวางเป็นกฎเกณฑ์ต่างๆ

นี่ก็คือการจับเอาหลักการของความจริงนั่นเอง มาจัดเป็นระบบขึ้น เพื่อ
ให้ง่ายต่อความเข้าใจของเรา

ที่นี้ ความจริงของสิ่งทั้งหลาย หรือกฎธรรมชาติที่ว่านั้นเป็นอย่างไร ก็มี
ตัวอย่างเช่นว่า สิ่งทั้งหลายเป็นอนิจจัง ไม่เที่ยง ไม่คงที่ เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป
เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา เป็นทุกขัง คงอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ และเป็น

อนัตตา ไม่เป็นตัวเป็นตนของใคร ที่จะไปสั่งบังคับให้เป็นไปตามปรารถนาได้ เราจะไปยึดถือครอบครองมันจริงไม่ได้ เพราะมันเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน หรือดำรงอยู่ตามสภาวะของมัน

สิ่งทั้งหลายที่เรายึดถือเป็นตัวตนในบัดนี้ ก็คือภาพปรากฏของเหตุปัจจัยที่เป็นไปตามกระบวนการของมัน เมื่อเหตุปัจจัยมาสัมพันธ์กันเป็นกระบวนการ ก็แสดงผลเป็นปรากฏการณ์ที่เราเรียกเป็นตัวเป็นตน แต่แท้จริงแล้วตัวตนอย่างนั้นไม่มี มีแต่เพียงภาพปรากฏชั่วคราว

ส่วนตัวจริงที่อยู่เบื้องหลัง ก็คือกระบวนการแห่งความสัมพันธ์กันของสิ่งทั้งหลายที่คืบเคลื่อนไปเรื่อยๆ เมื่อเหตุปัจจัยเหล่านี้สัมพันธ์กัน แล้วคืบเคลื่อนต่อไป ภาพตัวตนที่ปรากฏนั้นก็เปลี่ยนแปลงไป

ดังนั้นตัวตนที่แท้ ที่ยั่งยืนตายตัว ที่จะยึดถือครอบครองบังคับบัญชาอะไรก็ได้ จึงไม่มี (คำว่า “อนัตตา” ก็คือตัวตนที่เที่ยงแท้ยั่งยืนตายตัวตลอดไป)

มัน(อนัตตา)ไม่มี เพราะมีแต่ภาพรวมของปรากฏการณ์ที่เกิดจากความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายในกระบวนการของมัน เรียกว่าเป็นเพียงสภาวะรวม ไม่เป็นตัวตนของใคร

ถ้าเข้าใจเช่นนี้แล้วก็จะเห็นว่า อ้อ... อะไรก็ตามที่ปรากฏเป็นตัวเป็นตน ก็คือสิ่งที่เป็นปรากฏการณ์ชั่วคราว หรือสิ่งดำรงอยู่ตามสภาวะของมันเท่านั้น ซึ่งเราจะต้องรู้ทัน

ถ้าจะรู้ความจริงของปรากฏการณ์ เราต้องสืบสาวดูกระบวนการของเหตุปัจจัยที่อยู่เบื้องหลัง แล้วเราจะเห็นความจริงและไม่ยึดติดอยู่กับตัวอัตตานั้น

นี่คือความเป็นจริงของกฎธรรมชาติ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงสอนเรื่อง “ไตรลักษณ์” ขึ้นไว้เป็นหลักที่เด่นว่า...

สิ่งทั้งหลายนี้ **อนิจจัง** ไม่เที่ยง เกิดขึ้นแล้วก็ดับหาย มีความเปลี่ยนแปลง **ทุกขัง** คงอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ อยู่ในภาวะขัดแย้ง ถ้าคนเข้าไปเกี่ยวข้องด้วยความอยาก มันก็ฝืนความปรารถนา แล้วก็ **อนตตา** ไม่เป็นตัวตน

ของใครได้ ใครจะยึดถือครอบครองสั่งบังคับไม่ได้ เพราะมันเป็นไปตามเหตุปัจจัยของมัน หรือดำรงอยู่ตามสภาวะของมัน

เมื่อคนไม่รู้ทันความจริงของธรรม

เขาก็นำทุกข์ในธรรมชาติมาสร้างให้เป็นทุกข์ของตัวเอง

สำหรับ *ทุกข์* ในไตรลักษณ์นี้ เรามักไปมองคำว่าทุกข์เป็นความเจ็บปวดเสีย ที่จริงทุกข์เป็นสภาพตามธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย หรือเป็นสภาวะตามธรรมชาติ คืออาการที่สิ่งทั้งหลายไม่สามารถคงอยู่ในสภาพเดิม

บางทีแปลว่า stress หรือ conflict คือภาวะที่มันมีการเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยหรือองค์ประกอบต่างๆ ที่เกิดดับบีบคั้นขัดแย้งกันอยู่ตลอดเวลา แล้วทุกข์ก็เป็นภาพรวมที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งเหล่านั้น

สิ่งทั้งหลายเป็นองค์รวม ที่เกิดจากองค์ประกอบต่างๆ มาประชุมกัน เมื่อองค์ประกอบแต่ละอย่างเกิดขึ้นดับไป เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา องค์รวมนั้นจึงไม่สามารถคงสภาพเดิมอยู่ได้ เพราะเมื่อองค์ประกอบแต่ละอย่างนั้นเปลี่ยนแปลงไป ก็จะเกิดการขัดแย้งกัน เป็นความกดดันภายใน แล้วก็ต้องคงอยู่ไม่ได้

สภาพที่ขัดแย้ง ผืน กดดัน คงอยู่ไม่ได้ทั้งหมดนี้ เรียกว่า “ทุกข์” ซึ่งเป็นสภาวะธรรมชาติในสิ่งทั้งหลาย เมื่อเราใช้ศัพท์นั้นกับภาวะในใจคน ก็จะมี ความหมายว่าเป็นภาวะที่จิตถูกกดดันบีบคั้น ก็คืออันเดียวกัน

จะเห็นว่าทุกข์ที่มีอยู่ในธรรมชาติ ในสิ่งทั้งหลายนี้ ก็มีความหมายหนึ่งคล้ายๆ กับทุกข์ในใจของเรา ทุกข์ในใจของเราก็คือภาวะที่ถูกบีบคั้น กดดัน ขัดแย้ง ไม่สบาย ทนไม่ไหว ที่นี้ในสิ่งทั้งหลาย ทุกข์ก็คือภาวะที่จะต้องผันแปรเปลี่ยนแปลงไป เกิดความขัดแย้ง กดดัน ทนอยู่ไม่ได้

ส่วน *อนตตา* ก็อย่างที่พูดไปแล้วว่า คือดำรงอยู่หรือเป็นไปตามสภาวะของมันอย่างนั้นๆ ซึ่งใครจะไปยึดถือยึดครองเป็นตัวเป็นตนของตัวเองได้ไม่

ได้จริง ถ้าเป็นสังขาร ก็เป็นเพียงภาพรวมของปรากฏการณ์แห่งกระบวนการของการเปลี่ยนแปลง มิใช่เป็นตัวตนที่ยั่งยืนมั่นคงอยู่อย่างนั้นตลอดไป

เรื่องนี้ก็ทำนองเดียวกับกฎทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งมีอยู่ตามธรรมดาในธรรมชาติ ไม่ว่าใครจะรู้หรือไม่ ใครมีปัญญาสามารถ ก็ค้นพบแล้วก็เอามาบอกกัน

เรื่อง *อนิจจัง ทุกขัง อนตตา* นี้พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า เป็นความจริงที่มีอยู่ตามธรรมดาของมัน ไม่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าจะเกิดหรือไม่เกิด พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้มาค้นพบ เปิดเผย อธิบาย วางเป็นระบบไว้

ตรงนี้แหละที่มายังเข้ากับอริยสัจ คือ เมื่อสิ่งทั้งหลายทั้งโลก รวมทั้งชีวิตของคนเรา เป็นธรรมชาติส่วนหนึ่งๆ มันก็เป็นไปตามกฎธรรมชาตินี้ ที่ว่ามีความไม่เที่ยง เปลี่ยนแปลงทุกเวลา มีความกดดันขัดแย้งภายใน คงสภาพเดิมอยู่ไม่ได้ และเป็นไปตามเหตุปัจจัย ปรากฏรูปลักษณะไปต่างๆ ยักย้ายไปตามเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์กันนั้น อย่างร่างกายของเราก็เปลี่ยนไปตอนเป็นเด็กหน้าตาอย่างหนึ่ง อายุมากขึ้นมาก็เปลี่ยนไปอีกอย่างหนึ่ง

เมื่อสิ่งทั้งหลายเป็น *อนิจจัง ทุกขัง อนตตา* ตามธรรมดาของมันอย่างนี้ ก็มีคำถามว่า มนุษย์จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับมันอย่างไร คือจะปฏิบัติหรือสัมพันธ์กับธรรมชาติ กับโลก กับชีวิต ที่เป็นไปตามกฎธรรมชาตินั้นอย่างไร

มนุษย์อาจจะสัมพันธ์กับมันด้วยอวิชชา ตัณหา อุปาทาน

อวิชชา คือภาวะที่ขาดความรู้ความเข้าใจ ไม่รู้ทันความจริงของสิ่งนั้นๆ

ตัณหา คือความอยากความปรารถนาต่อสิ่งต่างๆ โดยไม่รู้ทันความจริงของมัน

อุปาทาน คือการเข้าไปยึดมั่นถือมั่น ให้เป็นอย่างที่ตัวต้องการ เอา

ความปรารถนาของตนเป็นตัวกำหนด

ถ้ามนุษย์เข้าไปสัมพันธ์กับสิ่งทั้งหลาย หรือพูดง่ายๆ ว่าสัมพันธ์กับโลก และชีวิต ด้วยอวิชชา ตัณหา อุปาทาน ก็จะทำให้เกิดปัญหาขึ้นกับชีวิตของตัวเองทันที ทุกข์ที่เป็นสภาพอยู่ในธรรมชาติตามธรรมดาของมัน คือเป็นความขัดแย้ง คงอยู่ไม่ได้ ในสิ่งที่จะต้องเปลี่ยนแปลงคือเคลื่อนนั้น ก็จะเกิดเป็น

สภาวะที่กีดกัน ขัดแย้งขึ้นในจิตใจของมนุษย์ ตอนนี้อยู่ในธรรมชาติที่มีอยู่ตามธรรมดา กลายมาเป็น **“ทุกข์”** ประดูแต่งในใจของเรา

ที่จริงมันเป็นทุกข์อยู่ตามธรรมดาในธรรมชาติ แต่เมื่อเราไปสัมผัสกับปฏิบัติต่อมันไม่ถูก จึงเกิดเป็นทุกข์ในใจของเราขึ้นมา และเมื่อสืบล้มคั่นดู ก็ จะรู้ว่า อวิชชา ตัณหา อุปาทาน เป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ของเราในกรณีนี้ ตัวนี้แหละที่ท่านว่าเป็น **“สมุทัย”** คือเหตุแห่งทุกข์ ตอนนี้อยู่มาแล้ว

สมุทัยนี้ ถ้าตรัสแค่บทบาทหน้าโรง ก็เอาตัณหาเป็นตัวแสดง แต่ถ้าตรัสแบบเต็มโรง จะทรงยกเอาอวิชชาเป็นตัวกำกับหลังโรง ขอให้ดูเวลาตรัสว่า อะไรคือสมุทัย พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ๒ แบบ

แบบที่ ๑ ตรัสว่า สมุทัยได้แก่ตัณหา คืออธิบายง่ายๆ สั้นๆ ว่า “สิ่งทั้งหลายมันไม่เป็นไปตามใจอยากของคุณหรอก เมื่อคุณสัมผัสกับมันด้วยความอยาก คุณก็ต้องเป็นทุกข์เอง”

แต่เบื้องหลังตัณหา คือความอยาก หรือความตามใจตัวนี้ ตัวการที่แท้ก็คือความไม่รู้เท่าทันความจริง ซึ่งเป็นเงื่อนไขเปิดช่องให้ปัจจัยต่างๆ เข้ามาหนุนกันในการที่จะให้ปัญหาอันนั้นเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น

แบบที่ ๒ จึงตรัสแบบกระบวนการที่เริ่มต้นจากอวิชชาว่า อวิชชาเป็นปัจจัยพื้นฐานของปัญหาหรือทุกข์ สมุทัยที่แท้จริงเป็นกระบวนธรรม (ธรรมปวัตติ) ตามกฎปฏิจจสมุปบาทว่า *อวิชชาขบขจยา สงขาร...* ซึ่งประมวลว่าทั้งหมดนี้คือสมุทัยแห่งทุกข์

ตอนนี้จะเห็นได้ว่า กฎธรรมชาตินี้สัมพันธ์กับมนุษย์แล้ว

ตอนแรก พูดเริ่มจากกฎธรรมชาติก่อนว่า ความจริงของธรรมชาติ มันมีอยู่ตามธรรมดาของมัน สิ่งทั้งหลายดำเนินไปตามกฎธรรมชาตินั้น เป็นอันจจ ทุกข์ อนตตา

ตอนนี้ มาถึงคน คือในการที่คนเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น ถ้าเกี่ยวข้องโดยมีอวิชชา ตัณหา อุปาทาน เป็นตัวกำหนด ก็จะเกิดปัญหา มีทุกข์ขึ้นมา

อันนี้คืออริยสัจข้อที่ ๑ และข้อที่ ๒ คือการสัมพันธ์กับสิ่งทั้งหลายซึ่งมีศักยภาพที่จะให้เกิดทุกข์ ด้วยอวิชา-ตัณหา-อุปาทาน ซึ่งเป็นสมุทัยคือตัวเหตุ แล้วก็เกิดทุกข์ในตัวคนขึ้นมา คือก้าวจากทุกข์ในสิ่งทั้งหลายที่มีอยู่ตามธรรมชาติ มาเป็นทุกข์ในใจของเรา

นี่คือวิธีพูดแบบย้อนกลับโดยเอากฎธรรมชาติเป็นจุดเริ่มต้น โดยเริ่มที่ **สมุทัย** คือมนุษย์ไปสัมพันธ์กับสิ่งทั้งหลายไม่ถูกต้อง โดยสัมพันธ์ด้วยอวิชา-ตัณหา-อุปาทาน ก็เกิดเป็น **ทุกข์** ขึ้นมา

เมื่อมีปัญญารู้ความจริง ก็เลิกฟุ้งฟิงตัณหา หันมาอยู่ด้วยปัญญา ที่เอาประโยชน์ได้จากธรรม

ในทางตรงข้าม ถ้าเรารู้ทันความจริงของโลกและชีวิต แล้วเปลี่ยนวิธีสัมพันธ์เสียใหม่ เราไม่สัมพันธ์ด้วยอวิชา-ตัณหา-อุปาทาน แต่เปลี่ยนจากอวิชาเป็นวิชา และสัมพันธ์กับสิ่งทั้งหลายด้วยปัญญา **สมุทัยก็หายไป กลายเป็นนิโรธ**

พออวิชา-ตัณหา-อุปาทาน หายไปปั๊บ สมุทัยหายไป ทุกข์ก็หายไป ด้วย กลายเป็นนิโรธดับทุกข์หมด หรือทุกข์ไม่เกิดขึ้นเลย

ดังนั้น วิธีแก้ไขก็คือการพัฒนามนุษย์ให้มีปัญญา จนกระทั่งหมดอวิชา-ตัณหา-อุปาทาน เพราะฉะนั้นจึงต้องทำให้เกิดวิชา เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตโดยอาศัยตัณหาน้อยลงตามลำดับ จนกระทั่งอวิชาหมดไป เมื่อหมดอวิชาแล้ว ก็คือนิโรธ ไม่มีทุกข์เกิดขึ้นอีก

จากกฎธรรมชาติโยงมาถึงอริยสัจ เข้าใจว่าชัดพอสมควร ถ้าไม่ชัด กรุณาถามด้วย

ย้อนอีกทีหนึ่งว่า กฎธรรมชาติมีอยู่เป็นธรรมดาของสิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้นดับ เปลี่ยนแปลงไป คงสภาพเดิมไม่ได้ เป็นปรากฏการณ์ที่ปรากฏภาพออก

มาตามเหตุปัจจัยของมัน เป็นไปตามธรรมดาอย่างนี้

เมื่อมนุษย์อยู่ในโลก ก็ต้องไปสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น ถ้าเราสัมพันธ์ไม่ถูกต้อง คือใช้อวิชา-ตัณหา-อุปาทาน ก็เกิดปัญหาทันที คือเกิดเป็นทุกข์ขึ้นมา

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงสอนให้เรามีความสัมพันธ์ที่ถูกต้อง ให้ใช้ปัญญาที่จะปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้น ด้วยความรู้เข้าใจ จนกระทั่งไม่ต้องอาศัยอวิชา-ตัณหา-อุปาทาน

เมื่อเราพัฒนาปัญญาจนถึงที่สุด เราก็จะพ้นจากอวิชา-ตัณหา-อุปาทาน เราก็เป็นอิสระ ก็คือถึง **นิโรธ**

แต่ในการที่จะมีปัญญา จนหมดอวิชา-ตัณหา-อุปาทานนั้น มนุษย์ก็ต้องพัฒนาตัวเอง ซึ่งก็คือมรรคนั่นเอง

มรรค ก็คือกระบวนการวิวัฒนาการมนุษย์ไปสู่การมีปัญญา จนกระทั่งไม่ต้องอาศัยอวิชา-ตัณหา-อุปาทาน ในการดำเนินชีวิต แต่เป็นอยู่ด้วยปัญญา พอถึงตรงนี้ก็จบเรื่องของอริยสัจ

เพราะฉะนั้นจึงพูดได้ว่า พระพุทธศาสนาสอนเรื่องธรรมชาติ กับการที่มนุษย์ไปสัมพันธ์กับธรรมชาติ เท่านั้นเอง พูดอีกอย่างหนึ่งก็คือ

๑. ความจริงของธรรมชาติ หรือกฎธรรมชาติ
๒. การรู้เข้าใจความจริงนั้น แล้วนำมาใช้ประโยชน์ แต่เป็นประโยชน์ของตัวเอง ที่จะให้ชีวิตของเราหมดปัญหาอย่างแท้จริง

พูดอีกอย่างหนึ่งว่า พุทธศาสนามีเท่านั้น คือ

๑. ความจริงของธรรมชาติ หรือกฎธรรมชาติ ซึ่งเราต้องเรียนรู้ และใช้ประโยชน์โดยปฏิบัติให้ถูกต้อง

๒. มนุษย์เป็นผู้เรียนรู้เข้าใจความจริงนี้ และใช้ประโยชน์จากความรู้
นั้น เราจึงต้องศึกษาธรรมชาติของมนุษย์ด้วย

ธรรมชาติของมนุษย์นั้นพิเศษในแง่ดี คือ มนุษย์เป็นสัตว์ที่ศึกษาให้มีปัญญาได้

ตอนนี้พูดกันมาถึงมนุษย์ ว่าเมื่อมนุษย์จะต้องปฏิบัติต่อกฎธรรมชาติ เราก็ต้องรู้จักธรรมชาติของมนุษย์ด้วยว่าเป็นอย่างไร เช่นให้รู้ว่าธรรมชาติของมนุษย์นี้สามารถมีปัญญาที่จะหมดอวิชชา

เป็นไปได้หรือไม่ที่มนุษย์จะอยู่ได้ โดยไม่ต้องพึ่งพาอาศัยอวิชชา- ตัณหา-อุปาทาน ถ้าเป็นไปได้ การแก้ปัญหาก็เป็นไปได้

ถ้ามนุษย์ไม่สามารถพัฒนาให้มีปัญญา เราก็ต้องอยู่กับอวิชชา- ตัณหา- อุปาทาน ตลอดไป และต้องยอมรับว่าจะต้องเป็นทุกข์ตลอดไปด้วย ฉะนั้น เราจึงมาศึกษาธรรมชาติของมนุษย์ คือนอกจากธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย ทั้งโลก ทั้งระบบ ก็มารู้ธรรมชาติของตัวมนุษย์เองด้วย

คราวนี้ก็มาพูดถึงธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่งต้องพูดเป็น ๒ ระดับ

ระดับที่ ๑ มนุษย์ก็เป็นธรรมชาติส่วนหนึ่งของระบบธรรมชาติทั้งหมด ย้ำว่าเป็นธรรมชาติเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น เพราะฉะนั้น **ชีวิตของมนุษย์จึงต้องเป็นไปตามกฎธรรมชาติ เช่นเดียวกับธรรมชาติอย่างอื่น ๆ**

ถ้าเราแยกเป็นโลกและชีวิต ชีวิตของเราก็เป็นไปตามกฎธรรมชาติที่ใหญ่ อันเดียวกันกับกฎธรรมชาติที่ครอบงำโลกทั้งโลกอยู่ คือเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ต้องเปลี่ยนแปลงไป คงอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ และปรากฏรูปขึ้น มาตามกระบวนการของเหตุปัจจัยที่สัมพันธ์กันนั้น

นี่คือธรรมชาติของมนุษย์ด้านหนึ่งที่เป็นชีวิต เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ

ระดับที่ ๒ ธรรมชาติพิเศษที่เป็นส่วนเฉพาะของมนุษย์ ตรงนี้แหละ เป็นจุดสำคัญที่จะก้าวไปสู่ขั้นที่จะตอบได้ว่าจะสามารถแก้ปัญหายากขั้นนี้ได้หรือไม่ คือ **มนุษย์สามารถมีปัญญา ที่จะมีชีวิตโดยไม่ต้องพึ่งพาอวิชชา- ตัณหา-อุปาทาน ได้หรือไม่**

ธรรมชาติของมนุษย์ตรงนี้ ถือเป็นฐานของพระพุทธศาสนาเลยทีเดียว

ธรรมชาติส่วนพิเศษของมนุษย์ คือเป็นสัตว์ที่ฝึกได้ ตรงนี้สำคัญมาก ถ้าพูดอย่างภาษาสมัยใหม่ก็ใช้คำว่า **“เป็นสัตว์ที่พัฒนาได้”** ไม่ใช่จมอยู่กับที่ แต่เปลี่ยนแปลงได้ในเชิงคุณภาพ หรือเรียกว่าเป็นสัตว์พิเศษก็ได้

พิเศษคือแปลกจากสัตว์ชนิดอื่น คือสัตว์ชนิดอื่นไม่เหมือนมนุษย์ สัตว์มนุษย์นี้แปลกจากสัตว์อื่น แปลกหรือพิเศษอย่างไร พิเศษในแง่ที่ว่าสัตว์อื่นฝึกไม่ได้หรือฝึกแทบไม่ได้ แต่มนุษย์นี้ฝึกได้

คำว่า **“ฝึก”** นี้พูดอย่างสมัยใหม่ได้แก่คำว่า **เรียนรู้และพัฒนา** พูดตามคำหลักแท้ๆ คือ **ศึกษา หรือสิกขา** พูดรวมๆ กันไปว่า **เรียนรู้ฝึกหัดพัฒนา** หรือเรียนรู้ฝึกศึกษาพัฒนา

พูดสั้นๆ ว่า **มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ และต้องฝึก**

สัตว์อื่นแทบไม่ต้องฝึก เพราะมันอยู่ได้ด้วยสัญชาตญาณ พอเกิดมาปั๊บ เรียนรู้จากพ่อแม่นิดหน่อย เดี่ยวเดี๋ยวมันก็อยู่รอดได้

อย่างลูกวัวคลอดออกมา ๒-๓ นาทีลุกขึ้นเดินได้ ไปกับแม่แล้ว ท่านออกจากไข่เข้าวันนั้น พอสายหน่อยวิ่งตามแม่มันลงไปในสระเลย วิ่งได้ ว่ายน้ำได้ หากินตามพ่อตามแม่มันเลย

แต่มันอยู่ได้ด้วยสัญชาตญาณ เรียนรู้ได้นิดเดียว แค่พอกินอาหารเป็นต้น แต่ต่อจากนั้นมันฝึกไม่ได้ เรียนรู้ไม่ได้ เพราะฉะนั้นมันจึงอยู่ด้วยสัญชาตญาณตลอดชีวิต เกิดมาอย่างไรก็ตายไปอย่างนั้น

แต่มนุษย์นี้ต้องฝึก ต้องเรียนรู้ ถ้าไม่ฝึก ไม่เรียนรู้ ก็อยู่ไม่ได้ ไม่ต้องพูดถึงจะอยู่ดี แม่แต่รอดก็อยู่ไม่ได้ มนุษย์จึงต้องอยู่กับพ่อแม่ อยู่กับพี่เลี้ยงเป็นเวลาหนึ่งสัปดาห์

พอออกมาดูโลก มนุษย์ทำอะไรไม่ได้เลย ต้องเรียนรู้ทุกอย่าง กินก็ต้องเรียนรู้ ต้องฝึกต้องหัด นั่ง นอน ขับถ่าย เดิน พูด ต้องฝึกต้องเรียนรู้

ทั้งหมด นี่คือธรรมชาติของมนุษย์ เป็นสัตว์ที่ต้องหัดต้องฝึกไปทุกอย่าง มองในแง่ที่เหมือนเป็นสัตว์ที่ด้อย

แต่เมื่อมองในแง่บวก คือเรียนรู้ได้ ฝึกได้ ตอนนี้เป็นแง่เด่น คือพอฝึก เริ่มเรียนรู้ คราวนี้มนุษย์ก็เดินหน้า มีปัญญาเพิ่มพูนขึ้น พุดได้ สื่อสารได้ มีความคิดสร้างสรรค์ ประดิษฐ์อะไรๆ ได้

มนุษย์สามารถพัฒนาโลกแห่งวัตถุ เกิดเทคโนโลยีต่างๆ มีความเจริญ ทั้งในทางนามธรรม และทางวัตถุธรรม มีศิลปวิทยาการ เกิดเป็นวัฒนธรรม อารยธรรม จนกระทั่งเกิดเป็นโลกของมนุษย์ ซ้อนขึ้นมาท่ามกลางโลกของธรรมชาติ

สัตว์อื่นทั้งหลาย มีหรือไม่มีที่สามารถสร้างโลกของมันต่างหากจากโลกของธรรมชาติ... ไม่มี มันเกิดมาด้วยสัญชาตญาณอย่างไร ก็ตายไปด้วยสัญชาตญาณอย่างนั้น หมุนเวียนกันต่อไป

แต่มนุษย์เป็นสัตว์พิเศษ คือต้องฝึก ต้องเรียนรู้ และเรียนรู้ได้ ฝึกได้

พระพุทธศาสนาจับความจริงของธรรมชาติข้อนี้เป็นหลักสำคัญที่สุด จึงให้กำลังใจกับมนุษย์ว่า มนุษย์ที่ฝึกแล้วนั้น เลิศประเสริฐจนกระทั่งแม้แต่ เทวดาและพรหมก็น้อมนมัสการ ดังคาถาว่า

มนุสฺสภูตํ สมพุทฺธํ อตฺตทนต์ สฺมาหิตํ
เทวาปิ น นมสฺสนฺติ

แปลว่า “พระพุทธเจ้า ทั้งที่เป็นมนุษย์นี้แหละ แต่ทรงฝึกพระองค์แล้ว มีพระหฤทัยที่อบรมมาอย่างดี แม่เทพทั้งหลายก็น้อมนมัสการ”

คาถานี้เป็นการเตือนมนุษย์และให้กำลังใจว่า ความดีเลิศประเสริฐของมนุษย์นั้น อยู่ที่การเรียนรู้ฝึกศึกษาพัฒนาตนขึ้นไป มนุษย์จะเอาดีไม่ได้ถ้าไม่มีการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตน เพราะฉะนั้น เราจึงพูดเต็มว่า

“มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐด้วยการฝึก”

เราจะไม่พูดทิ้งช่องว่างว่ามนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐ ซึ่งเป็นการพูดที่ขาด

ตกบกพร่อง

เราพูดได้แค่ว่า มนุษย์เป็นสัตว์พิเศษ หมายความว่า เป็นสัตว์ที่แปลกจากสัตว์อื่น “พิเศษ” แปลว่าแปลกพวก ไม่ได้หมายความว่าดีหรือร้าย

แต่ “ประเสริฐ” นี่คือดี ซึ่งมีหลักความจริงว่ามนุษย์ไม่ได้ประเสริฐเอง ลอยๆ ต้องประเสริฐด้วยการฝึก ถ้าไม่ฝึกแล้วจะด้อยกว่าสัตว์ดิรัจฉาน จะต่ำทรามยิ่งกว่า หรือไม่ก็ทำอะไรไม่เป็นเลย แม้จะอยู่รอดก็ไม่ได้

ฉะนั้นความประเสริฐเลิศของมนุษย์จึงอยู่ที่การฝึกฝนพัฒนาตน และอันนี้เป็นความเลิศประเสริฐที่สัตว์ทั้งหลายอื่นไม่มี สัตว์อื่นอย่างดีก็ฝึกได้บ้างเล็กน้อย เช่น ช้าง ม้า เป็นต้น และมันฝึกตัวเองไม่ได้ ต้องให้มนุษย์ฝึก

๑. ต้องให้มนุษย์ฝึกให้

๒. แม้มนุษย์จะฝึกให้ ก็ฝึกได้ในขอบเขตจำกัด เรียนรู้ได้ไม่มาก

แต่มนุษย์ฝึกตัวเองได้ และฝึกได้แทบไม่มีที่สิ้นสุด

บนฐานแห่งธรรมชาติมนุษย์ผู้เป็นสัตว์ต้องศึกษา

พระพุทธเจ้าทรงตั้งหลักพระรัตนตรัยขึ้นมา

หลักพระพุทธศาสนาตรงนี้สำคัญที่สุด เพราะมนุษย์ฝึกได้ ฝึกตนเองได้ และเมื่อฝึกแล้วประเสริฐสุด การที่ยก**พระรัตนตรัย**ขึ้นมาตั้งเป็นหลัก ก็เพราะความจริงข้อนี้ คือ

ก) พระพุทธเจ้าทรงเป็นต้นแบบ โดยเป็นสารถะ คือเป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกว่า อันตัวเรานี้ก็เป็นมนุษย์ผู้หนึ่ง พระพุทธเจ้าเมื่อก่อนที่จะทรงฝึกพระองค์ก็เป็นมนุษย์อย่างพวกเรา เราจึงมีศักยภาพที่จะฝึกให้ประเสริฐอย่างพระพุทธเจ้าได้

พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ประเสริฐเลิศสูงสุด ได้ตรัสรู้สัจธรรม มีพระคุณสมบัติสมบูรณ์ทุกประการ การที่ทรงมีพระคุณสูงเลิศอย่างนั้นได้ ก็เพราะได้

ทรงฝึกพระองค์ ดังที่เรียกว่าทรงบำเพ็ญบารมีมากมายจนเต็มบริบูรณ์

เราจึงตั้ง “พุทธะ” ขึ้นมาเป็นแม่แบบว่า ดุสิต มนุษย์ผู้ฝึกดีถึงที่สุดแล้ว พัฒนาดีแล้ว จะมีปัญญา รู้จักรม บริสุทธิ์หลุดพ้น เป็นอิสระ อยู่เหนือโลกธรรม มีความสุข มีชีวิตที่ดั่งงาม มีคุณธรรมความดีงามที่สมบูรณ์ เป็นที่พึ่งของชาวโลก เลิศประเสริฐขนาดนี้

พอระลึกอย่างนี้ก็เกิดศรัทธาที่เรียกว่า ตถาคตโภทิสัทธา คือเชื่อในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ซึ่งก็มีความหมายต่อไปอีกว่า เชื่อในปัญญาที่ทำให้มนุษย์กลายเป็นพุทธะ เพราะฉะนั้น การที่ถือเอาพระพุทธเจ้าเป็นสรณะนั้น ความหมายอยู่ที่นั่น คือ

๑. ทำให้เกิดศรัทธาที่ยังตัวเราเข้าไปหาพระพุทธเจ้าว่า จากความเป็นมนุษย์อย่างเรานี้ พระองค์ได้บำเพ็ญบารมีฝึกฝนพระองค์จนเป็นพระพุทธเจ้า เราก็เป็นมนุษย์เช่นเดียวกัน ถ้าเราฝึกตนจริงจังให้ถึงที่สุด เราก็จะเป็นอย่างพระองค์ได้ ทำให้เราเกิดความมั่นใจว่าเรามีศักยภาพที่จะฝึกให้เป็นอย่างพระพุทธเจ้าได้

๒. เตือนใจให้ระลึกถึงหน้าที่ของตนเองว่า เราเป็นมนุษย์ ซึ่งจะดีเลิศประเสริฐได้ ด้วยการฝึกฝนพัฒนาตน การฝึกฝนพัฒนาตน เป็นหน้าที่แห่งชีวิตของเราหรือของชีวิตที่ดี เราจะต้องฝึกศึกษาพัฒนาตนอยู่เสมอ

๓. ให้เกิดกำลังใจว่า การฝึกฝนพัฒนาตนนี้ พระพุทธเจ้าได้ทรงทำมาจนสำเร็จผลสมบูรณ์แล้วเป็นตัวอย่าง พระองค์ทำได้ แสดงว่าเราก็สามารถทำได้ แม้ว่าการฝึกศึกษานั้นบางครั้งจะยากมาก อาจทำให้เราชักจะย่อท้อ แต่เมื่อระลึกถึงพระพุทธเจ้าว่าพระองค์เคยประสบความยากลำบากมากกว่าเรานักหนา พระองค์ก็ก้าวผ่านลุล่วงไปได้ เราก็จะเกิดกำลังใจที่จะฝึกตนต่อไป

๔. ได้วิธีลัดจากประสบการณ์ของพระองค์ พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติมาลำบากยากเย็นอย่างยิ่ง ต้องลองผิดลองถูก บำเพ็ญบารมีกว่าจะเป็นพุทธะได้ เมื่อพระองค์ตรัสรู้แล้ว ก็ทรงประมวลประสบการณ์ของพระองค์มาวางเป็นหลักเป็นลำดับสอนเราให้เข้าใจง่ายขึ้น เท่ากับบอกวิธีลัดให้เราสำเร็จรูป จากประสบ

การณ์ของพระองค์ ซึ่งเราเอามาใช้ได้ทันที ไม่ต้องยกลำบากอย่างพระองค์

การระลึกถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะได้ประโยชน์ถึง ๔ ประการอย่างนี้ เราจึงตั้งพระพุทธเจ้าเป็นองค์แรกของรัตนตรัย เป็นสรณะข้อที่ ๑

ข) เมื่อระลึกถึงพระพุทธเจ้าเป็นแม่แบบแล้ว ก็คิดจะฝึกศึกษาพัฒนาตน ที่นี้การที่จะพัฒนาตัวเองได้ ก็ต้องรู้หลักรู้ความจริงของกฎธรรมชาติคือ ธรรมะ และต้องปฏิบัติตามธรรมนั้น

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงเป็นจุดเริ่มที่นำเราเข้าไปสู่ธรรมะ พุดง่าย ๆ ว่า จากพุทธะโยงไปหา **"ธรรมะ"** ซึ่งก็คือตัวความจริงของธรรมชาติที่มนุษย์จะต้องรู้และนำมาใช้ปฏิบัติ

ค) อย่างไรก็ตาม การที่จะรู้ธรรมและปฏิบัติตามธรรมให้เป็นอย่างพระพุทธเจ้านั้น มนุษย์โดยทั่วไปไม่ได้ฝึกตนมามากมายถึงขั้นที่จะรู้และทำได้เองอย่างพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และก็ไม่ว่าจำเป็นต้องฝึกถึงขนาดนั้น เพราะเรามีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ทรงรู้ธรรมรู้ทางและบอกวิธีให้แล้ว เราก็ไปฟังคำสอนจากพระองค์และปฏิบัติตามโดยถือเอาพระองค์เป็นแบบอย่าง

แต่ถ้าเราอยู่ห่างไกลพระพุทธเจ้า หรือพระองค์บริสุทธิพานแล้ว เราก็เล่าเรียนสดับฟังคำสอนของพระองค์ จากพระสงฆ์ที่ได้รับวิชาสืบต่อคำสอนของพระองค์มาถึงพวกเรา

แม้จะได้สดับฟังคำสอนของพระพุทธเจ้าที่พระสงฆ์รักษาสืบทอดไว้ให้แล้ว แต่มนุษย์ทั่วไปจะปฏิบัติธรรมฝึกตนให้ก้าวหน้าโดยลำพังตัวเองได้ยาก มนุษย์โดยทั่วไปนั้น ต้องอาศัยบุคคลและสภาพแวดล้อมต่างๆ ช่วยเกื้อหนุน โดยเฉพาะสิ่งที่เกื้อหนุนได้ดีที่สุด ก็คือชุมชนที่จัดตั้งไว้อย่างดีที่เรียกว่า **"สังฆะ"**

ในชุมชนแห่งสังฆะนั้น นอกจากมีท่านที่ได้ฟังได้รู้ได้ฝึกปฏิบัติธรรมมาก่อน เช่น ครู อาจารย์ ที่จะเป็นกัลยาณมิตรช่วยแนะนำฝึกสอนเราแล้ว ระบบความเป็นอยู่ วิถีชีวิต การสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมชุมชน การจัดสรรสิ่งแวดล้อม และบรรยากาศของชุมชนนั่นเอง ทุกอย่างจะเอื้อช่วยเกื้อหนุนให้

เราฝึกตนก้าวไปในการรู้และปฏิบัติธรรมได้อย่างดีที่สุด

ชุมชนแห่งสังฆะนี้ นอกจากเราจะได้อาศัยช่วยให้ตัวเราก้าวหน้าไปในการรู้และทำตามธรรมโดยมีกัลยาณมิตรเกื้อหนุนแล้ว เราเองเมื่อก้าวหน้าไป เป็นกัลยาณมิตรเกื้อหนุนผู้อื่นด้วย และสังฆะก็เป็นแหล่งที่จะดำรงรักษาระบบและวิถีชีวิตที่ต้งามผาสุกไว้ให้แก่โลก

อนึ่ง มนุษย์ถึงจะมีศักยภาพที่จะเป็นอย่างเดียวกับพระพุทธเจ้า แต่ระหว่างปฏิบัติ เราก็มักมีพัฒนาการในระดับต่างๆ ไม่ใช่อยู่ๆ ก็เป็นพุทธะได้ทันที

มนุษย์ทั้งหลายที่ปฏิบัติตามธรรมโดยมีพัฒนาการในระดับต่างๆ นั้น ก็รวมกันเป็นชุมชนที่ต้งาม ประเสริฐ คือสังฆะนี้ ซึ่งถ้าเรียกตามภาษาปัจจุบันก็คือ **สังคมอุดมคติ**

มนุษย์เราทุกคนควรจะมีส่วนได้อาศัยและร่วมสร้างชุมชนนี้ขึ้นมาให้ได้ ด้วยการฝึกศึกษาพัฒนาตัวเองของแต่ละคนขึ้นไป

สุดยอดของมนุษย์คือ **พุทธ**

แก่นแท้ของธรรมชาติคือ **ธรรม**

อุดมคติของสังคมคือ **สังฆ**

เพราะฉะนั้น หลักพระรัตนตรัย ก็คือหลักอุดมคติ ที่เป็นจุดหมาย เป็นอุดมการณ์ เป็นหลักการสำหรับชาวพุทธ ซึ่งจะต้องยึดถือว่า

๑. เตือนใจเราให้ระลึกถึงศักยภาพของตัวเอง และให้ปฏิบัติหน้าที่ในการพัฒนาตนเองให้เป็นอย่าง**พุทธ**

๒. เตือนใจให้ระลึกว่า การที่จะพัฒนาตนให้สำเร็จนั้น ต้องรู้เข้าใจและปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักความจริงของกฎธรรมชาติ คือ **ธรรม**

๓. เตือนใจให้ระลึกว่า เราแต่ละคนจะร่วมอาศัยและร่วมสร้างสังคมอุดมคติ ด้วยการมี/เป็นกัลยาณมิตรและเจริญงอกงามขึ้นในชุมชนแห่งอารยชนหรืออริยบุคคล ที่เรียกว่า **สังฆ**

นี่คือหลักพระรัตนตรัย จะเห็นว่าทั้ง ๓ หลักโยงถึงกันหมด

ความจริงแห่งธรรมดาของโลกละชีวิต

ที่ต้องรู้ให้ทันและวางท่าทีให้ถูก

ขอย้อนกลับมาที่ธรรมชาติของมนุษย์ซึ่งเป็นสัตว์ที่ฝึกได้พัฒนาได้ จะเป็นนิวตันก็ได้ เป็นไอน์สไตน์ก็ได้ หรือจะเป็นกวีที่เก่งกาจ เป็นนักการศึกษา ฯลฯ เป็นได้หมด จนกระทั่งประเสริฐสุดเป็นพุทธะก็ได้

เมื่อมนุษย์ประเสริฐด้วยการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตนอย่างนี้ ก็เป็นอันว่าโยงกันแล้ว คือ ธรรมชาติของมนุษย์ที่ว่าฝึกฝนพัฒนาได้นั้น ก็สอดคล้องกับความเป็นจริงของกฎธรรมชาติ

นี่คือย้อนกลับมาหาความจริงข้อแรกของธรรมชาติอีก คือการที่มนุษย์ผู้ฝึกตนได้ จะพัฒนาตนสำเร็จ จะต้องรู้เข้าใจความจริงของกฎธรรมชาติและปฏิบัติให้ถูกตามกฎนั้น เช่น ปฏิบัติตามกฎแห่งเหตุปัจจัย เป็นต้น

ในบรรดากฎธรรมชาติทั้งหลาย กฎใหญ่ก็คือความเป็นไปตามเหตุปัจจัย ซึ่งเป็นอย่างหนึ่งในหลักใหญ่ที่สุดที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ๒ หลัก คือ

๑. หลักไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา
๒. เมื่องหลังความเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็คือกฎธรรมชาติแห่งความเป็นไปตามเหตุปัจจัย อันได้แก่ **อิทัปปัจจยตา**

ฉะนั้น ต่อจาก**ไตรลักษณ์** พระพุทธเจ้าจึงทรงสอนเรื่อง**ปฏิจจสมุปบาท** หรือที่เรียกเต็มว่า อิทัปปัจจยตาปฏิจจสมุปบาท คือความเป็นไปตามเหตุปัจจัยของสิ่งทั้งหลาย

ถ้าเราเข้าถึงกระบวนการของเหตุปัจจัย หลักการต่างๆ ก็โยงถึงกันแจ่มแจ้งหมด และเข้าสู่การปฏิบัติในการที่จะฝึกตนได้

แต่ถ้ารู้แค่ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เรายังทำอะไรไม่ได้ ได้แค่รู้ทันว่าสิ่งทั้งหลายเกิดดับ เปลี่ยนแปลง ไม่เที่ยง ไม่คงที่ คงอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ เป็นไปตามเหตุปัจจัย ก็ได้แค่นี้ และวางใจ แต่ยังไม่ทำไม่ได้

แต่พอรู้ว่า อ้อ...กฎแห่งเหตุปัจจัยที่อยู่เบื้องหลัง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็คือ อิทัปปัจจยตา ซึ่งเป็นอย่างนี้ๆ ตอนนั้นก็เอามาใช้ลงมือทำได้ คือเอามาใช้ในการฝึกฝนพัฒนาตนของมนุษย์ ซึ่งเป็นการเชื่อมระหว่างธรรมชาติพิเศษของมนุษย์ กับธรรมชาติสามัญของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง

หันมาดูการนำกฎธรรมชาติมาใช้ในชีวิตของมนุษย์

พระพุทธศาสนา มองชีวิตของมนุษย์ว่าเกิดจากองค์ประกอบต่างๆ มาประชุมกัน โดยสัมพันธ์กันเป็นระบบ และเป็นกระบวนการ เราจะเข้าใจมันก็ต้องแยกองค์ประกอบ ฉะนั้น ตอนแรกเราก็แยกชีวิตออกก่อน

วิธีแยกง่ายๆ ขึ้นต้นที่สูงสุดก็คือแยกองค์ประกอบ เหมือนอย่างเราเอารถมาคันหนึ่ง ก็แยกว่ารถคันนี้ประกอบด้วยอะไรบ้าง

สำหรับมนุษย์ การแยกอย่างง่ายที่สุด คือแยกเป็น ๒ ได้แก่ รูปธรรม กับนามธรรม หรือ กาย กับใจ

เมื่อแยกละเอียดลงไปอีก ด้านรูปธรรม หรือร่างกาย ประกอบด้วยธาตุต่างๆ มาประชุมกันเข้า มีมหาภูตรูป ๔ อุกาथยรูป ๒๔ และในแต่ละอย่างก็แยกย่อยออกไปอีก

ส่วนในทางนามธรรม หรือทางใจ ก็แยกออกไปอีกเป็น เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

จากนั้น เวทนามก็แยกย่อยออกไปเป็นเวทนา ๓ เวทนา ๕ หรือเวทนา ๖ สัญญาก็แยกย่อยออกไป เป็นสัญญา ๖

สังขารก็แยกย่อยออกไปต่างๆ เช่นเป็นสัญญาเจตนา ๖ เป็นเจตสิก ๕๐

วิญญาณก็แยกออกไปเป็น ๖ เป็น ๘๘ หรือเป็น ๑๒๑ เป็นต้น

แยกออกไปๆ ซึ่งเป็นการจำแนกแยกแยะในระบบ **ขั้น ๕**

อย่างนี้เป็นระบบแยกซอย เป็นการศึกษาศาตรมชาติของชีวิตมนุษย์ เหมือนนักวิทยาศาสตร์แยกแยะองค์ประกอบด้านรูปธรรม แต่ในที่นี้เอาง่ายๆ แยกแค่ ๒ เป็นกายกับใจ เพราะถ้าแยกมากจะยากยุ่ง เอาไว้ไปศึกษา

รายละเอียดที่หลัง

อย่างไรก็ตาม ชีวิตมนุษย์ไม่ได้อยู่นิ่งเฉย ไม่ใช่ของตาย ชีวิตต้องเคลื่อนไหว ดังที่เรียกว่าดำเนินชีวิต แม้แต่รถยนต์ซึ่งไม่มีชีวิตก็มีการเคลื่อนไหว เมื่อแยกองค์ประกอบของมันออกดูแล้ว จากนั้นก็ศึกษาตอนมันวิ่งแล่น ว่ามันทำงานอย่างไร โดยศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบย่อยขณะทำงาน

ชีวิตของเราก็เช่นเดียวกัน เมื่อแยกส่วนออกดูองค์ประกอบตอนอยู่หนึ่งเฉยแล้ว ก็ต้องศึกษาขณะที่มันดำเนินไป หรือขณะทำงานด้วย การแยก ๒ แบบนี้ไม่เหมือนกัน แต่ก่อนจะถึงแบบที่ ๒ ก็ต้องศึกษาแบบที่ ๑ ก่อน

เหมือนแพทย์ศึกษาชีวิตด้านกาย ต้องศึกษา anatomy คือ กายวิภาค แยกองค์ประกอบให้เห็นอวัยวะต่างๆ ว่ามีอะไรบ้างเป็นอย่างไร แล้วก็ศึกษา physiology คือ สรีรวิทยา ให้ความรู้ว่าอวัยวะต่างๆ ทำงานอย่างไร และสัมพันธ์กันอย่างไร ทั้งเป็นกระบวนการ และเป็นระบบ

ในทางธรรมก็เริ่มด้วยแยกองค์ประกอบที่อยู่หนึ่งๆ เป็นกายกับใจ ต่อจากนั้นก็แยกให้เห็นการทำงานเป็นกระบวนการว่า องค์ประกอบทั้งหลายสัมพันธ์เป็นเหตุปัจจัยแก่กันอย่างไร

การแยกองค์ประกอบแบบหลังนี้จะเห็นได้ในหลัก**ปฏิจจสมุปบาท** ซึ่งมีองค์ประกอบ ๑๒ ส่วน เป็นปัจจัยแก่กันหมุนเวียนไปเป็นวงจร

จะพัฒนาศักยภาพของคนให้มีชีวิตแห่งปัญญา

ก็ต้องรู้จักธรรมชาติของชีวิตซึ่งจะทำหน้าที่ศึกษา

อย่างไรก็ตาม ระบบการทำงานของชีวิตมนุษย์มีความพิเศษต่างออกไปจากระบบการทำงานของรถยนต์เป็นต้น กล่าวคือ วัตถุต่างๆ เช่นรถยนต์เป็นต้น แม้จะเคลื่อนไหวได้ แต่ก็ไม่มีชีวิต ไม่มีเจตจำนงหรือเจตนา มันจะเคลื่อนไหวไปไหน ก็ต้องมีคนมาขับซึ่งบังคับ ลำพังตัวมัน องค์ประกอบทั้ง

หลายทั้งระบบก็ทำงานเคลื่อนไหวอยู่อย่างนั้นๆ เท่าเดิม

แต่ระบบการทำงานของชีวิตมนุษย์ไม่ได้วนอยู่ในวงจรเท่าเดิมอย่างนั้น มนุษย์มีเจตจำนงหรือมีเจตนา และมีคุณสมบัติพิเศษเช่นปัญญาเป็นต้น ทำให้การเคลื่อนไหวของชีวิตมนุษย์มีการปรับตัว ปรับปรุงพัฒนาระบบการทำงานของตัวเอง และจัดการกับสิ่งอื่นภายนอกได้ด้วย

การทำงานขององค์ประกอบทั้งหลายของชีวิตมนุษย์ ที่มีลักษณะพิเศษอย่างนี้ เรียกว่า เป็น ระบบการเป็นอยู่ หรือการดำเนินชีวิต ซึ่งเราก็จะต้องศึกษาให้เห็นองค์ประกอบต่างๆ ของมัน และการที่องค์ประกอบเหล่านั้นทำงานสัมพันธ์กันในการที่มันจะเป็นอยู่ เจริญงอกงาม พัฒนาไป และจัดการกับสิ่งอื่นๆ ภายนอกให้ได้ผลดียิ่งขึ้น

ชีวิตมนุษย์ ที่เป็นอยู่หรือดำเนินไปทั้งระบบนี้ แยกองค์ประกอบได้ ๓ ส่วนใหญ่ คือ

๑. การเคลื่อนไหวติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอก โดยใช้ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และการแสดงออกต่างๆ ซึ่งปรากฏออกมาทางกายวาจา จะใช้คำตามภาษาสมัยใหม่ว่า “พฤติกรรม” ก็มีความหมายแคบเกินไป ขอแต่งเป็นคำใหม่ว่า **พฤติกรรมสัมพันธ์**

๒. เบื้องหลังการติดต่อสัมพันธ์และพฤติกรรมที่แสดงออก ก็มีกระบวนการทำงานของจิตใจ เริ่มตั้งแต่เจตจำนง (ความตั้งใจ) เพราะการติดต่อสัมพันธ์และพฤติกรรมที่แสดงออกมาทุกอย่างของมนุษย์ เกิดจากเจตนา คือมีความตั้งใจ จงใจ

นอกจากนี้ยังมีแรงจูงใจเป็นตัวกำหนดอีกชั้นหนึ่งว่าจะตั้งใจอย่างไร แรงจูงใจนี้มีทั้งฝ่ายชั่ว และฝ่ายดี เช่น ความรัก ความโกรธ ความอยากรู้ ความลุ่มหลง ความเคารพ ความริษยา เป็นต้น

แล้วก็มีความสุข หรือความทุกข์อยู่ในใจอีก ซึ่งเป็นตัวกำหนดหรือชัก

จงความตั้งใจนั้น เช่นว่า เพราะอยากได้สุข จึงเคลื่อนไหวก่อทำพฤติกรรมแบบนี้ เพราะอยากหนีทุกข์ จึงเคลื่อนไหวก่อทำพฤติกรรมแบบนี้

เพราะฉะนั้น การติดต่อสัมพันธ์และพฤติกรรมจึงไม่ได้เกิดขึ้นมาลอยๆ แต่มีปัจจัยขับเคลื่อนอยู่เบื้องหลัง คือกระบวนการของจิตใจ (หลายอย่างที่ปัจจุบันมักเรียกเพี้ยนไปว่า “อารมณ์”) เป็นอันดับที่ ๒ ในกระบวนการทำงานของชีวิต เรียกสั้นๆ ว่า **จิตใจ**

๓. ในการเคลื่อนไหวก่อติดต่อสัมพันธ์ทำพฤติกรรมนั้น คนต้องมีความรู้ รู้เท่าไรก็ตั้งใจเคลื่อนไหวก่อทำพฤติกรรมได้เท่านั้น ถ้าไม่รู้เลย ความตั้งใจทำพฤติกรรมก็ส่งเดชเรื่อยเปื่อย พอมีความรู้บ้าง ก็ตั้งใจเคลื่อนไหวก่อทำพฤติกรรมได้ผลขึ้นบ้าง ถ้ารู้มากขึ้น การตั้งใจเคลื่อนไหวก่อทำพฤติกรรมก็จะซับซ้อนและจะได้ผลสำเร็จมากยิ่งขึ้น

ฉะนั้น ความรู้จึงเป็นองค์ประกอบที่สำคัญมาก ซึ่งทำให้เราตั้งใจทำงานได้แค่ว่าจะเอาอย่างไร แล้วก็เคลื่อนไหวก่อทำพฤติกรรมออกไปตามนั้น เพราะฉะนั้น แดนรู้จึงเป็นแดนใหญ่ด้านหนึ่งของชีวิต ได้แก่ **ปัญญา**

ถ้าเราพัฒนาปัญญา เราก็จะขยายมิติและขอบเขต ทั้งของด้านจิตใจ และของด้านพฤติกรรมออกไปทั้งหมด

พฤติกรรมของมนุษย์ที่พัฒนาออกมาเป็นกลุ่มเป็นหมู่รวมๆ กัน เป็นวัฒนธรรมและอารยธรรมนั้น ก็เกิดจากเจตจำนงตามอำนาจของแรงจูงใจ เช่นความปรารถนาที่จะเอาชนะธรรมชาติ ทำให้อารยธรรมตะวันตกเจริญมาอย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ นี่คือเจตจำนงซึ่งอยู่ในด้านจิตใจ

แต่เจตจำนงนั้นเกิดขึ้นได้ภายใต้เงื่อนไขของความรู้ เขามีความรู้ความเข้าใจอะไรอย่างไร ก็มีความเชื่อ ยึดถือ และคิดไปได้อย่างนั้นแค่นั้น แล้วก็ตั้งใจทำงานต่างๆ ที่จะทำพฤติกรรมภายในขอบเขตเท่านั้น เพราะฉะนั้น แดนปัญญาคือความรู้จึงยิ่งใหญ่

ลักษณะสำคัญของกระบวนการดำเนินชีวิตของมนุษย์ คือการพัฒนา

ศักยภาพในการที่จะดำเนินชีวิตให้สามารถอยู่รอดและอยู่ได้อย่างดีงามมีความสุขยิ่งขึ้น หรือพัฒนาขึ้นไปสู่ความเป็นสัตว์ที่ประเสริฐยิ่งขึ้น จนถึงความเป็นพุทธะในที่สุด

ตกลงว่า ชีวิตของมนุษย์ ที่เป็นกระบวนการเคลื่อนไหวดำเนินไปท่ามกลางสิ่งแวดล้อมนี้ แยกเป็น ๓ ด้าน คือ

๑. พฤติสัมพันธ์

๒. จิตใจ

๓. ปัญญา

นี่คือการแยกองค์ประกอบของชีวิตอีกแบบหนึ่งตามหลักพระพุทธศาสนา

เรามักจะติดอยู่แค่การแยกแบบกายกับใจ ซึ่งเป็นการแยกเพื่อความรู้อำนาจ แต่เอามาใช้ปฏิบัติได้น้อย

ถ้าเรานำพระพุทธศาสนามาใช้ในระดับปฏิบัติการ ในการทำกิจการต่างๆ โดยเฉพาะในการพัฒนามนุษย์ และในการพัฒนาสังคม จะต้องก้าวมาถึงการแยกในระดับกระบวนการดำเนินชีวิต คือแยกเป็น ๓ ด้าน หรือ ๓ แแดน อย่างนี้

ถึงตอนนี้เราได้ครบแล้ว เหมือนที่บอกเมื่อกี้ ในตัวอย่างเรื่องรถยนต์ ซึ่งมีการแยกแยะ ๒ ระดับ คือแยกตอนจอดอยู่หนึ่งๆ ให้เห็นว่ามีองค์ประกอบอะไรบ้าง และแยกตอนทำงานคือวิ่งเล่นไปว่ามันทำงานอย่างไร แต่ในเรื่องชีวิตมนุษย์ เราแยกส่วนหรือแยกองค์ประกอบ ๓ ระดับ คือ

๑. แยกองค์ประกอบ ตามสภาพหรือในภาวะอยู่หนึ่งเฉย (เช่น แยกเป็นรูป+นาม, กาย+ใจ, ชั้น ๕)

๒. แยกให้เห็นระบบการทำงานขององค์ประกอบต่างๆ ในกระบวนการหรือวงจรความสัมพันธ์ (เช่น แยกแบบปฏิสัมพันธ์)

๓. แยกให้เห็นระบบและกระบวนการดำเนินชีวิต ที่องค์ประกอบ ๓ ด้านมารวมกันขับเคลื่อนชีวิตให้เป็นอยู่ได้ดียิ่งขึ้นๆ ไปสู่จุดหมายที่จะเป็นชีวิตที่สมบูรณ์ (แยกเป็น ๓ ด้าน หรือ ๓ แດน คือ ด้านสัมพันธภาพภายนอก ด้านจิตใจ และด้านปัญญา)

เมื่อได้ความเข้าใจเป็นพื้นฐานแล้ว ก็ขอจบเรื่องธรรมชาติของมนุษย์เท่าที่พอจะใช้แค่นี้ก่อน

แก่นธรรมเพื่อชีวิต

การดำเนินชีวิตทั้งสามด้าน

เป็นปัจจัยเกื้อหนุนกันในการศึกษา

เมื่อรู้ธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายและธรรมชาติของมนุษย์แล้ว ก็เอาความรู้ในความจริงของธรรมชาตินั้นมาใช้ประโยชน์

สาระของพระพุทธศาสนายู่ตรงนี้ คือการนำเอาความรู้ในธรรมชาติและกฎธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ สมองจุดหมายที่เราต้องการ คือการพัฒนามนุษย์ เพราะได้บอกแล้วว่า มนุษย์พัฒนาได้ จนสามารถเป็นอยู่โดยไม่ต้องพึ่งพาวิชา ตัณหา อุปาทาน

ในเมื่อกระบวนการของชีวิตที่เคลื่อนไหวไปนั้นแยกเป็น ๓ ด้าน คือ พฤติสัมพันธ์ (ที่เรียกโดยอนุโลมว่าพฤติกรรม) จิตใจ และปัญญา เราก็พัฒนาชีวิตทั้ง ๓ ด้านนี้ขึ้นไป ให้ทำอะไรต่ออะไรได้สำเร็จตามต้องการ จนมีชีวิตที่สมบูรณ์ โดยพัฒนาพฤติกรรมขึ้นไป พัฒนาจิตใจขึ้นไป โดยเฉพาะข้อสำคัญที่สุดต้องพัฒนาปัญญาขึ้นไป เพราะในที่สุด **ทุกอย่างจะอยู่ในขอบเขตของปัญญา อย่างที่ว่า รู้เท่าใด ทำได้เท่านั้น**

แต่ในทางกลับกัน คนก็พัฒนาปัญญาไม่ได้ ถ้าไม่มีการสื่อสัมพันธ์ การทำพฤติกรรม และการทำงานของจิตใจมาเกื้อหนุน

มีหลักการอยู่ว่า องค์ประกอบทั้ง ๓ ด้านแห่งกระบวนการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

แม้ว่าจุดยอดจะอยู่ที่การพัฒนาปัญญา ก็จริง แต่ปัญญานั้นจะเกิดขึ้นมาลอยๆ ไม่ได้ ต้องอาศัยจิตใจ พร้อมด้วยพฤติกรรมและการเคลื่อนไหว และการใช้อินทรีย์สัมผัส

ปัญญาอาศัยพฤติกรรมสัมผัส (อินทรีย์สัมผัส และพฤติกรรม) เช่น ง่ายๆ เราจะได้ความรู้ เราต้องอาศัยตา หู จมูก ลิ้น กายของเรา ลือความรู้จากโลกภายนอกเข้ามา เราต้องเคลื่อนไหวเช่นเดินไปหาข้อมูล ต้องใช้มือหยิบ คว้า คั้น แยก เลือก เก็บข้อมูลเป็นต้น ต้องใช้วาจา เช่น รู้จัก สอบถาม รู้จักปรึกษา รู้จักพูด เริ่มตั้งแต่รู้จักตั้งคำถาม ถ้าไม่รู้จักตั้งคำถามไม่เป็น พูดกับเขาไม่รู้เรื่อง เขาก็ไม่รู้ว่าจะถามอะไร หรือถ้าถามด้วยคำพูดไม่ดี เขาก็เกลียดเอา ไม่ร่วมมือ ไม่อยากตอบ

เพราะฉะนั้นจึงต้องพัฒนาพฤติกรรมให้รู้จักพูด รู้จักตั้งคำถามให้ชัดเจน รู้จักพูดให้หน้าฟัง ใช้ถ้อยคำสะอาดสวย พัฒนาพฤติกรรมให้สัมผัสกับเพื่อนมนุษย์อย่างได้ผลดี ให้เขามีเมตริ ให้เขาชื่นชม ให้เขาเต็มใจที่จะร่วมมือ เป็นต้น

พร้อมกันนั้นอีกด้านหนึ่ง **ปัญญาก็ต้องอาศัยจิตใจ** เช่น จิตใจต้องเข้มแข็งอดทน มีความเพียรพยายาม แน่วแน่มั่นคง มีสติ มีสมาธิ ถ้าใจเกียจคร้าน ระยอ ให้ออถอย ไม่สู้ พอเจอปัญหาที่ถอย ความคิดก็ไม่ก้าว ปัญญาก็ไม่พัฒนา แต่ถ้าใจสู้ เข้มแข็ง เดินหน้าต่อไป ก็สามารถพัฒนาปัญญาได้ หรือถ้าไม่มีสมาธิ ใจฟุ้งซ่าน ก็คิดอะไรสับสนไม่ชัดเจน จึงต้องให้ใจมีสมาธิด้วย ดังนั้นเป็นต้น สภาพจิตใจจึงเกื้อหนุนต่อการพัฒนาของปัญญา

จิตใจเป็นฐานของพฤติกรรม อย่างที่พูดแล้วว่า การเคลื่อนไหวทำพฤติกรรมของคนเรา เกิดจากความตั้งใจ เราต้องมีเจตนา ซึ่งประกอบด้วยแรงจูงใจ ถ้าเรามีแรงจูงใจและความตั้งใจที่ดี พฤติกรรมที่ออกไปก็จะดี

จิตใจก็ต้องอาศัยพฤติกรรม เพราะพฤติกรรมเป็นเครื่องมือสนองความต้องการของจิตใจ จิตใจอยากได้อะไรได้นี่ อยากรู้ อยากรู อยากรู

หรือเกลียดชัง อยากหนี อยากทำลาย อยากไปให้พ้นจากสิ่งนั้นสิ่งนี้ เป็นต้น
ก็อาศัยพฤติกรรม ต้องสำเร็จด้วยพฤติกรรมทั้งนั้น

ปัญญาเป็นตัวชี้ นำ บอกทาง ให้แสงสว่าง กำกับ ควบคุม ดูแล จัดปรับ
แก้ไข ขยายขอบเขต พัฒนา และทำหน้าที่ปลดปล่อย ช่วยให้เกิดอิสรภาพ
ทั้งแก่พฤติกรรม และแก่จิตใจ

ปัญญาชี้นำพฤติกรรม ควบคุม กำกับ ขยายขอบเขต และปลดปล่อย
พฤติกรรม อย่างที่พูดไปแล้วว่า พฤติกรรมจะทำอะไรได้แค่ไหน ก็ได้แค่เท่า
ที่มีปัญญารู้เท่าใด ถ้าไม่รู้เลย ก็ติดขัด ตัน ถ้ารู้เข้าใจ พฤติกรรมก็เดินหน้า
ได้ต่อไป ยิ่งรู้เข้าใจมองเห็นกว้างไกลลึกซึ้ง พฤติกรรมก็ยิ่งกว้างขวางซับซ้อน
และทำได้ผลมากขึ้นๆ

ปัญญابอกทางแก่จิตใจ รวมทั้งชี้ นำ กำกับ จัดปรับ แก้ไข ขยาย
ขอบเขต ตลอดจนปลดปล่อยจิตใจให้เป็นอิสระ อย่างที่พูดไปแล้ว เช่น พอ
เจออะไร ถ้าไม่รู้เรื่อง ก็ติดขัดอึดอันตันตันทันทึ ทำอะไรไม่ถูก เกิดทุกข์เป็น
ปัญหา แต่พอปัญญามา รู้ว่าสิ่งนั้นคืออะไร เป็นอย่างไร จะปฏิบัติต่อมัน
อย่างไร เราจะเอามันมาใช้ทำอะไรได้ ก็โล่งโปร่งสบายใจ หมดยุติปัญหา ไม่บีบ
คั้นติดขัดคับข้อง ใจก็โล่งไป

เพราะฉะนั้น ปัญญามากก็ทำให้จิตใจเป็นอิสระ มีความสุข โล่งโปร่ง แก้
ปัญหาได้ เรียกว่าเป็นตัวปลดปล่อย คือ liberate จิตใจ

เพราะฉะนั้น **ชีวิตทั้ง ๓ ด้าน** ของมนุษย์ คือ **พฤติกรรม จิตใจ**
ปัญญา จึงคับเค็ลื้อนไปด้วยกันเป็นระบบแห่งกระบวนการ ที่อาศัยซึ่งกัน
และกัน มนุษย์จึงต้องพัฒนาไปด้วยกันพร้อมทั้ง ๓ อย่าง

บนฐานแห่งหลักความสัมพันธ์ของชีวิตสามด้าน ทรงตั้งหลักไตรสิกขาให้มนุษย์พัฒนาอย่างบูรณาการ

เมื่อรู้เข้าใจหลักความสัมพันธ์เป็นปัจจัยแก่กันของชีวิต ๓ ด้านนั้นแล้ว ก็นำหลักนั้นมาใช้ในการพัฒนาชีวิต เริ่มตั้งแต่พัฒนาพฤติกรรมให้ดีขึ้น โดยฝึกด้วยความตั้งใจ และมีความเข้าใจ ให้เกิดพฤติกรรมที่ตรงตามเกื้อกูล ชี้นมาติดตัวหรือประจำตัว เรียกว่า **ศีล**

โดยทั่วไป ในการฝึกให้เกิดศีลเราจะใช้ “วินัย” เพราะววินัยนั้นเป็นตัว กำหนดรูปแบบ วินัยก็คือการจัดตั้ง วางระบบ กำหนดระเบียบแบบแผนใน สังคมมนุษย์ ถ้าเราไม่มีระบบระเบียบแบบแผน พฤติกรรมของมนุษย์จะวุ่น วายมาก เราจึงใช้วินัยเป็นตัวกำหนดหรือจัดระบบพฤติกรรม

เมื่อพฤติกรรมของคนเป็นไปตามวินัยที่จัดตั้งวางกำหนดไว้ ก็เรียกว่า**ศีล**

เวลานี้สับสนกันมาก ระหว่างคำว่า “วินัย” กับ “ศีล” จนกระทั่งบางทีก็ ใช้เป็นอันเดียวกัน หรือไม่ก็แยกห่างกันไปคนละเรื่องเลย

ขออธิบายว่า **วินัย** คือการจัดตั้งวางระบบระเบียบแบบแผน รวมทั้งตัว ลายลักษณะอักษรที่เป็นข้อกำหนดว่า เราจัดวางระบบแบบแผนกำหนดพฤติกรรม กันไว้อย่างไร

ส่วนคุณสมบัติของคนที่ตั้งอยู่ในวินัยนั้น เรียกว่า **ศีล** ก็แค่นั้นเอง

วินัย นั้นอยู่ข้างนอก วินัยเป็นเครื่องมือฝึกคนให้มีพฤติกรรมที่ถูกต้อง เหมาะสม เป็นตัวหนังสือบ้าง เป็นภาวะแห่งความเป็นระเบียบบ้าง เป็นระบบ แบบแผนที่กำหนดการฝึกบ้าง ตลอดจนเป็นการปกครองคือจัดการดูแล ควบคุมคนให้ปฏิบัติหรือฝึกตนตามระบบระเบียบที่จัดตั้งไว้นั้น

เมื่อคนปฏิบัติตาม จนความเป็นระเบียบกลายเป็นคุณสมบัติในตัวเขา แล้ว การที่เขาปฏิบัติตามวินัยนั้น เราเรียกว่า **ศีล**

เพราะฉะนั้น คำว่า “มีวินัย” ที่ใช้กันในสมัยนี้ ก็คือศีลนั่นเอง

เรื่องนี้ยังมีข้อที่ควรทราบอีกมาก แต่เวลาไม่พอ จะต้องขอผ่านไปก่อน พูดคร่าวๆ ว่า การฝึกพฤติกรรมและการติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอกของมนุษย์ให้เป็นไปในทางที่ดีงามเกื้อกูล จนเกิดเป็นคุณสมบัติขึ้นในตัวของเขา เรียกสั้นๆ ว่า “ศีล” คือการมีพฤติกรรมและการสื่อสารสัมพันธ์ที่พึงปรารถนา เรียกเต็มๆว่า “**อภิศีลศึกษา**”

เป็นอันว่า **ศีล** ก็คือกระบวนการฝึกพฤติกรรมและการติดต่อสัมพันธ์ของมนุษย์ กับสิ่งแวดล้อมหรือโลกภายนอก

การพัฒนาด้านจิตใจ มีคุณสมบัติมากมายที่พึงต้องการ เช่น เมตตา กรุณา ศรัทธา กตัญญูกตเวทที ความเคารพ ความเพียร ความเข้มแข็ง อดทน ความมีสติ ความมีสมาธิ ความร่าเริง เบิกบาน ผ่องใส ความสุข ฯลฯ เรียกว่า “**อภิจิตตศึกษา**”

แต่บางที่เรียกชื่อให้สั้นและง่ายเข้า โดยเอาสมาธิ ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่เป็นแกนสำคัญมาเป็นตัวแทน จึงเรียกการพัฒนาด้านจิตทั้งหมดว่า **สมาธิ**

คำที่นิยมพูดกันในปัจจุบันว่า “**การพัฒนาทางอารมณ์**” ก็เป็นคำพูดเพี้ยนไป ซึ่งมีความหมายรวมอยู่ใน **การพัฒนาด้านจิตใจ**ที่กำลังอธิบายอยู่นี้

ทำไมจึงว่า **สมาธิ** เป็นคุณสมบัติแกน ถึงกับเป็นตัวแทนที่ใช้เรียกชื่อการพัฒนาด้านจิตทั้งหมด?

ตอบว่า ในการพัฒนาจิตของคนนี้ มีคุณสมบัติสำคัญที่สุดอยู่อย่างหนึ่ง ซึ่งถ้าขาดไปเสีย คุณสมบัติอย่างอื่นก็จะตั้งอยู่ไม่ได้ และการพัฒนาด้านจิตใจก็จะดำเนินไปไม่ได้

เหมือนกับว่าเรามีของมากมาย เราจะจัดเก็บตั้งมันไว้ หรือเราจะทำงานกับมัน หรือจะให้ของเหล่านั้นเจริญอกงามขึ้นไป หรืออะไรก็แล้วแต่ มีสิ่งจำเป็นอย่างหนึ่ง คือฐานที่ตั้งหรือที่รองรับที่มันคง

เช่นจะวางของบนโต๊ะ โต๊ะก็ต้องมัน ถ้าโต๊ะลั่นไหว ของอาจล้มหรือหล่นหายไปเลย หรือจะทำงานกับของเหล่านั้น ก็ไม่สะดวกหรือไม่สำเร็จ แต่

ถ้าโต๊ะที่ตั้งที่วางหรือที่รองรับนั้นมั่นคงไม่หวั่นไหว ของหนักที่ตั้งอยู่ จะจัดจะทำอะไรกับมัน หรือจะให้เกิดการเคลื่อนไหวของอภิมหาเจริณูชัน ก็ทำได้

ในทางจิตใจก็เหมือนกัน คุณสมบัตินี้เป็นแก่นในการพัฒนาจิตใจ ก็คือภาวะที่จิตอยู่ตัวได้ที่ ซึ่งช่วยให้คุณสมบัติอื่นๆ ตั้งอยู่ได้ เจริญงอกงามได้ตลอดจนช่วยให้ปัญญาทำงานได้ดี

คุณสมบัตินี้เรียกว่า **สมาธิ** แปลว่าจิตตั้งมั่น คือจิตอยู่กับสิ่งที่ต้องการได้ตามต้องการ ถ้าจิตไม่เป็นสมาธิ มันก็ไม่อยู่กับสิ่งที่ต้องการ หรืออยู่กับสิ่งที่ต้องการไม่ได้ตามต้องการ เช่นอยู่กับหนังสือ อยู่กับงานไม่ได้เลยเดี๋ยวไปๆ

สมาธินี้แหละเป็นตัวแทนของกระบวนการพัฒนาจิต เพราะฉะนั้น จึงเอาคำว่า “สมาธิ” มาเรียกแทนการพัฒนาคุณสมบัตินี้ด้านจิตทั้งหมด นี้เรียกว่าเป็นวิธียุติกรรมแบบตัวแทน แต่ตัวแทนนี้เป็นตัวแทนด้วย

ส่วนการพัฒนาปัญญา เรียกชื่อเต็มว่า “**อธิปัญญาสิกขา**” แต่นิยมเรียกง่ายๆ สั้นๆ ว่า **ปัญญา** คือกระบวนการพัฒนาความรู้ความเข้าใจ

เป็นอันว่า การพัฒนามนุษย์ก็อยู่ที่ ๓ ด้าน หรือ ๓ แดนนี้ ซึ่งดำเนินไปด้วยกันอย่างเกื้อหนุนเกื้อกันเป็นระบบแห่งบูรณาการ

การฝึกฝนพัฒนามนุษย์ เริ่มตั้งแต่การเรียนรู้ต่างๆ นี้ ศัพท์บาลีเรียกว่า **สิกขา** ฉะนั้นการฝึก ๓ ด้านที่พูดมาแล้วจึงเป็นสิกขา ๓ ด้าน คำว่า ๓ นั้นภาษาบาลีคือ “ติ” ถ้าเป็นสันสกฤตก็คือ “ไตร” ฉะนั้นจึงเป็น **ไตรสิกขา**

ไตรสิกขาก็แยกเป็น **ศีล สมาธิ ปัญญา** ดังกล่าวแล้ว ซึ่งก็คือกระบวนการพัฒนาพฤติกรรม พัฒนาจิตใจ และพัฒนาปัญญา เพื่อให้ชีวิตมนุษย์ดำเนินไปสู่ความสมบูรณ์ คือภาวะที่เป็นผู้มีวิชาแล้ว มีชีวิตเป็นอยู่ด้วยปัญญา ไม่ต้องมีชีวิตอยู่โดยพึ่งพาอาศัยอวิชา ตัณหา อุปาทาน และไม่ตกอยู่ที่อำนาจครอบงำของมันอีกต่อไป ก็คือพ้นทุกข์ โดยกำจัดสมุทัยได้ บรรลุจุดหมาย คือ **นิโรธ** เพราะปฏิบัติตาม**มรรค**ได้ครบถ้วน

จะเห็นว่า อริยสังขีมาครบหมดเลยทีเดียว

เรื่องไตรสิกขา คือการที่จะพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา นั้น มีรายละเอียดมาก ดังนั้น เพื่อให้สะดวกในการปฏิบัติ ท่านจึงจำแนกออกไปเป็นข้อปฏิบัติย่อย ที่ละหมวดที่ละประเภท ซึ่งมีมากมาย คือข้อปฏิบัติและคุณสมบัติทั้งหลายที่กล่าวไว้ในพระพุทธานุศาสนานี้

เมื่อพัฒนาด้วยไตรสิกขา ชีวิตก็เป็นอริยมรรคา เพราะชีวิตที่ดี คือชีวิตที่ศึกษา

ชีวิตต้องเป็นอยู่ดำเนินไปตลอดเวลา การที่ชีวิตเป็นอยู่ดำเนินไปก็คือ การที่ต้องเคลื่อนไหวพบประสบการณ์ใหม่ๆ เจอสถานการณ์ใหม่ๆ ซึ่งจะต้องรู้จักต้องเข้าใจ ต้องปฏิบัติหรือจัดการอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหาทางแก้ไข ปัญหาให้ผ่านรอดหรือลุล่วงไป ทั้งหมดนี้เรียกสั้นๆ ก็คือ **สิกขา** หรือ **การศึกษา**

เพราะฉะนั้น การที่ชีวิตจะเป็นอยู่ได้ ก็ต้องศึกษาหรือสิกขาตลอดเวลา พูดสั้นๆ ว่า **ชีวิตคือการศึกษา** หรือชีวิตที่ดีคือชีวิตที่มีสิกขา หมายความว่า มีการเรียนรู้ หรือมีการฝึกฝนพัฒนาไปด้วย

พูดอีกอย่างหนึ่งว่า การดำเนินชีวิตที่ดี จะเป็นชีวิตแห่งสิกขาไปในตัว

เราเคยได้ยินว่า ฝรั่งบางพวกว่าชีวิตคือการต่อสู้ บ้างก็ว่าชีวิตเป็นความฝัน แต่ถ้าพูดตามหลักพระพุทธานุศาสนานี้ **“ชีวิตคือการศึกษา”** ถ้าใช้ภาษาฝรั่งก็ต้องพูดว่า To live is to learn. หรือ Life is learning.

ตรงนี้เป็นการประสานระหว่างการพัฒนามนุษย์หรือการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตนมนุษย์ ที่เรียกว่า **สิกขา/ศึกษา** กับการดำเนินชีวิตที่ดีของมนุษย์ที่เรียกว่า **มรรค** ให้เป็นอันเดียวกัน คือ การดำเนินชีวิตชนิดที่มีการศึกษาพัฒนาชีวิตไปด้วยในตัว จึงจะเป็นชีวิตที่ดี

ศีล สมาธิ ปัญญา คือการพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา หรือ

การศึกษา ๓ ด้านที่พูดไปแล้ว เมื่อขยายออกเป็นข้อปฏิบัติ ก็มาเป็นมรรคมีองค์ ๘ นั่นเอง

ในทำนองเดียวกัน มรรคมีองค์ ๘ เมื่อสรุปก็เป็น ๓ คือ **ศีล สมาธิ ปัญญา**

ฉะนั้น **ศีล สมาธิ ปัญญา** ๓ อย่างของไตรสิกขา กับมรรคมีองค์ ๘ ประการ จึงตรงกัน กล่าวคือ

ด้านศีล กระจายออกเป็นสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ นี่คือการใช้กายและวาจาให้ถูกต้องดีงาม ทั้งในการกระทำทั่วไป ในการสื่อสารสัมพันธ์ และในการเลี้ยงชีพ ให้ถูกต้อง

ด้านจิตใจ มีมากมาย แต่ตัวนำสำคัญมี ๓ คือ ต้องมีความเพียรพยายาม เดินไปข้างหน้า เรียกว่า **สัมมาวายามะ** ต้องมีสติเป็นตัวคอยจับคอยกำหนดให้ทำงานได้ และเป็นตัวเตือนให้ไม่เผลอพลาดและไม่ปล่อยโอกาสให้เสียไป เรียกว่า **สัมมาสติ** กับทั้งต้องมีสมาธิ ให้จิตแน่วแน่ มีความสงบ ดำเนินไปอย่างมั่นคง เรียกว่า **สัมมาสมาธิ**

ด้านปัญญา แยกเป็น ๒ คือ **สัมมาทิฏฐิ** มีความเห็นความเข้าใจถูกต้อง และ **สัมมาสังกัปปะ** ดำริถูกต้อง คือ วางแนวทางการคิดที่จะนำชีวิตไปในทางที่ถูกต้อง

พอเริ่มกระบวนการโดยมีความรู้เข้าใจที่ทำให้วางแนวความคิดถูกต้อง ทั้งเจตจำนง ความเพียรพยายาม และสติที่กำกับ เป็นต้น มาสนองแนวความคิดนี้ พฤติกรรมก็มาสนองเจตจำนงและความเพียรพยายามนั้น จึงดำเนินชีวิตไปด้วยการเรียนรู้และปฏิบัติต่อประสบการณ์และสถานการณ์ต่างๆ อย่างถูกต้องได้ผลดี ไตรสิกขาก็มาประสานกับมรรค

ไตรสิกขา ก็คือการพัฒนามนุษย์ให้ดำเนินชีวิตดีงามถูกต้อง ทำให้มีวิถีชีวิตที่เป็นมรรค

ส่วน**มรรค** ซึ่งแปลว่าทาง คือทางดำเนินชีวิต หรือวิถีชีวิตที่ถูกต้องดี

งามของมนุษย์ ก็ต้องเป็นวิถีชีวิตแห่งการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตน คือศึกษา

มรรคกับศึกษา จึงประสานเป็นอันเดียวกัน เมื่อมองในแง่อริยสัจสี่ ก็เป็น **อริยมรรค** คือเป็นวิถีชีวิตอันประเสริฐ

เมื่อเป็น**มรรค** ก็ดำเนินก้าวหน้าไปสู่จุดหมาย โดยกำจัด**สมุทัย**ให้หมดไปเรื่อยๆ ช่วยให้เราใช้ชีวิตที่พึ่งพาวิชา ตัณหา อุปาทานน้อยลงไปๆ ไม่อยู่ใต้อำนาจครอบงำของมัน พร้อมกับที่เราจะมีปัญญาเพิ่มขึ้น และดำเนินชีวิตด้วยปัญญามากขึ้น **ทุกข์**ก็จะน้อยลงไป สุขจะมากขึ้นตามลำดับ จนกระทั่งในที่สุดพอสมุทัยหมด ทุกข์ก็หมด ก็บรรลุจุดหมายเป็น**นิโรธ**โดยสมบูรณ์

จุดเริ่มของการศึกษา มีช่องทางที่ชีวิตเตรียมไว้ให้

แต่ต้องใช้เป็น จึงจะเกิดการพัฒนา

เรื่องไม่จบเท่านี้ เมื่อแยกแยะออกไป ก็ถึงองค์ประกอบที่เราต้องการสุดยอดคือ **ปัญญา**

อย่างที่กล่าวแล้วว่า มนุษย์จะตั้งจิตจำนงในใจ และจะทำพฤติกรรมได้แค่ไหน ก็อยู่ในขอบเขตของปัญญา และปัญญาเป็นตัวแก้ปัญหาที่แท้จริง

แต่ปัญญาจะเกิดขึ้นมาได้อย่างไร เราก็ต้องรู้กระบวนการพัฒนาของปัญญา การที่จะเข้าใจเรื่องนี้ ก็ต้องย้อนกลับไปพูดเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ใหม่อีก

หันมาดูที่ตัวมนุษย์เองว่า **มนุษย์เรียนรู้ได้อย่างไร** และพร้อมกันนั้น **มนุษย์สัมพันธ์กับโลกและสิ่งแวดล้อมอย่างไร** ก็ต้องดูที่เครื่องมือสื่อสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งมี ๒ ประเภท คือ

๑. มนุษย์สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมด้วยสิ่งที่เรียกว่า อินทรีย์ หรืออายตนะ ๖ อย่าง คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อินทรีย์เหล่านี้เป็นทาง หรือเป็นประตูที่เข้ามาของความรู้ข้อมูลต่างๆ ที่เรียกว่าการรับรู้ เพราะฉะนั้นอินทรีย์พวกนี้ทั้งหมดเรียกว่า **ทวาร ๖** ซึ่งแปลว่า ประตูหรือช่องทาง

การที่เรียกว่าอายตนะ ก็เพราะเป็นแดนต่อระหว่างชีวิตของเรากับโลก และที่เรียกว่าอินทรีย์ เพราะทำงานเป็นใหญ่ในหน้าที่ของตัว เช่น ตาเป็นอินทรีย์ในการเห็น หูเป็นอินทรีย์ในการฟัง เป็นต้น และชื่อว่าทวาร ในแง่เป็นประตู หรือเป็นช่องทางเชื่อมต่อระหว่างชีวิตกับโลก เป็นช่องทางเข้ามาของข้อมูลต่างๆ เป็นทางสัมพันธ์ซึ่งมี ๖ อย่าง คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

๒. เราติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอก ด้วยพฤติกรรมที่แสดงออกทางประตู หรือทวาร ๓ คือ กาย วาจา ใจ

เราสัมพันธ์กับโลกภายนอก โดยเคลื่อนไหวจับโน้นจับนี้ ด้วยกาย ติดต่อสัมพันธ์สื่อสารกับโลกมนุษย์ภายนอก โดยพูดจาบอกแจ้งโต้ถามชี้แจง ด้วยวาจา และมีเจตจำนง ตั้งเจตนา คิดการต่างๆ ด้วยใจ

สรุปว่า การเกี่ยวข้อสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมในโลกทั้งหมด มีช่องทางติดต่อ คือทวาร ๒ ชุด คือ

๑. ทวาร ประเภทช่องทางที่จะรู้ ๖ ทาง คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ (เรียกเต็มว่า **ผัสสทวาร ๖** = ช่องทางรับรู้)

๒. ทวาร ประเภทช่องทางที่จะทำ ๓ ทาง คือ กาย วาจา ใจ (เรียกเต็มว่า **กรรมทวาร ๓** = ช่องทางทำการ)

การเกี่ยวข้อกับโลกหรือสิ่งแวดล้อมในด้านกรกระทำนี้ เรียกว่า **กรรม** ซึ่งแยกเป็น การกระทำทางกายเรียกว่า **กายกรรม** การกระทำทางวาจาเรียกว่า **วจีกรรม** การกระทำทางใจเรียกว่า **มโนกรรม**

เมื่อจับหลักนี้ได้ เราก็เข้าสู่กระบวนการพัฒนามนุษย์ที่จะต้องอาศัยประตู หรือ**ทวาร** ทั้ง ๙ (๖+๓) นี้

เริ่มด้วยทวารชุด ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่เรียกว่าอินทรีย์ หรืออายตนะ ๖ นั้น เราใช้มันเพื่ออะไร มันทำหน้าที่อะไร

ถ้าเราไม่รู้หน้าที่หรือการทำงานของมัน เราก็ใช้มันสะเปะสะปะ เรื่อยเปื่อย คือใช้ไม่เป็น ไม่มีประสิทธิภาพ เราก็ไม่พัฒนา แต่ถ้าเรารู้เข้าใจ และ

ใช้มันให้ถูกต้อง เราก็จะพัฒนาได้อย่างดี

พูดแบบง่ายๆ ว่าโดยสรุป **หน้าที่ของอินทรีย์** คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แยกได้ ๒ อย่าง คือ

๑. **หน้าที่รู้** คือ รับรู้ข้อมูลข่าวสาร เช่น ตา ดู รู้ว่าเป็นอะไร ว่าเป็นนาฬิกา เป็นกล้องถ่ายรูป เป็นดอกไม้ ใบไม้สีเขียว สีแดง สีเหลือง รูปร่าง ยาวสั้นใหญ่เล็ก หูได้ยินเสียงว่า ดัง เบา เป็นถ้อยคำสื่อสารว่าอย่างไร เป็นต้น ทำให้ได้ data และ information

๒. **หน้าที่รู้สึก** หรือรับความรู้สึก คือ พร้อมกับรับรู้ข้อมูล เราก็มีความรู้สึกด้วย บางทีตัวเด่นกลับเป็นความรู้สึก เช่น เห็นแล้วรู้สึกสบายหรือไม่สบาย ถูกตำไม่ถูกตา สวยหรือน่าเกลียด ถูกหูไม่ถูกหู เสียงนุ่มนวลไพเราะหรือดังแสบแก้วหูรำคาญ เป็นต้น

จะเห็นว่า อินทรีย์ หรืออายตนะ หรือทวาร ๖ นี้ทำหน้าที่ ๒ อย่างพร้อมกัน ทั้งรับรู้ข้อมูลด้วย และรับความรู้สึกด้วย พร้อมกัน

การรับด้านข้อมูล เรียกว่า **ด้านศึกษา**

การรับด้านความรู้สึก เรียกว่า **ด้านเสพ**

เป็นอันว่า อายตนะทำหน้าที่ ๒ อย่างคือ **ศึกษา** กับ **เสพ**

ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์นั้น

ถ้าจะให้มนุษย์พัฒนา มนุษย์จะต้องใช้อินทรีย์เพื่อรู้หรือศึกษาให้มาก

ส่วนมนุษย์ที่ไม่พัฒนา จะใช้อินทรีย์เพื่อเสพเป็นส่วนใหญ่ บางทีแทบไม่ใช้เพื่อการศึกษาเลย เอาแต่หาเสพลีงชอบใจไม่ชอบใจ ถูกหู ถูกตา เอาสวยงาม สนุกสนานบันเทิงเข้าว่า

กุญแจสำคัญที่จะตัดสินว่ามนุษย์จะให้ชีวิตของตัวเองเป็นอย่างไร จะพัฒนาหรือไม่ จะช่วยให้โลกหรือสังคมไปทางไหน ก็อยู่ที่การใช้อินทรีย์นี้แหละ

คนที่ไม่พัฒนา ก็จะใช้**อินทรีย์เพื่อเสพลีงของความรู้สึก** อยู่กับความรู้สึกสบายไม่สบาย สุขทุกข์ ชอบใจไม่ชอบใจ แล้วก็วนเวียนอยู่นั้น สุขทุกข์

ของเขาอยู่ที่ความชอบใจไม่ชอบใจ เจอสิ่งชอบใจก็เป็นสุข เจอสิ่งไม่ชอบใจก็เป็นทุกข์ แล้วก็หาทางหนีสิ่งที่ไม่ชอบใจ หาแต่สิ่งชอบใจ วนเวียนอยู่แค่นี้

แต่ถ้าใช้**อินทรีย์เพื่อศึกษาสนองความต้องการรู้** ก็จะใช้ตา หู เป็นต้นไปในทางการเรียนรู้ และจะพัฒนาไปเรื่อยๆ ปัญญาจะเกิด จะรู้ว่าอะไรเป็นอะไร แล้วต่อไปก็จะถึงจุดแยก

คนที่อยู่กับการใช้อินทรีย์เพื่อเสพความรู้สึก ความสุขของเขาจำกัดอยู่กับสิ่งที่ชอบใจ แต่คนที่ใช้อินทรีย์เพื่อศึกษา จะพัฒนาความสุขให้ขยายขอบเขตกว้างขวางออกไป พร้อมกับแรงจูงใจที่เกิดขึ้นใหม่ๆ

เมื่อคนเริ่มศึกษา การพัฒนาก็เริ่มต้นที่

ความต้องการอย่างใหม่ก็มี ความสุขอย่างใหม่ก็มา

ตอนนี้ฟังทราบว่ามีแรงจูงใจ ๒ แบบ

แรงจูงใจแบบที่ ๑ คือแรงจูงใจในการเสพ เรียกว่า**ตัณหา** ซึ่งมากับเรื่องของการรู้สึก

แรงจูงใจแบบที่ ๒ คือแรงจูงใจในการศึกษา (และสร้างสรรค์) เรียกว่า**ฉันทะ** ซึ่งมากับเรื่องของการรู้

ตัณหาเป็นความต้องการประเภทความรู้สึก คือมีปฏิกิริยาสนองตอบต่อสิ่งที่ชอบใจ-ไม่ชอบใจ ถ้าชอบใจสิ่งใดก็จะเกิด**กามตัณหา** ปรารถนาจะได้เสพสิ่งนั้นอีกและมากขึ้นยิ่งขึ้นไป เกิด**ภวตัณหา** อยากคงอยู่เป็นอยู่ในภาวะหรือสถานะที่จะได้สิ่งที่ปรารถนานั้นตลอดไป ถ้าไม่ชอบใจก็จะเกิด**วิภวตัณหา** อยากจะหนี อยากจะหลบหาย อยากจะทำลาย

คนที่เป็นนักเสพจึงวนเวียนอยู่กับแรงจูงใจ ที่เรียกว่า**ตัณหา**

แต่พอใช้อินทรีย์เพื่อศึกษา ก็เกิดการเรียนรู้ พอได้ความรู้มา ก็จะเกิดความอยากรู้ยิ่งขึ้นไปว่าอะไรเป็นอะไร พอได้สนองความอยากรู้ก็เกิดความสุข

จากการสนองความต้องการในการรู้ ความสุขจะพัฒนาขึ้น ตอนนี้จะมีความสุขจากการสนองความ*ไม่รู้*

ยิ่งกว่านั้น พอรู้ว่าอะไรเป็นอะไร เขาจะเริ่มแยกได้ว่า เออ...สิ่งนั้นอยู่ในภาวะที่ควรจะเป็นใหม่ ปัญญาที่รู้ที่แยกได้ จะทำให้เกิดความอยากหรือความต้องการสืบเคลื่อนก้าวไปอีกขั้นหนึ่ง คืออยากให้สิ่งนั้นๆ อยู่ในภาวะที่มันควรจะเป็น ซึ่งเป็นธรรมชาติของการศึกษาที่จะเป็นเช่นนั้นเอง เพราะความรู้ทำให้เราแยกหรือจำแนกได้ เราเห็นโต๊ะตัวนี้สมบูรณ์เรียบร้อย เราก็พอใจ พอเห็นตัวนั้นไม่สมบูรณ์บกพร่อง เราก็อยากให้มีมันสมบูรณ์

เมื่อความรู้แยกแยะให้แล้ว ก็เกิดความต้องการหรือเกิดความอยากชนิดใหม่ คืออยากให้มีมันอยู่ในภาวะที่ควรจะเป็น ซึ่งเรียกสั้นๆ ว่าอยากให้มีมันดี ถ้ามันยังไม่ดีก็อยากให้มีมันดี แล้วก็ก้าวไปสู่การอยากทำให้มันดี และก้าวไปสู่พฤติกรรมในการกระทำเพื่อให้มีมันดี ตอนนี้แหละพฤติกรรมในการกระทำ(เพื่อให้มีมันดี)ก็เกิดขึ้น

พอทำให้ดีได้ ก็เกิดความสุข เพราะความสุขเกิดจากการสนองความต้องการ เมื่อเราพัฒนาความต้องการอย่างใหม่ขึ้นได้ ความสุขก็พัฒนาไปด้วย

ถ้าเราไม่พัฒนาความต้องการ ความสุขของเราก็จำกัดอยู่กับการเสพ คือต้องการสิ่งชอบใจและไม่ต้องการสิ่งไม่ชอบใจ แล้วก็เวียนอยู่กับตณหา

พอเราพัฒนาในด้านความรู้ เราใช้อายตนะในเชิงศึกษาเรียนรู้ ก็เกิดความอยากรู้ ซึ่งเป็นความต้องการใหม่ เมื่อหาความรู้เพื่อสนองความต้องการที่จะรู้ ก็ได้*ความสุขจากการเรียนรู้*

เมื่อต้องการให้มีมันดี อยากให้มีมันดี และได้ทำเพื่อสนองความต้องการที่อยากให้มีมันดีนั้นได้ ก็เกิดความสุขจากการทำให้มันดี *การกระทำก็กลายเป็นความสุข หรือการสร้างสรรค์เป็นความสุข คนก็ได้ความสุขจากการสร้างสรรค์*

เพราะฉะนั้น มนุษย์จึงพัฒนาด้วยการศึกษา คือ พัฒนาชีวิตของตน โดยพัฒนาพฤติกรรม พัฒนาจิตใจ พัฒนาปัญญา ซึ่งรวมทั้งพัฒนาความสุขด้วย

ตรงนี้เป็นจุดสำคัญ คือ **การพัฒนาความสุข** ซึ่งเกิดจากการสนองความต้องการใหม่ ที่เรียกว่า **ใฝ่รู้ ใฝ่ดี ใฝ่ทำให้ดี** หรือความอยากรู้และอยากทำให้มันดี ซึ่งทางพระเรียกว่า **ฉันทะ** เป็นแรงจูงใจชนิดใหม่ ซึ่งถ้าไม่มีการศึกษา ก็จะไม่มีความจูงใจชนิดนี้

ฉะนั้น พระพุทธศาสนาจึงให้เราลดตัณหา พยายามทำตัณหาให้น้อยลง คืออาศัยมันและขึ้นต่อมันให้น้อยลง พร้อมกับพัฒนาและใช้ฉันทะให้มากขึ้น

แต่เรามักจะพูดกันด้านเดียว บอกให้ลดละตัณหา ทำให้เกิดความเข้าใจผิดว่าความอยากความต้องการต้องลดละให้หมด กลายเป็นความผิดพลาดอย่างใหญ่หลวง

พระพุทธศาสนาแยกไว้ว่า **ความอยาก** มี ๒ ประเภท คือความอยากที่เป็นกุศล กับ ความอยากที่เป็นอกุศล

๑. ความอยากที่เป็นอกุศลเรียกว่า **ตัณหา** ความอยากแบบนี้ ถ้าเราตกเป็นทาสของมันแล้ว จะไม่พัฒนา ได้แต่จมอยู่กับความสุขและความทุกข์จากความชอบใจและไม่ชอบใจ

๒. ความอยากที่เป็นกุศลเรียกว่า **ฉันทะ** ถ้าเราพัฒนาปัญญา ความปรารถนาที่เป็นแรงจูงใจชนิดใหม่ก็จะเกิดขึ้น ซึ่งทำให้เราได้ความสุขชนิดใหม่ และจะนำเราก้าวหน้าไปในการพัฒนาชีวิต

พอเกิดฉันทะ พระพุทธเจ้าตรัสว่า นี่คือ **แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ตีงาม เป็นรุ่งอรุณของการศึกษา**

ถ้าเด็กคนไหนเกิดฉันทะ เกิดความใฝ่รู้ เกิดความใฝ่ดี เกิดความใฝ่จะทำให้ดี หรือเกิดความใฝ่สร้างสรรค์ขึ้นมาแล้ว มันใจได้เลยว่าเด็กคนนั้นจะพัฒนาแน่ๆ เพราะแสงเงินแสงทองมาแล้ว เราจึงเรียกมันว่ารุ่งอรุณของการศึกษา

เพราะฉะนั้น **ต้องให้คนเกิดความอยากที่เรียกว่าฉันทะ และเลิกละความเข้าใจผิดที่บอกว่าความอยากเป็นตัณหาหมด** ซึ่งทำให้เลยเถิดไปกลายเป็นว่าอยากอะไรไม่ได้ ต้องละ ต้องลด ต้องกำจัดหมด

ถ้าจะปฏิบัติให้ถูก ต้องไม่มัวลดละความอยาก แต่ต้องเปลี่ยนความอยากที่เป็นอกุศล มาเป็นความอยากที่เป็นกุศลคือฉันทะนี้ให้ได้ ชีวิตก็จะดี ชาติประเทศก็จะพัฒนา **ใฝ่รู้ ใฝ่ดี ใฝ่สร้างสรรค์** หรือ ใฝ่รู้-ใฝ่ดี-ใฝ่ทำให้มันดี **นี่คือกุญแจดอกแรกที่จะไขเข้าไปสู่แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา**

ต้องเข้าใจระบบ ถ้าไม่เข้าใจระบบของพระพุทธศาสนาอย่างเป็นภาพรวมแล้ว เราจะไม่มีวันเข้าใจพระพุทธศาสนาที่แท้จริงเลย

ได้พยายามพูดให้เห็นตัวแท้ของพระพุทธศาสนาคือการเข้าถึงความจริงของธรรมชาติ และนำความรู้ในความจริงของธรรมชาตินั้นมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาชีวิตของมนุษย์ ให้เป็นชีวิตที่ดีงาม และมีสังคมที่อยู่ในสันติสุข

เริ่มแรก พอเกิดมา เราก็มีอินทรีย์ที่เป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต ซึ่งใช้ติดต่อสื่อสารกับสิ่งแวดล้อมหรือโลกภายนอก ตอนนั้นแหละการดำเนินชีวิตที่ถูกหรือผิด ก็เริ่มทันที

จากที่พูดมานี้ ก็เป็นอันว่า ช่องทางติดต่อสื่อสารกับโลกโดยทางอายตนะ หรืออินทรีย์ ๖ ที่เป็นทั้งแดนศึกษาและแดนสนพนี้ ในการพัฒนาคน เราต้องใช้มันเพื่อการศึกษาให้มากขึ้น ให้เกิดความใฝ่รู้-ใฝ่ดี-ใฝ่ทำให้ดี พูดสั้นๆ ก็คือ ใฝ่ศึกษาและใฝ่สร้างสรรค์

ใฝ่รู้ ก็คือ**ใฝ่ศึกษา** ใฝ่ดี-ใฝ่ทำให้มันดี ก็คือ**ใฝ่สร้างสรรค์**

การพัฒนามนุษย์มีแหล่งใหญ่อยู่ในมโนกรรม

จุดสำคัญนี้ถ้าพลาดไป ก็คือช่องทางใหญ่ให้หายนะเข้ามา

ได้พูดแล้วว่า มี **ทวาร** คือช่องทางอีกประเภทหนึ่ง คือช่องทางของการกระทำ ได้แก่การแสดงออกทางกายวาจาใจ

เมื่อเกิดมีปัญญา และมีเจตจำนงที่ดีมากขึ้น เราก็พัฒนาการกระทำของเราทั้ง ๓ ทางนั้นให้ดียิ่งขึ้น คือ

มโนกรรม ความคิดของเราที่ดีขึ้น

วจีกรรม การพูดของเราที่ดีขึ้น

กายกรรม การกระทำทางกายของเราที่ดีขึ้น

กรรม ๓ ทางนี้ก็เป็นกระบวนการพัฒนามนุษย์ที่ครบวงจร

จำไว้อย่างหนึ่งว่า พระพุทธศาสนาถือว่า **มโนกรรมสำคัญที่สุด**

คนทั่วไปมักเห็นว่ากายกรรมสำคัญที่สุด เพราะถึงขั้นลงมือลงไม้ เอาอาวุธไปฟันไปฆ่าเขาได้

แต่ขอให้พิจารณาดูหลักที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า **“กมฺมุนา วตฺตตี โลก”** โลก (สังคมมนุษย์) เป็นไปตามกรรมนั้น เงื่อนไขนี้มาจากมโนกรรมเป็นสำคัญ

โลกนี้ทั้งโลก ไม่ใช่ถูกขับเคลื่อนด้วยกายกรรมเป็นใหญ่ แต่มันมาจากมโนกรรม กระบวนการรู้สึกนึกคิดเชื่อถือในใจของคนนี่แหละเป็นปัจจัยสำคัญ

เจตจำนงแรงจูงใจมาจากไหน ก็มาจากแนวความคิด มาจากความเชื่อ มาจากความยึดถือในค่านิยมหลักการอุดมการณ์เป็นต้น ตรงนี้แหละสำคัญที่สุด

เมื่อมีความเชื่อ มีแนวคิด มีการยึดถืออุดมการณ์ หรือแม้เพียงค่านิยม ซึ่งทางพระใช้ศัพท์เดี๋ยวย่างๆ ว่า **“ทิฏฐิ”** ถ้าทิฏฐิเป็นอย่างไรแล้ว แรงจูงใจเป็นต้นจะมาสของ แล้วต่อไปกระบวนการของกรรมก็ดำเนินไป โดยแสดงออกมาทางกายวาจา ซึ่งเป็นไปตามที่เชื่อหรือยึดถือนั้น

ยกตัวอย่างเช่นว่า ถ้ามนุษย์เชื่อหรือยึดถือหรือมีแนวความคิดว่า มนุษย์จะประสบความสำเร็จ ชีวิตของเราจะสุขสมบูรณ์ ต่อเมื่อมีวัตถุพรั่งพร้อม หรือมีเศรษฐกิจมั่งคั่งที่สุด ถ้ามีความเชื่อหรือมีแนวความคิดแบบนี้ กระแสวัฒนธรรมอารยธรรมจะไปตามทั้งหมด สังคมจะเดินไปตามนี้

ด้วยอิทธิพลของความเชื่อนี้ มนุษย์จะมุ่งทำการทุกอย่างเพื่อสร้างความพรั่งพร้อมทางวัตถุ กระแสวัตถุนิยมจะรุนแรงขึ้น จนกระทั่งกลายเป็นบริโภคนิยม

สังคมบริโภคนิยม ก็คือสังคมซึ่งมีฐานความคิดที่เชื่อว่ามนุษย์จะมีความสุขสมบูรณ์เมื่อวัตถุมีเสพพรั่งพร้อม

กระแสวัฒนธรรมอารยธรรมปัจจุบันเปลี่ยนมาเป็นบริโภคนิยมเช่นนี้ เพราะมีทฤษฎี ที่เป็นฐานความคิดหรือความเชื่อ ซึ่งสืบมาจากตะวันตก ที่ได้สร้างสรรค์ความเจริญทางวัตถุขึ้นมา โดยเฉพาะที่เด่นทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แล้วเอาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาปรับใช้สนองอุตสาหกรรม ทำการผลิตให้เกิดความเจริญทางเศรษฐกิจ

ตัวการสำคัญในกระบวนการนี้คือ *อุตสาหกรรม* ซึ่งเดิมที่ฝรั่งมุ่งระดมกำลังทำการผลิตเพื่อแก้ปัญหาความขาดแคลน (scarcity) แต่พออยู่ในวิถีชีวิตของการผลิตสร้างวัตถุไปนานๆ และจิตใจกรุ่นคิดมุ่งหมายที่จะมีความพร้อมทางวัตถุ ไปๆ มาๆ โดยไม่ต้องรู้ตัว ฝรั่งทั่วๆ ไปก็กลายเป็นวัตถุนิยม หรือมีแนวคิดที่ทฤษฎีวัตถุนิยมเป็นกระแสหลัก

กลายเป็นแนวคิดทฤษฎีว่า คนจะมีความสุขมากที่สุด เมื่อมีวัตถุเสพบริโภคมากมายพร้อมที่สุด แล้วก็เปิดทางแก่ลัทธิบริโภคนิยม

ความเป็นไปทั้งหมดนี้มีจุดเริ่มที่โยงกับฐานความคิดใหญ่ คือ *ความมุ่งหมายที่จะพิชิตธรรมชาติ*

Encyclopaedia Britannica เขียนไว้ในหัวข้อ “History of Science” บอกว่า เมื่อถอยหลังไปพันปีก่อนโน้น ตะวันตกกล้าหลังตะวัน ออกในด้านการศึกษาปฏิบัติจัดการกับธรรมชาติ คือด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แต่ด้วยความมุ่งหมายที่จะเอาชนะธรรมชาติ จึงทำให้ตะวันตกสามารถล่าหน้าตะวันออกไปได้ในด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีนั้น

มีหนังสือเล่มหนึ่งชื่อว่า *A Green History of the World* เขียนโดย Clive Ponting ได้พยายามขบคิดในเรื่องการแก้ปัญหาธรรมชาติแวดล้อมเสีย หนังสือนี้ได้วิเคราะห์แนวคิดของตะวันตกให้เห็นว่า อารยธรรมที่ทำให้ธรรมชาติแวดล้อมเสียนี้เป็นมาอย่างไร

มีบทหนึ่งเขาได้สืบสาวความคิดของชาวตะวันตก ตั้งแต่ Socrates, Plato, Aristotle จนมาถึงนักจิตวิทยาอย่าง Freud รัฐบุรุษอย่าง Francis

Bacon นักปรัชญาผู้นำที่เป็นบิดาแห่งวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ด้วยอย่าง René Descartes ตลอดจนนักคิดฝ่ายสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ทั้งหมด ล้วนมีวาทะที่พูดถึงความใฝ่ฝัน หรือความกระหายที่จะพิชิตธรรมชาติ

นักประวัติศาสตร์ไซเวียตคนหนึ่งถึงกับเขียนไว้ว่า ต่อไปเมื่อมนุษย์ เจริญด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ธรรมชาติจะเป็นเหมือนขี้ผึ้งอันอ่อน เหลวในกำมือที่เราจะปั้นให้เป็นอย่างไรก็ได้ Descartes ก็พูดไว้แรงมาก Plato, Aristotle ก็พูดแหวนทั้งนั้น

นี่คือจุดมุ่งหมายที่นำทางความคิดความเชื่อของตะวันตกมาตลอดเวลา ๒ พันกว่าปี คือความเชื่อและมุ่งหมายใฝ่ฝันว่า เมื่อไรมนุษย์พิชิตธรรมชาติ ได้สำเร็จ โลกมนุษย์จะพร้อมสุขสมบูรณ์ เป็นโลกที่เป็นสวรรค์บนดิน

ด้วยความเชื่อนี้แหละ จึงทำให้มนุษย์ชาวตะวันตกได้เพียรพยายาม แสวงหาความรู้ในความเร้นลับของธรรมชาติ แล้วพัฒนาวิทยาศาสตร์และ พัฒนาเทคโนโลยีขึ้นมา

มโนกรรม คือแนวคิดความเชื่อที่ว่านี้ อยู่เบื้องหลังอารยธรรม ปัจจุบันทั้งหมด

นี่คือตัวอย่างความหมาย ที่พระพุทธเจ้าตรัสว่ามโนกรรมสำคัญที่สุด

การพัฒนาคน พัฒนาสังคม ไม่มีทางได้ผลจริง

ถ้าทอดทิ้งฐานของการพัฒนา คือมโนกรรม

เป็นอันว่า อารยธรรมปัจจุบันที่มีตะวันตกเป็นตัวแทนนี้ เจริญมาด้วย แนวคิดพื้นฐานคือความมุ่งหมายพิชิตธรรมชาติ แล้วปัจจุบันนี้ตะวันตกก็ กลับมาติเตียนแนวคิดนี้ พร้อมทั้งติเตียนบรรพบุรุษของตนเอง

ดังเช่นหนังสือเล่มที่กล่าวถึงเมื่อกี้ ได้ติเตียนบรรพบุรุษชาวตะวันตก เต็มที่ ว่าล้วนแต่เชื่อผิดถือผิดคิดเห็นผิดพลาดไป มุ่งหมายแต่จะเอาชนะ

ธรรมชาติ จึงทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมในปัจจุบัน ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่ที่สุดตามแนวคิดทฤษฎีของตะวันตกนั้น มนุษย์มองธรรมชาติเป็นศัตรู จึงพยายามเอาชนะมัน แล้วก็จัดการกับมันตามชอบใจ โดยไม่มีความรับผิดชอบอย่าง Al Gore รองประธานาธิบดีอเมริกา ซึ่งเป็นนักสิ่งแวดล้อม คือ environmentalist ด้วย ได้เขียนหนังสือขึ้นมาเล่มหนึ่งชื่อ ว่า *Earth in the Balance* โลกในภาวะดุลยภาพ แถบออกว่า เรายอมรับว่าตะวันตกมีแนวคิดที่ทำให้อารยธรรมของเรานี้ไม่มีความรับผิดชอบต่อธรรมชาติ คิดจะทำอะไรกับธรรมชาติตามชอบใจ

ความล้าแก่ผิดและความผิดหวังต่อแนวคิดทฤษฎีที่จะพิชิตธรรมชาติของตะวันตกนี้ ได้เป็นเหตุให้ฝรั่งหาทางแก้ไข รวมทั้งการหันมาสำรวจและแสวงหาแนวคิดตะวันออก และแม้แต่ความคิดของชนอินเดียนแดง

เวลานี้ อินเดียนแดงที่เคยถูกเหยียดหยามกลับได้รับความชื่นชม ฝรั่งอเมริกันหลายคน เช่น Al Gore นั้นแหละ ได้ยกภาพของ Seattle หัวหน้าเผ่าอินเดียนแดง ซึ่งเอาชื่อมาตั้งเป็นชื่อเมือง Seattle ในอเมริกา ขึ้นมาเอ่ยอ้าง

ตามเรื่องว่า เมื่อครั้งประธานาธิบดี Franklin Pierce ติดต่อขอซื้อที่ดินของอินเดียนแดง หัวหน้าเผ่าคนนี้ได้มีหนังสือตอบประธานาธิบดีไปว่า

“อะไรกัน ผืนฟ้าและแผ่นดิน ท่านจะเอามาซื้อขายได้อย่างไร นี่เป็นความคิดที่แปลกประหลาด”

ตอนนั้น คนอเมริกันยุคปัจจุบันหันมายกย่องสรรเสริญว่าอินเดียนแดงมีความคิดที่ถูกต้อง

นี่แหละ... ความคิดพิชิตธรรมชาติเป็นเบื้องหลังอารยธรรมปัจจุบัน ซึ่งเฟื่องฟูเต็มที่ในยุคอุตสาหกรรม ที่มนุษย์เอาความรู้วิทยาศาสตร์มาประดิษฐ์อุปกรณ์เทคโนโลยี แล้วก็พัฒนาอุตสาหกรรม เพื่อความเจริญทางเศรษฐกิจด้วยความมุ่งหมายที่จะสร้างวัตถุให้ฝรั่งพร้อม ตามความเชื่อว่า

“มีเสพบริโภคมากที่สุด จะเป็นสุขที่สุด”

แนวคิดที่เชื่อว่าเป็นมโนกรรมนี้ เป็นอิทธิพลสำคัญที่สุด ที่จะเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตและสังคม ถ้าคนในสังคมไทยมีความเชื่อว่า ผลสำเร็จจะเกิดขึ้นจากการดลบันดาลของอำนาจเหนือธรรมชาติ ถ้าคนไทยเชื่ออย่างนี้ สังคมไทยจะเป็นอย่างไร ขอให้พิจารณา แล้วขณะนี้เป็นอย่างนี้หรือเปล่า

สังคมไทย จะโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัวก็ตาม ได้ตกอยู่ใต้แนวคิดความเชื่อว่า ผลสำเร็จจะเกิดขึ้นได้ด้วยอำนาจดลบันดาลของสิ่งทีนอกเหนือธรรมชาติ นี่คือจุดที่เราจะต้องแก้ปัญหาสังคมไทยถึงขั้นมโนกรรม

เหมือนกับที่ฝรั่งขณะนี้กำลังหาทางแก้ปัญหาการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน ต้องลงไปถึงขั้นรากฐานความคิด ถึงขั้นต้องแก้ความเชื่อในการพิชิตธรรมชาติ ที่ถือว่า มนุษย์จะมีความสำเร็จและสุขสมบูรณ์ ต่อเมื่อมีอำนาจจัดการกับธรรมชาติได้ตามต้องการ

แนวคิดที่เชื่อสองอย่างนี้ เป็นปัญหาเกี่ยวกับการพัฒนา **ที่สุดโต่ง**ไปคนละด้าน

แต่จุดที่เป็นตัวแสบของปัญหาก็อยู่ที่ปมเดียวกัน คือมันบ่งชี้ว่า มโนกรรมสำคัญที่สุด และที่ว่าโลกนี้เป็นไปตามกรรม ก็คือเป็นไปตามมโนกรรมอย่างที่ว่านั่นแหละ

ตราบไตยังไม่ถึงจุดหมาย ยังมีชีวิตอยู่ ก็ต้องศึกษา ความหมายของธรรมที่ปฏิบัติ จึงวัดด้วยไตรสิกขา

อีกเรื่องหนึ่งที่ยากจะพูดไว้ คือเกณฑ์วินิจฉัยความหมายของหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ว่าปฏิบัติอย่างไรถูกต้องอย่างไรผิด

เวลาศึกษาหลักธรรมต่างๆ เรามักเน้นเรื่องความหมายกันแต่ว่า ธรรมข้อนี้คืออะไร มีความหมายว่าอย่างไร แต่การให้ความหมายเท่านั้นยังไม่พอ ต้องมีเกณฑ์ที่สัมพันธ์กับระบบทั้งหมดได้

ธรรมทั้งหมดสัมพันธ์ส่งผลต่อกันเป็นกระบวนการ และอยู่ในระบบเดียวกัน อย่างที่พูดถึงไตรสิกขา ก็เป็นระบบในตัวของมัน แล้วระบบของไตรสิกขานั้นก็ยิ่งไปเป็นส่วนย่อยที่รวมอยู่ในระบบใหญ่ของอริยสัจ ที่คลุมระบบใหญ่ของธรรมชาติทั้งหมดอีกชั้นหนึ่ง คือว่าด้วยกฎธรรมชาติที่ครอบคลุมทั้งความเป็นจริงของธรรมชาติทั่วไป และโยงมาถึงชีวิตมนุษย์ที่เป็นธรรมชาติส่วนหนึ่งด้วย

เกณฑ์ที่จะใช้ตรวจสอบนี้ ต้องให้เห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงในระบบเกณฑ์หนึ่งก็คือไตรสิกขาเองนั่นแหละ เนื่องจากว่าคุณสมบัติและข้อปฏิบัติหรือหลักธรรมทุกอย่างก็อยู่ในกระบวนการปฏิบัติที่เรียกว่าไตรสิกขาทั้งหมด ไม่เกินจากนี้ไปได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น มันจะต้องมีส่วนร่วมส่งผลอยู่ในกระบวนการของไตรสิกขา

ไตรสิกขา คืออย่างไร คือกระบวนการศึกษาฝึกฝนพัฒนามนุษย์ กระบวนการนี้มีข้อปฏิบัติย่อยๆ ที่ส่งผลต่อทอดกันคืบหน้าไปเรื่อยๆ จนถึงจุดหมาย ถ้าไม่ถึงจุดหมายก็ต้องไม่หยุด

เพราะฉะนั้น ก็เท่ากับมีเกณฑ์ที่บอกว่า ข้อปฏิบัติหรือหลักธรรมทุกข้อ เราจะต้องซัดว่ามันส่งผลให้มีการก้าวหน้าไปในกระบวนการของไตรสิกขาอย่างไร คือจะต้องทำให้เราเดินหน้า และส่งผลต่อ ให้ข้ออื่นรับช่วงไป จนถึงจุดหมายสุดท้ายนั้น

รวมความว่า ธรรมะต่างๆ ที่เป็นองค์ประกอบในกระบวนการไตรสิกขานี้ ต้องมีลักษณะ ๒ อย่าง คือ

๑. ทำให้คืบเคลื่อนหรือก้าวหน้าไป
๒. ส่งผลต่อข้ออื่น

ยกตัวอย่าง เช่น ในการปฏิบัติ **สมาธิ** เราได้ความหมายของสมาธิไว้แต่ต้นว่า จิตตั้งมั่น สงบ แน่วแน่

พอจิตตั้งมั่นสงบแน่วแน่ได้ตามความหมายแล้ว เราก็พอใจ นี่กว่าถูกแล้ว

แต่ยังหรอก ลองเอาเกณฑ์มาตรฐานมาวัด ว่าถูกตามหลักไตรสิกขาหรือไม่

พอวัดด้วยเกณฑ์นี้ เราก็จะมองเห็นต่อไปอีกว่า อ้อ ถ้าปฏิบัติสมาธิถูก จะไม่ใช่หยุดอยู่แค่นั้น คือไม่ติดอยู่แค่สมาธิ แต่สมาธิต้องช่วยให้เราก้าวต่อไป แล้วก็ดูว่าสมาธิส่งผลต่อปัญญาอย่างไร ถ้าไม่ส่งผลต่อก็คงแสดงว่าพลาด

สมาธินั้นมีผลดีหลายอย่าง มีทั้งผลโดยตรงและผลข้างเคียง เช่น ทำให้จิตใจสงบ สบาย มีความสุข ทำให้จิตใจมองเห็นอะไรชัดเจน และทำให้เกิดกำลัง ทำให้มุ่งมั่นไปอย่างแรง เหมือนกระแสน้ำที่ไหลลงมาจากภูเขาวิ่งไปทางเดียว มีกำลังแรงมาก เจาะอะไรก็พัดพาไปได้

สรุปว่า จิตสมาธิมีคุณสมบัติ หนึ่ง...มีพลัง สอง...สงบสบายมีความสุข สาม...ใส มองเห็นอะไรๆ ชัดเจน

เมื่อได้คุณสมบัติเหล่านี้ เราก็เอามาใช้อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นพอสงบสุขสบาย ก็อาจจะเอามาใช้ในการแก้ปัญหาชีวิตประจำวัน เวลาที่มีความทุกข์ก็มานั่งสมาธิให้จิตใจสงบ เพลีสบาย หายทุกข์ ซึ่งก็ได้ประโยชน์อย่างหนึ่ง แต่ยังไม่ถูกต้องตามหลักไตรสิกขา

ถ้าใช้ประโยชน์เพียงแค่นี้ก็กลายเป็นหยุด ไม่ก้าวต่อไป อาจจะเขวออกเป็น *มิจฉาสมาธิ* ได้แค่เป็นสิ่งกล่อม เหมือนยากล่อมประสาทเป็นต้น เอาแค่สบาย ไม่ต้องคิดต้องทำอะไร มีทุกข์ก็เข้ามาหลบ ซึ่งมีทางพลาดได้มาก

วิสุทธิมรรคบอกว่า สมาธินั้นเข้าพวกกันได้กับความขี้เกียจ (*สมาธิสสุทิสฺสชฺชปกฺขตฺตา*) เพราะว่ามันสงบสบาย ก็โน้มเอียงไปทางเกียจคร้าน เฉื่อยชา ไม่อยากทำอะไร กลายเป็นตกหลุมความประมาท นั่นก็คือเริ่มเขว ฉะนั้นการใช้ประโยชน์จากสมาธิจะต้องระวัง ถ้าใช้ไม่เป็นก็เกิดโทษได้

สังคมไทยบางที่ศึกษาธรรมะไม่ตลอดกระบวนการ และไม่มีหลักในการวินิจฉัย คนไทยไม่น้อยเอาสมาธิมาใช้แค่หาความสุขสงบสบาย ซึ่งก็ใช้ได้ในระดับหนึ่ง ท่านไม่ได้ปฏิเสธ จะเอามาใช้เป็นเครื่องพักผ่อนจิตใจหรือแก้ปัญหาความทุกข์ก็ได้ อย่างน้อยทำให้นอนหลับได้ ทำให้มีจิตใจสดชื่นขึ้น

แต่ต้องมองต่อไปว่า ประโยชน์ยังไม่จบแค่นั้น สมาธิช่วยให้เรามีความเข้มแข็งพร้อมที่จะเดินทางไปด้วย

จึงต้องมองต่อไปอีกว่า จะมืองค์ธรรมอะไรมารับผลจากสมาธิ เพื่อจะก้าวต่อไป ก็จะเห็นหลักในไตรสิกขาว่า จะต้องส่งผลต่อ ให้ปัญญามารับช่วงทำงานเดินทางต่อไป

ประโยชน์ที่สำคัญของสมาธิ คือทำให้จิตเป็น “กัมมณีย์” แปลว่า ควรแก่งาน หรือเหมาะแก่งาน คือใช้เป็นที่ทำงานซึ่งปัญญาจะทำหน้าที่ได้ดี เช่น มองเห็นชัด สำรวจตรวจสอบได้เป็นลำดับ พิจารณาได้ลึกซึ้ง วิเคราะห์วิจัยได้ละเอียด จนเข้าถึงความจริงแจ่มแจ้ง

สมาธิที่ทำให้คนหยุดศึกษา แสดงว่าเป็นสมาธิที่ใช้ผิด

**สมาธิเตรียมจิตพร้อมให้ปัญญาทำงานเดินทางเดินหน้า ฉันทใน
สันโดษก็เตรียมตัวพร้อมให้มุ่งเพียร ไม่พะวักพะวน ฉันทนั้น**

อีกตัวอย่างหนึ่ง คือ **สันโดษ** ซึ่งทำให้พอใจในวัตถุเสพบริโภคของตน มีเท่าไรก็ยินดีเท่านั้น

หลายคนบอกว่า สันโดษแล้วจะได้มีความสุข ก็ถูกต้อง แต่ผิดด้วย ถ้าใครตอบว่าสันโดษเพื่อสุขก็ผิดแน่ๆ พุทธศาสนาไม่ได้สอนอย่างนั้นแค่นั้น

ความสุขเป็นผลพลอยได้ของสันโดษ พอสันโดษก็สุขทันที มันเป็นผลพลอยได้ตามมาเอง แต่ยังไม่ใช่วัตถุประสงค์ ผลที่ต้องการไม่ได้อยู่ที่นี้ ผลที่ต้องการจากสันโดษคืออะไร

เราสันโดษแล้วจะได้อะไรขึ้นมา ที่จะเป็นความคืบหน้า และช่วยให้ก้าวต่อไปในไตรสิกขา

พอสันโดษในวัตถุ เราก็สุขกับวัตถุที่มีอยู่หรือได้มาแล้ว สุขง่ายด้วยวัตถุน้อย มีวัตถุแค่นี้ก็สุขแล้ว

ตรงข้ามกับตอนที่ไม่มีสันโดษนี้ เราไม่สุขสักที ความสุขของเราไปอยู่กับวัตถุที่ยังไม่ได้ เราจึงกระวนกระวายโลดแล่นหาวัตถุเสพ

เวลาของเราที่ใช้หมดไปกับการโลดแล่นหาสิ่งเสพเพื่อบำรุงบำเรอตัวเอง แรงงานที่ใช้หมดไปกับเรื่องนี้ ความคิดก็ครุ่นครุ่นหาหนทางที่จะไปหาสิ่งเสพว่าทำอย่างไรจะได้อันนั้นอันนี้มา

ความไม่สันโดษจึงทำลายเวลา สิ้นเปลืองแรงงาน และสิ้นเปลืองความคิดที่จะใช้ในการสร้างสรรค์

เพราะฉะนั้น ท่านจึงให้สันโดษ เพื่อจะได้สุขกับวัตถุได้ง่าย พอสุขกับวัตถุได้ง่ายแล้ว เราไม่ช้อยู่เฉยๆ งานการหน้าที่ของเรามีอยู่แล้ว ตอนนี้เวลา แรงงานและความคิด เราออมไว้ได้ เราก็เอาเวลาเร็วแรงความคิดนั้นไปทุ่มเทให้กับการทำกิจหน้าที่ งานการกิจหน้าที่นั้นก็เดินหน้าก้าวไปได้ดี

สรุปว่า สันโดษเพื่อเตรียมพร้อม สันโดษเป็นธรรมชาติเตรียมพร้อม คือให้พร้อมที่จะก้าวต่อไป

ธรรมชาติ มีทั้งขั้นเตรียมตัวให้พร้อม และขั้นก้าวหน้าเดิน

สันโดษเป็นธรรมชาติประเภทเตรียมตัวให้พร้อม พอเราพร้อมแล้ว เราไม่พะรุพะรัง ไม่มัวกังวล ไม่มัวพะวัพะวนกับการหาสิ่งเสพบำรุงบำเรอตัวเอง ที่นี้จะทำงานการสร้างสรรค์อะไร ก็ไปมุ่งหน้าแน่วดังไปเลย

พระพุทธเจ้าไม่ตรัสสันโดษไว้โดดเดี่ยว หรือลอยๆ แต่ตรัสไว้กับการทำหน้าที่และความเพียรในการทำหน้าที่นั้น เช่น สำหรับพระสงฆ์ ทรงสอนให้สันโดษในจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ เสร็จแล้วก็ให้ยินดีในการละอกุศล และพัฒนากุศล ทรงสอนให้ไม่สันโดษในการพัฒนากุศลนั้น

พูดสั้นๆ ว่า **ให้สันโดษในวัตถุเสพบริโภค แต่ให้ไม่สันโดษในกุศลธรรมทั้งหลาย**

ถ้าเป็นกุศลธรรม สิ่งที่ดีงาม การสร้างสรรค์คุณความดีที่ประเสริฐ พระองค์ทรงสอนไม่ให้สันโดษ

พระพุทธองค์เองก็ไม่สันโดษ และเพียรไม่ระย่อ หลักการนี้มีทั้งในพระ
สูตรและอภิธรรม

ถ้าสอนสันโดษ ต้องสอนความไม่สันโดษด้วยพร้อมกัน และต้องรู้ว่าให้
สันโดษในอะไร ไม่สันโดษในอะไร คือ

๑. **ให้สันโดษในวัตถุเสพ** ที่จะบำรุงบำเรอตนเอง หาความสุขส่วนตัว

๒. **ให้ไม่สันโดษในคุณธรรม** ในการทำความดีงาม ในการทำการสร้างสรรค์
สันโดษกับไม่สันโดษจึงไปด้วยกันได้พอดี **สันโดษมาหนุนความไม่
สันโดษ ช่วยให้เราก้าวต่อไปในไตรสิกขา** ให้สามารถทำกรรมที่ดียิ่งขึ้น ใน
การที่จะพัฒนาชีวิตและสังคม

นี่เป็นตัวอย่างของเกณฑวินิจฉัย

**ถ้าคนไทยตั้งอยู่ในหลักสี่ จะไม่ตกหลุมวิกฤติ
ถึงแม้ถลาลไป ก็จะไม่ถอนตัวขึ้นสู่วิวัฒน์ได้โดยพลัน**

หลักธรรม ๔ ประการต่อไปนี้ เป็นหลักการใหญ่ขั้นพื้นฐานของพระ
พุทธศาสนา ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสย้ำอยู่เสมอ แต่ตามปกติตรัสไว้เป็นอิสระ
จากกัน เพราะมีนัยโยงถึงกัน หรือครอบคลุมกัน ในที่นี้ขอยกมาย้ำไว้ในที่
เดียวกัน ถือว่าเป็นแก่นแท้ที่ปฏิบัติได้ทันที และเหมาะกับสถานการณ์
ปัจจุบันของสังคมไทย จึงขอนำมากล่าวปิดท้ายเท่าที่เวลาจะพอมี

หลักสำคัญเหล่านี้จะต้องใช้ในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะในการแก้วิกฤติ
ของสังคมไทย และสร้างสรรค์ประเทศชาติต่อไปข้างหน้า คนไทยจะต้องอยู่
กับหลักการ ๔ อย่างต่อไปนี้ให้ได้ คือ

① **หลักการกระทำ** คือ มุ่งทำการให้สำเร็จด้วยความเพียรพยายาม
โดยเฉพาะความเพียรของตนเอง หลักนี้เรียกว่า **หลักกรรมและความเพียร**
พระพุทธเจ้าตรัสว่าเราเป็นกรรมวาที เราเป็นวิริยวาที พระองค์ไม่ได้

ตรัสอย่างเดียว แต่ตรัสคู่กันว่า *กรรมวาที* และ*วิริยวาที* “เราเป็นผู้กล่าวหลักการกระทำ เราเป็นผู้กล่าวหลักความเพียร”

คนจะทำ ต้องมีความเพียร ถ้าไม่มีความเพียร ก็ก้าวไปในการทำอะไรไม่ได้ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่ง*กรรม*และ*วิริย* ให้หวังผลสำเร็จจากการกระทำด้วยเรี่ยวแรงกำลังของตน ไม่มัวหวังผลจากการอ่อนนอนนอนหรือผลดลบันดาลจากลาภลอยจากการรวยทางลัด การทุจริต การเลี้ยงชีพ การพนัน เป็นต้น *สรุปว่า* ต้องถือหลักการกระทำให้สำเร็จด้วยความเพียร ขอยกพุทธพจน์มาย้ำไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหลายแม้ที่ได้มีแล้วในอดีตกาล...พระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหลายแม้ที่จักมีในอนาคตกาล... แม้เราเองผู้เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธะในบัดนี้ ก็เป็น*กรรมวาที* (ตรัสหลักการกรรม) เป็น*กิริยวาที* (ตรัสหลักการที่ จะต้องทำ) เป็น*วิริยวาที* (ตรัสหลักความเพียร)

(อง.ติก. ๒๐/๕๗๗/๓๖๓)

๒. หลักการศึกษาพัฒนาตน คือ ต้องถือเป็นหน้าที่โดยมีจิตสำนึกที่จะฝึกตนให้ก้าวหน้าต่อไปในการทำกุศลกรรมต่างๆ ที่จะให้ชีวิตและสังคมดีงามยิ่งขึ้น นี้เรียกว่า *หลักไตรสิกขา*

ตามหลักเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ ที่พูดแล้วแต่ต้นว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ประเสริฐด้วยการฝึก ดังนั้น ในการที่จะก้าวไปสู่ความดีงาม ความประเสริฐสมบูรณ์นั้น ชีวิตต้องพัฒนาด้วยไตรสิกขาเพื่อก้าวไปข้างหน้า

ชีวิตจะต้องดีขึ้น ต้องเรียนรู้ ต้องฝึกฝน ต้องศึกษา ต้องพัฒนาเสมอไป จะต้องไม่มัวหยุดอยู่กับที่

ขอยกคาถาพุทธพจน์แห่งหนึ่งมาไว้เตือนใจว่า

เพราะฉะนั้นแล เป็นคนอยู่ในโลกนี้ พึงศึกษา(ตามหลักไตรสิกขา)เถิด สิ่งใดก็ตามที่พึงรู้ได้ในโลกกว่าเป็นสิ่งผิดร้าย

ไม่ดี ไม่พึงประพาศผิดร้ายไม่ดีเพราะเห็นแก่สิ่งนั้นปราชญ์ทั้งหลายกล่าวว่ชีวิตนั้นน้อยนัก

(พ.สุ. ๒๕/๔๐๗/๔๗๕)

พร้อมทั้งพุทธภาษิตว่า

ในหมู่มนุษย์ คนที่ฝึกแล้วเป็นผู้ประเสริฐ (พ.สุ. ๒๕/๓๓๓/๕๗)

๓. หลักไม่ประมาท ในการที่จะทำอะไรๆ ด้วยความเพียร และในการที่จะพัฒนาตนนั้น จะต้องไม่ประมาท

ต้องมองเห็นตระหนักในความสำคัญของกาลเวลาและความเปลี่ยนแปลงว่า ในขณะที่เราดำเนินชีวิตอยู่นี้ สิ่งทั้งหลายรอบตัวเราและชีวิตของเรา ล้วนไม่เที่ยงแท้แน่นอน ทุกอย่างเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา เราจะมัวนั่งนอนใจอยู่ไม่ได้ มีอะไรที่ควรจะทำ ต้องรีบทำ ต้องเร่งขวนขวายไม่ประมาท ไม่นอนใจ ไม่ผัดเพี้ยน

หลักไม่ประมาทนี้ พระพุทธเจ้าทรงสอนว่า เหมือนกับ**รอยเท้าช้าง** ที่ครอบคลุมธรรมชาติของพระองค์ไว้หมด แล้วก็เป็น**ปัจฉิมวาจา**ของพระองค์ ก่อนปรินิพพานด้วย จึงถือว่าสำคัญอย่างยิ่ง

ในความไม่ประมาทนี้ แม้แต่สังคัมก็หยุดนิ่งไม่ได้ เพราะสังคัมมีแนวโน้มว่า เมื่อไรมีความสำเร็จ เมื่อไรเจริญดีมีความพร้อมพร้อม เมื่อไรมีความสุขสบาย คนจะเริ่มเฉื่อยลงและเริ่มอ่อนแรง แล้วก็เริ่มมัวเมา ประมาท

สังคัมมักจะเป็นอย่างนั้น คือ **พอสบาย ก็ประมาท** หันไปพึ่งเพื่อมัวเมาหลงระเริง ติดในความสุขสบาย เพลิดเพลิน สำเร็จสำราญ ลุ่มหลงในการบันเทิง ไม่เร่งรัดขวนขวายทำกิจการหน้าที่ ผัดเพี้ยน เฉื่อยชา

เพราะฉะนั้น ผู้บริหารสังคัมจะต้องคอยกระตุ้นเตือนปลุกเร้าประชาชนให้ไม่ประมาทมัวเมาทุกเวลา

เครื่องพิสูจน์การพัฒนาคนอย่างหนึ่งคือ **ทั้งที่สุขสบาย ก็ไม่ประมาท**

ถ้าใครทำได้สำเร็จอย่างนี้เมื่อไร ก็มีคุณสมบัติที่จะเป็นพระอรหันต์ พระพุทธเจ้าตรัสว่า บุคคลเดียวที่จะไม่ประมาทเลยเป็นอันขาด คือพระอรหันต์

นอกจากนั้น แม้แต่พระโสดาบัน พระสกทาคามี และพระอนาคามี ก็ยังประมาทได้ คือพอประสบความสำเร็จไปเท่านี้ ก็พอใจว่าเราได้ก้าวหน้ามาดีมีความดีเยอะแล้วนะ ก็ชักเฉื่อย พอเฉื่อยลง พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่าเธอประมาทแล้ว

ในพระพุทธศาสนานี้ ท่านไม่ให้หยุดในการสร้างสรรค์กุศลธรรม ตราบใดยังไม่ถึงจุดหมาย ก็ต้องก้าวไปในไตรสิกขาโดยไม่ประมาท ต้องก้าวต่อไปๆ พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

เราไม่สรรเสริญแม้แต่ความตั้งอยู่ได้ในกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่ต้องพูดถึงความเสื่อมถอยจากกุศลธรรมทั้งหลาย เรายกย่องสรรเสริญอย่างเดียวกันแต่ความก้าวหน้าต่อไปในกุศลธรรมทั้งหลาย

(อภ.ทสก. ๒๔/๕๓/๑๐๑)

พุทธพจน์นี้แสดงหลักเดียวกัน คือความไม่ประมาท

๔. หลักพึ่งตนได้ ซึ่งทำให้มี*อิสรภาพ* การพึ่งตนก็คือต้องทำให้แก่ตัวเราด้วยตนเอง จึงต้องพัฒนาตัวเอง คือ เราพัฒนาตนเองเพื่อให้ทำได้ด้วยตนเอง **เมื่อเราทำได้ด้วยตนเอง เราก็พึ่งตนได้** ถ้าเราทำไม่ได้ เรายังพึ่งตนเองไม่ได้

เราต้องพยายามพึ่งตนให้ได้ แต่เราจะทำได้ด้วยตนเอง และพึ่งตนได้ **เราต้องทำตนให้พึ่งตนได้** โดยฝึกตนขึ้นไปให้ทำได้ทำเป็น

พระพุทธเจ้าทรงเน้น “การทำตนให้พึ่งตนได้” หรือ “ทำตนให้เป็นที่พึ่งได้” มากกว่าเน้นการพึ่งตน

ถ้าพูดว่าให้พึ่งตน แต่เขาไม่มีความสามารถที่จะพึ่งตน แล้วเขาจะพึ่งตนได้อย่างไร ก็ได้แต่ซัดกันว่า นี่เธออยากจน เธอก็พึ่งตนสิ ว่าอย่างนั้น มันจะพึ่งตนอย่างไร ในเมื่อไม่มีความสามารถที่จะพึ่งตนนั้น

เพราะฉะนั้น อย่าพูดแค่ฟังตน ซึ่งเป็นเพียงคำเตือนเริ่มต้น แต่ต้องก้าวต่อไปสู่การฝึกฝนปฏิบัติซึ่งเป็นคำสอนที่แท้ว่า “จงพยายามฟังตน ด้วยการทำตนให้เป็นที่ฟังได้”

แล้วทำอย่างไรจะให้ตนเป็นที่ฟังได้ ก็ต้องฝึก ต้องศึกษาพัฒนาตน พอพัฒนาตนก็เข้าไตรสิกขา ซึ่งทำให้ตนเองมีคุณสมบัติดีมากขึ้น มีคุณภาพดีขึ้น สามารถทำกรรมต่างๆ ที่เป็นกุศลยิ่งขึ้น ได้ผลดียิ่งขึ้น

เมื่อมีความสามารถทำการทั้งหลายได้ดียิ่งขึ้น ก็ฟังตนเองได้ พอฟังตนเองได้ ก็ไม่ต้องฟังคนอื่น ก็เป็นอิสระ กลายเป็นว่า สามารถเป็นที่ฟังของคนอื่น ฉะนั้น การปฏิบัติในไตรสิกขาคือการพัฒนาตน และการพัฒนาตนก็ทำให้ฟังตนเองได้ และการฟังตนเองได้กับความอิสระ ก็เป็นอันเดียวกัน

ความเป็นอิสระนี้ มิใช่เฉพาะการไม่ต้องคอยพึ่งพาขึ้นต่อคนอื่นเท่านั้น แต่หมายถึงการไม่ต้องพึ่งพาขึ้นต่อวัตถุมากเกินไปด้วย

ดังนั้น อิสรภาพที่สำคัญมากอย่างหนึ่ง จึงหมายถึงการมีความสามารถที่จะมีความสุขในตัวเองได้มากขึ้น โดยพึ่งพาขึ้นต่อวัตถุเสพบริโภคน้อยลง คือเป็นคนที่สุดใจได้ง่ายขึ้น ไม่ต้องเอาชีวิตไปขึ้นต่อวัตถุ ไม่ต้องเอาความสุขไปฝากไว้กับสิ่งเสพบริโภค ซึ่งจะทำให้ลดการแย่งชิงเบียดเบียนกันในสังคม

พร้อมกันนั้น เมื่อได้พัฒนาตนเอง ให้มีความสามารถมากขึ้น ทั้งในการที่จะมีความสุขที่เป็นอิสระ และในการที่จะทำการสร้างสรรค์ต่างๆ ก็จะทำให้ทั้งชีวิตของตัวเองก็ดีขึ้น และสามารถเกื้อกูลแก่ผู้อื่นหรือแก่สังคมได้มากขึ้น พร้อมไปในคราวเดียวกัน

ขอยกพุทธภาษิตมาย้ำเตือนอีกว่า

ตนแลเป็นที่ฟังของตน โดยแท้จริงคนอื่นใครเล่าจะเป็น
ที่ฟังได้ มีตนที่ฝึกดีแล้วนั้นแหละ คือได้ที่ฟังที่หาได้ยาก

หลัก ๔ นี้สัมพันธ์เป็นอันเดียวกัน แต่แยกในเชิงปฏิบัติให้ใช้ได้เหมาะสม และได้ผลจริงจัง การปฏิบัติจากทุกหลักจะมาบรรจบประสานเป็นอันเดียวกัน ขอทวนอีกครั้งว่า หลัก ๔ ประการนี้ต้องย้ำอย่างที่สุด เพราะเป็นหลักใหญ่ของพระพุทธศาสนา และเหมาะสมยิ่งกับยุคปัจจุบัน

๑. ทำการให้สำเร็จด้วยความเพียรพยายาม

๒. เรียนรู้ฝึกศึกษาพัฒนาตน ให้ชีวิตและสังคมก้าวหน้าไปสู่ความดีเลิศประเสริฐยิ่งขึ้น

๓. มีความไม่ประมาท กระตือรือร้น ขวนขวายสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม ไม่ปล่อยเวลาให้เสียไปโดยเปล่าประโยชน์

๔. พึ่งตนได้ มีอิสระภาพ พร้อมที่จะเผื่อแผ่ความสุข เป็นที่พึ่งแก่ผู้อื่นได้

มีสี่ข้อนี้พอแล้ว ประเทศไทยพัฒนาได้แน่

แก่นแท้ของพุทธธรรม คือความหลุดพ้นพึ่งตนได้
ในสังคมของกาลยาณมิตร ผู้มีชีวิตที่เกื้อกูลกัน

ขอจบด้วยคำสรุปตามหัวข้อที่ตั้งไว้ให้ว่า **“แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา”** นั้น มีอยู่ในพระสูตรหนึ่งชื่อว่า มหาสาโรภมสูตร ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่องแก่นของพระพุทธศาสนาไว้ มีใจความตามพระสูตรนี้ว่า

ชีวิตที่ประเสริฐ (พรหมจริยะ) คือตัวพระพุทธศาสนานี้ เปรียบได้กับต้นไม้ ซึ่งมีองค์ประกอบต่างๆ คือ

รากสักการะ

เหมือนกิ่งใบ

ศีล

เหมือนสะเก็ดไม้

สมาธิ

เหมือนเปลือกไม้

ปัญญา

เหมือนกับกระพี้ไม้

วิมุตติ (ความหลุดพ้น)

เป็นแก่น

ตรงนี้แหละมาถึงแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา คือ ความหลุดพ้นเป็นอิสระ เข้ากับหลักที่พูดสุดท้ายว่า จะต้องพัฒนาตนให้พึ่งตนเองได้ และเป็นอิสระ จนกระทั่งในที่สุดเป็นอิสระทางจิตใจและปัญญา

เราพึ่งคนอื่น เช่นพึ่งพระพุทธเจ้า ก็เพื่อทำตัวเราให้พึ่งตนเองได้ พระพุทธเจ้าช่วยให้เราพึ่งตนเองได้นั่นเอง จุดหมายก็คือพึ่งตนเองได้เป็นอิสระ

เพราะฉะนั้น หลักพุทธศาสนาจึงมาถึงแก่นแท้ที่สูงที่สุด คือ **วิมุตติ** ความหลุดพ้น เป็นอิสระ แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา ก็จบลงตรงนี้เอง

ตอนแรกเป็นอิสระทางพฤติกรรม ซึ่งหมายถึงพฤติกรรมที่เป็นอิสระทางสังคม ทำอะไรๆ พูดอะไรๆ ได้โดยไม่ถูกบังคับครอบงำข่มเหง แต่พร้อมกันนั้นก็ต้องเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากจิตใจที่เป็นอิสระจากกิเลส จึงจะเป็นอิสระจากการเบียดเบียนกันแท้จริง

อิสรภาพที่แท้จึงไม่ใช่เป็นพฤติกรรม แต่เป็นภาวะทางจิตใจและปัญญา และอิสรภาพที่สมบูรณ์คืออิสรภาพทางปัญญา

ในด้านพฤติกรรมนั้น ท่านไม่สอนให้เป็นอิสระแบบแยกต่างหากจากกัน หรือต่างคนต่างอยู่ แต่พฤติกรรมนั้นท่านมุ่งให้พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ให้เกื้อหนุนกันด้วยวัตถุและเรี่ยวแรงกำลังเป็นต้น โดยรู้เท่าทันว่าวัตถุทรัพย์สินภายนอก รวมทั้งลาภสักการะทั้งหลาย เราต้องอาศัย แต่มันเป็นเพียงปัจจัยเกื้อหนุน เหมือนเป็นกิ่งใบ ไม่ใช่เป็นตัวแก่นสาร

ในด้านพฤติกรรมเกี่ยวกับชีวิตภายนอกนี้ ให้เราเป็นที่พึ่งแก่คนอื่นได้ พร้อมกับเราต้องพึ่งคนอื่นด้วย

ให้สังคมเป็นสังคมที่พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เป็นกัลยาณมิตรของกันและกัน โดยแต่ละคนก็มีอะไรให้คนอื่นได้พึ่งบ้าง ต่างก็เกื้อหนุนกัน ให้สังคมอยู่ผาสุก และให้แต่ละคนมีโอกาสพัฒนายิ่งขึ้นไปในไตรสิกขา เพื่อให้แต่ละคนมีอิสรภาพที่พึ่งตนได้แท้จริงในทางจิตใจและทางปัญญา อย่างนี้จึงจะเป็นสังคมที่ดี

ขอให้ดูวินัยของพระ คือชีวิตในสังฆะตามพุทธบัญญัติ จะเห็นชัดว่าเป็น
 อย่างนี้

พระพุทธเจ้าทรงจัดวางเป็นแบบไว้ คือสังคมาสังฆเป็นสังคมตัวอย่าง
 แห่งการที่แต่ละคนพยายามพัฒนาตนให้มีอิสรภาพทางจิตใจและปัญญา
 โดยที่ชีวิตทางด้านพฤติกรรมนั้นพึ่งพาอาศัยเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เป็นการ
 เกื้อหนุนกันให้ก้าวไป ไม่ใช่ช่วยให้เขาไม่ต้องทำแล้วคอยรับความช่วยเหลือ

คนที่มีอิสรภาพทางจิตใจและทางปัญญาเท่านั้น จึงจะสร้างสรรค์สังคม
 อย่างนี้ และอยู่กันด้วยดีในสังคมอย่างนี้ได้

เรื่อง **แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา** พุดมาถึง “**แก่นธรรมเพื่อ
 ชีวิต**” แล้ว ก็ขอจบไว้เพียงนี้ก่อน

แม้ว่าที่จริง ยังมีหัวข้อที่ควรพูดอีก ๒ เรื่อง หรือ ๒ บท คือ **แก่น
 ธรรมเพื่อสังคม** กับ **แก่นธรรมเพื่อโลก** แต่จำเป็นต้องยุติเพราะ
 ความยาวที่เกินเวลา

ขออนุโมทนาท่านอธิบดี ท่านรองอธิบดี ท่านผู้อำนวยการ และ
 ท่านผู้บริหารระดับสูงของกรมการศาสนา

ขอความเจริญผาสุกจงมีแด่ทุกท่าน

คำโปรย

... พุทธศาสนาสอนให้รู้ทันทุกข์ และให้อยู่เป็นสุข

... คือ **ทุกข์สำหรับเห็น แต่สุขสำหรับเป็น**

ความดีเลิศประเสริฐของมนุษย์นั้น อยู่ที่การเรียนรู้ฝึกศึกษาพัฒนาตนขึ้นไป มนุษย์จะเอาดีไม่ได้ถ้าไม่มีการเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตน เพราะฉะนั้นเราจึงพูดเต็มว่า

“มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐด้วยการฝึก”

...การที่ชีวิตเป็นอยู่ดำเนินไป ก็คือการทำที่ต้องเคลื่อนไหวพบประสบการณ์ใหม่ๆ เจอสถานการณ์ใหม่ๆ ซึ่งจะต้องรู้จักต้องเข้าใจ ต้องปฏิบัติหรือจัดการอย่างใดอย่างหนึ่ง...เรียกสั้นๆ ก็คือศึกษา หรือการศึกษา

...ฝรั่งบางพวกว่าชีวิตคือการต่อสู้ บ้างก็ว่าชีวิตเป็นความฝัน แต่ถ้าพูดตามหลักพระพุทธศาสนา “ชีวิตคือการศึกษา”

...หลัก ๔ ประการนี้ต้องย่ออย่างที่สุด เพราะเป็นหลักใหญ่ของพระพุทธศาสนา และเหมาะสมยิ่งกับยุคปัจจุบัน

- ทำการให้สำเร็จด้วยความเพียรพยายาม
- เรียนรู้ฝึกศึกษาพัฒนาตน ให้ชีวิตและสังคมก้าวหน้าไปสู่ความดีเลิศประเสริฐยิ่งขึ้น
- มีความไม่ประมาท กระตือรือร้น ขวนขวายสร้างสรรค์สิ่งที่ดีงาม ไม่ปล่อยเวลาให้เสียไปโดยเปล่าประโยชน์
- พึ่งตนได้ มีอิสรภาพ พร้อมทั้งจะเผื่อแผ่ความสุข เป็นที่พึ่งแก่ผู้อื่นได้

มีสี่ข้อนี้พอแล้ว ประเทศไทยพัฒนาได้แน่

